

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

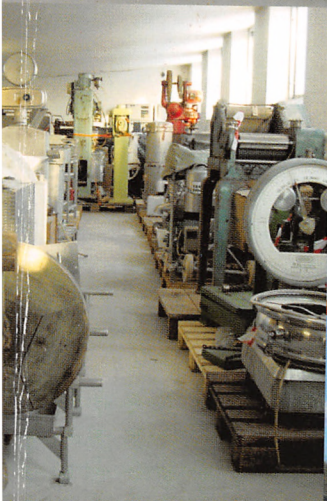
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Gl. Estrup 2004

Årbog for
Dansk Landbrugsmuseum og
Jyllands Herregårdsmuseum

Gl. Estrup 2004

Årbog for Dansk Landbrugsmuseum &
Jyllands Herregårdsmuseum

2005

Udgivet af Dansk Landbrugsmuseum 2005
Gl. Estrup, DK 8963 Auning
Telf. 86 48 34 44

Redaktion: Peter Bavnhøj, Irene Hellvik og Jens Aage Søndergaard
Foto: Alle fotos er, hvor intet andet er nævnt, taget af Dansk Landbrugsmuseum

Produktion: Elmenhoff 8712 0775

ISBN 87-89429-20-6
ISSN 0905-7013

© Eftertryk kun tilladt med kildeangivelse

Forside: Bondemand af Carl Hertz

Indholdsfortegnelse

Forord	5
<i>Peter Bavnhøj</i> Årets gang på Landbrugsmuseet	7
<i>Britta Andersen</i> Årets gang på Herregårdsmuseet	21
<i>Marie Aaberg Andersen</i> Dansk Center for Herregårdsforskning	33
<i>Irene Hellvik</i> Bondeliv - fra svedjebrug til landsbyfællesskab	37
<i>Rikke Marie Schnuchel</i> Landbrugsmaskinproduktionen i Danmark ca. 1800-2000	45
<i>Hans Jørgen Rasmussen</i> Herregårdens forsvundne skat	55
<i>Jette Westphal</i> Fra hårdt slid til fin frue	61
<i>Erik Hovgaard Jakobsen</i> Danmark på de første verdensudstillinger	69
<i>Peter Bavnhøj</i> Deltagelse i en international landbrugsmuseumskongres i Tjekkiet	75
<i>Helene Kjærboel</i> Hvad morgengaven gemte - fire malerier på Uglemose	80
<i>Benny Elgaard Kristensen, Birger Riis Rasmussen og Jens Aage Søndergaard</i> At flytte et museum	86

Forord

af redaktørerne

„Gl. Estrup 2004” er den niende fælles årbog udgivet af Museerne på Gl. Estrup. Som tidligere år er stofindholdet vidtfavnende med noget for enhver smag. Blandt artiklerne i årbogen kan nævnes følgende:

Fra Gammel Estrup, Jyllands Herregårdsmuseum er der bl.a. en artikel af Hans Jørgen Rasmussen, der er gået på skattejagt efter museets forsvundne malerier; en artikel af Marie Andersen, der skriver om Center for Herreforskning og endelig skriver Helene Kjærbo om fire malerier på ejendommen Uglemose, der blev opført af Herregårdsmuseets grundlægger Uttenthal.

Fra Dansk Landbrugsmuseum, Gl. Estrup er der bl.a. en artikel af Irene Hellvik, der beskriver etableringen af museets nye permanente udstilling „Bondeliv - fra svedjebrug til landsbyfællesskab”; Jens Aage Søndergaard, Benny E. Kristensen og Birger R. Rasmussen, der skriver om flytningen af Slagtermuseet og Rikke M. Schnuchel, der skriver om undersøgelsen af Landbrugsmaskinindustrien i Danmark.

De mange forskelligartede artikler afspejler den faglige frodighed og fremdrift, der i disse år kendetegner Museerne på Gl. Estrup. Det er redaktionens ønske, at artiklerne vil blive læst af alle fra nær og fjern, der har interesse i landbo- og herregårdskultur og alle, der følger arbejdet på de to museer på Gl. Estrup.

Tak til forfatterne, fotografer, trykkeriet Elmenhoff og alle der i øvrigt har bidraget til Årbogen. Også tak til Dansk Landbrugsmuseums Venneforening og Gl. Estrup Karle- og Pigelaug, der har ydet et økonomisk bidrag til årbogen.

Årets gang på Landbrugsmuseet

af Peter Bavnshøj, museumsdirektør, Dansk Landbrugsmuseum

2004 var et år med fremgang og fremdrift på nær sagt alle områder for Dansk Landbrugsmuseum. Museets besøgstal og entreindtægter var stigende i forhold til året før. Der blev samlet set afholdt flere arrangementer og flere særudstillinger, og der blev holdt flere foredrag og produceret flere artikler og bøger end nogensinde tidligere. 2004 vil dog især komme til at stå som året, hvor den nye permanente udstilling i Hal 1 „Bondeliv - fra svedjebrug til landsbyfællesskab” blev åbnet. Samtidig var det året, hvor museets internationale forbindelser blev genoptaget med besøg og kontakter til museer i Estland, Norge og Tjekkiet. Nye store skridt i museets historie blev taget mod årets slutning, hvor aftalerne omkring overtagelsen af Slagterimuseet i Roskilde faldt på plads og arbejdet med at registrere og nedpakke de ca. 8.500 genstande i Roskilde blev påbegyndt.

Samlingerne

Som i de nærmeste forudgående år var museets indsamling af nye genstande meget begrænset i 2004. Det skyldes dels manglen på ledig magasinplads dels afventning af en ny resultatkontrakt med Kulturministeriet, der forventedes at fastslå, hvad og hvordan museets indsamling fremover kommer til at foregå. Den store konserveringsindsats af de eksisterende samlinger som havde været iværksat siden midten af 1990'erne med ansættelse af en ekstra konserveringsmedarbejder, var blevet tilendebragt året før. Museets samlinger, som i dag tæller ca. 75.000 genstande, vurderes at være i en god

bevaringstilstand, men denne tilstand kan kun opretholdes ved løbende tilsyn og vedligehold af samlingerne. Ligeledes er det en forudsætning, at de magasinmæssige forhold lever op til en høj standard hvad angår klimastyring og sikring.

Kulturarvsstyrelsen fremlagde i august en rapport vedrørende principperne for ny indsamling ud til høring blandt de statslige og statsanerkendte museer i Danmark. Rapporten, som på mange måder bryder med de

Museumsinspektør Irene Hellvik holder tale i forbindelse med åbningen af den nye permanente udstilling „Bondeliv - fra svedjebrug til landsbyfællesskab”.

Fåredagen var for første gang rykket ud til Center for den levende Kulturarv. Her følger publikum med stor opmærksomhed, hvordan man klipper et får.

hidtidige indsamlingsprincipper slår fast, at kassation altid skal gå forud for ny indsamling. Det vil sige, at inden nye genstande indlemmes i museernes - altså også Dansk Landbrugsmuseums - samlinger skal tilsvarende mængder eller rumfang af genstande i de eksisterende samlinger kasseres. Baggrunden for rapportens nye revolutionerende principper og holdninger til museernes samlinger er den, at genstandsmængden og dermed magasin- og konserveringsbehovet på de danske kulturhistoriske museer er vokset eksplosivt gennem de seneste årtier. For at undgå et forsigtigt stigende magasinbehov, og for at magasin drift og konservering ikke skal sluge hele bevillingssum-

men til fremtidig museumsdrift, har Kulturarvsstyrelsen udarbejdet de nye principper.

Forskning og undersøgelser

I forsommeren 2004 var cand. mag. Jørgen Burchardt ansat af Dansk Landbrugsmuseum til at foretage en undersøgelse af Grenå Mejeri, der lukkede for produktionen mod årets slutning. Undersøgelsen blev foretaget i samarbejde med Djurslands Museum og projektet blev finansieret af midler fra Århus Amts Museumsråd og Arla Foods, og undersøgelsesresultatet er blevet fremlagt i form af en videnskabelig rapport.

Jørgen Burchardt fulgte produktionen på mejeriet gennem to måneder. Han beskrev

virksomhedens arbejds gange og interviewede mejeriets ansatte. Grenå Mejeri var blevet opført i 1960'erne og moderniseret løbende. Mejeriets kapacitet var dog ikke stor nok til, at den fortsatte drift kunne opretholdes, og derfor besluttede Arla at lukke Djurslands sidste mejeri i 2004.

Som en ekstra krølle på historien kan nævnes, at ca. 400 kg. af den sidste mælk, som blev indvejet på Grenå Mejeri 26. november, blev transporteret i mælk tankbil til Dansk Landbrugsmuseum. Museets mejerister anvendte mælken i forbindelse med Julemarkedet dagen efter til at fremstille ost af Danbotype. Hele begivenheden blev fulgt af TV2 Østjylland fra mælken tidligt om morgenen blev malket i stalden hos gårdejer Jes Kruse, Grenå, og senere

fulgte man arbejdet med indvejning m.m. på Grenå Mejeri, indtil mælken først på eftermiddagen blev leveret til museets mejerister.

I august påbegyndte cand. mag. Rikke Marie Schnuchel en undersøgelse af landbrugsmaskinindustrien i Danmark. Den landsdækkende undersøgelse, der blev foretaget med bidrag fra syv andre museer tilknyttet Landbrugspuljen, var finansieret af Kulturarvsstyrelsens Rådighedsudvalget, og undersøgelsen afsluttes først i juni 2005. Undersøgelsen, der i skrivende stund stadig er i gang, skal forsøge at registrere og beskrive alle de større og mindre producenter af landbrugsmaskiner som har været i Danmark fra 1800 til 2000. En stor del af den danske industri var især i 1800-tallet base-

En stor del af aktiviteterne på Høstdagen i august kredsede om høst og tærskning i 1950'erne. Her er karlene i gang med hobetærskeren på marken.

ret på leverance til landbruget. Mange små, lokale producenter fik en kort levetid - andre voksede sig store og blev internationale som f.eks. Dronningborg Maskinfabrik i Randers. Rikke Schnuchel har skrevet en artikel om projektet i denne årbog.

Artikler og bogudgivelse

Museumsinspektør Jens Aage Søndergaard skrev i sommeren 2004 en større artikel om Dansk Landbrugsmuseum og dets samlinger til forfatteren Jørgen Kjærs bog om Veterantraktorer. Artiklen beskriver baggrunden for, at det især blev landbrugsteknologien, der blev museets emnefelt. Ligeledes gives der en grundig beskrivelse af den meget omfattende samling af veterantraktorer, som museet har erhvervet gennem årene. Bl.a. omtales de godt 30 forskellige traktorer fra Marshall-hjælpens tid 1948-1953, som museet fik forærende fra Bredmosegård ved Arden i år 2000.

Museumsinspektør Irene Hellvik og museumsdirektør Peter Bavnshøj skrev hver en større kapitel om landbruget og de ferske vande i bogen „De ferske vandes Kulturhistorie” udgivet af Ferskvandscenteret Aqua i Silkeborg. Det flotte bogværk, der blev udgivet under medvirken af Hans Kongelige Højhed Prins Joachim 27. oktober, indeholdt artikler om de mange forskellige facetter af de ferske vandes kulturhistorie. Artiklerne var forfattet af en større kreds af kulturhistorikere fra flere forskellige forskningsinstitutioner i Danmark.

I november var Dansk Landbrugsmuseum og museets tre faglige medarbejdere medvirkende ved udgivelsen af bogen „Dansk landbrug set fra luften”, som blev udgivet af Landbrugsforlaget. Grundlaget for bogen var museets store særudstilling i 2004 med samme titel. Udstillingens omfattende billedmateriale blev suppleret med

en række tekster om landbrugets udviklingshistorie, luffotografiets historie m.m. efter 2. verdenskrig, og ud over bidragene fra museets tre faglige medarbejdere, var der bl.a. tekster af arkitekt Kræn Ole Birkkjær og lektor Johs. Nørregård Frandsen. Bogen blev udgivet under stor mediebevågenhed, bl.a. i TV Avisen og TV2 Nyhederne. 1. oplag på 2000 stk. blev revet væk, så forlaget omtrent måtte melde udsolgt ved årsskiftet.

Godser og landbrugssamfund på Djursland

Naturvejleder Karen Schachts formidlingsprojekt om herregårdenes kulturmiljø sluttede ved årets udgang. Heldigvis blev der inden året var omme mulighed for at fortsætte naturvejlederens arbejde i et nyt projekt i forlængelse af det tidligere. Med bidrag fra Friluftsrådet, Århus Amt, CAC Fonden og Sønderhald Kommune begyndte naturvejlederprojektet „Godser og landbosamfund på Djursland”. Som ved det tidligere skete det i et samarbejde mellem Løvenholm Fonden, Gammel Estrup, Jyllands Herregårdsmuseum og Dansk Landbrugsmuseum.

Det nye projekt har til formål at etablere en række natur- og kulturstier på Djursland. Befolkningen skal bibringes oplevelser og historisk kundskab om naturen og den menneskelige påvirkning af kulturmiljøet ved selv at bevæge sig ad de nye stier ud i landskabet. Målet er i løbet af en treårig periode at etablere 8-10 stier spredt ud over Djursland.

Arrangementer

Som tidligere år var den største enkeltbegivenhed på museet Landbrugsmessen, der blev afholdt den 22.-23. maj. Vanen tro drillede vejret om lørdagen, hvor en strid blæst

Mange børn var med til at skabe den rette 1700-tals sceneri på Høstdagen, da hovbønderne måtte på høstarbejde i marken.

og silende regn prægede vejrliget. Til gengæld var der solskin og lun forårsluft om søndagen, hvor lørdagens svigtende besøg så rigeligt blev opvejet af en publikumstilstrømning som aldrig før. Over 21.000 gæstede Landbrugsmessen i 2004, hvilket er det bedste besøgstal i flere år.

Messen blev åbnet af formanden for Danske Slakterier, Bent Claudi Lassen og den socialdemokratiske fødevarerordfører, fhv. minister og EU-kommissær, Ritt Bjerregård. Begge deltog i eftermiddagens fødevarerdebate, der blev ledet af journalist Flemming Sejersen. Mange messedeltagere lagde vejen forbi debatområdet, der for første gang var placeret i messens store spisetelt.

I den store ring midt på messepladsen var det især bedømmelsen af kreaturerne og hestene som prægede lørdagen. Om søndagen var der flere underholdende indslag i ringen, bl.a. køre- og rideopvisning af de forskellige hesteracer, optog med veterantraktorer m.m. Om søndagen stimlede publikum sammen om traktortrækket, som foregik på en nyanlagt, permanent traktorbane i udkanten af messepladsen. I tivoliområdet var der underholdning af „Far og søn” - Bjørn Hansen fra „Bjørn og Okay” og sønnen Johnny Hansen fra „Kandis”. Messen blev en god blanding af faglighed og underholdning, af dyrskue og folkefest, som en landbrugsmesse, hvor land og by mødes, forventes at være det.

Greven og grevinden inspicerede høstarbejdet i marken, som herskabet ikke fandt helt tilfredsstillende, så en af høstkarlene måtte efterfølgende en tur på træhesten.

Fåre- og Honningdagen i juli blev for første gang afholdt i Center for den levende Kulturarv. Centeret viste sig at være velegnet til dette arrangement, der tidligere har været afviklet på den store gårdsplads. Arrangementet var som tidligere år arrangeret af Dansk Landbrugsmuseums Venneforening, Østjysk Fåreavl og Gl. Estrup Biavlerlaug. De mange udstillede fåreracer og de forskellige salgsboder præsenterede sig flot i tilknytning til Centerets bygninger, og hyrdehundepvisningen kunne afvikles på de store græsarealer bag Centeret. Biavlerne befandt sig også godt inde og ude under de store tagflader.

Samme sted afholdtes Høstdagen i august, der ligesom Fåre- og Honningdagen var begunstiget af godt vejr. Høstdagen, der

afvikledes i samarbejde med Gl. Estrup Karle- og Pigelaug, havde temaet høst og tærskning i 1950'erne. Dette tema muliggjorde høst med såvel heste som traktorer og med selvbinder som mejetærsker. Alle aktører var for første gang uniformeret. En gruppe kvinder i Karle- og Pigelaug havde syet flotte blåstribe skjorter til samtlige medvirkende. Ud over høst og tærskaktiviteterne, var der håndværksdemonstrationer, ølbrygning og bagning med gamle kornsorter. Kalø Egnsspil og Randers Folkedansforening stod for underholdningen. Vanen tro havde ridefogden Jens Carl Grouleff en del bøv! med sine 1700-tals høstarbejdere. Efter opfordring fra Greven og Grevinden, der var på besøg i marken, måtte ridefogden statuere et ek-

sempel, og den mest opsætsige hovbonde måtte en tur på træhesten.

Mindre succesfuld var Pløjedagen i september, der kun havde konkurrencedeltagelse af Motor- & Traktorklubben „Jylland”. Såvel hestefolk som landboudom svigtede konkurrencerne. Resultatet var også et noget lavere besøgstal end tidligere år, og som konsekvens af dette har museet valgt at droppe Pløjedagen i 2005.

Til gengæld var Æble- og Syltedagen første søndag i oktober en stor succes. Salget af æbletræer af gamle sorter gik forrygende. Frugtavlere Bjarke Poulsen, fra Ebeltoft havde god salg af friskplukkede æbler. Potetmester Claus Larsen fra KVL øste ud af

sin enestående viden om danske æblesorter til et sammenstimlet publikum. I æbleplantagen vejledte frugtavlere Herluf Nielsen i podning, plantning, gødning og beskæring, og i Centralhallen demonstrerede museumsformidler Anna Christensens mange medhjælpere fra Karle- og Pigelaug, hvordan nye og gamle retter med æbler fremstilles - naturligvis med uddeling af smagsprøver.

Æble- og Syltedagen har gennem årene stille udviklet sig til et af de mest velbesøgte og allerbedste arrangementer på Dansk Landbrugsmuseum. Arrangementet tiltrækker mange langvejs fra - også gæster, der ellers ikke har interesse i landbrug og landbohistorie.

Historisk Værkstedets efterårsferieaktiviteter stod i fortællingens tegn. Som her på gårdspladsen i den nye udstilling i Hal 1, hvor Jytte Frische fortæller historier om gåsen og gåsens fjer.

En flok danske museumsfolk på seminar i Norge med Landbrugspuljen i maj 2004. Fra venstre mod højre ses: Per Grau Møller, Syddansk Universitet, Odense; en af de norske deltagere; Irene Hellvik, Dansk Landbrugsmuseum; Kirsten Linde, Akershus Fylkesmuseum; Jens Aage Søndergaard, Dansk Landbrugsmuseum; Kirsten Henriksen, Ringsted Museum; Niels Bendtsen, Vendsyssels Historiske Museum; Peter Bavnshøj, Dansk Landbrugsmuseum og Svend Rask, Museerne på Vestfyn. Fotografen er Anders Myrtue, Odense Bys Museer.

Finalen på årets mange arrangementer var Julemarkedet første lørdag-søndag i Advent, som var arrangeret i samarbejde med Gammel Estrup, Jyllands Herregårdsmuseum. Af nyheder på dette års Julemarked kan nævnes Mejeristgruppen, som fremstillede ost i et af Historisk Værkstedes lokaler. De permanente udstillinger i Hal 1 og Hal 2 var igen i år okkuperet af Gl. Estrup Torvelaug. Museumsinspektør Irene Hellvik var spændt på om Hal 1 kunne fungere som ramme for Julemarkedet efter ombygningen, men torvefolkene indrettede sig på glimrende vis under de nye forhold ikke mindst til publikums store tilfredshed.

Udstillinger

Den største udstillingsindsats blev færdiggørelsen af den nye permanente udstilling i Hal 1 „Bondeliv - fra svedjebrug til landsbyfællesskab”. Udstillingen, der båndlagde betydelige personalemæssige og økonomiske ressourcer i foråret, åbnedes den 25. juni af fødevarerminister Mariann Fischer Boel. Museumsinspektør Irene Hellvik giver en fyldig omtale af udstillingen i en artikel i denne årbog.

Årets store særudstilling „Dansk landbrug set fra luften” åbnede den 5. februar, og direktør Steen Hvass, Kulturarvsstyrelsen forestod den officielle udstillingsåb-

ning. Udstillingen bestod af 40 tekst- og billedplancher, som viste godt 160 luftfotos fra hele Danmark fra perioden 1950 til 2002. Billederne var hentet i Kastrup Luftfotos store billedarkiv i Brønshøj, der rummer mere end 2 mio. luftfotos. Med på udstillingen var et originalt KZ fly, der har været anvendt til luftfotografering, lånt fra flymuseet i Stauning. Desuden vist af landbrugsmuseets gårdmodeller fra 1888-udstillingen i København fra forskellige egne af Danmark og gammelt fotoudstyr. Ca. 100 lokale luftfotos fra Østjylland var blevet indlånt til udstillingen, og billederne blev bl.a. sat ind i det stueinteriør fra 1950'erne, som blev bygget ind i udstillingen. Udstillingsteksterne var skrevet af

cand. mag. Adda Salomonsen, der var ansat gennem et år til det pågældende udstillingsprojekt. I 2005 og årene frem udlånes / udlejes udstillingen til andre museer og udstillingssteder landet over.

I august åbnedes museets anden store særudstilling „Russiske kunstsatte fra Zartiden”. Udstillingens meget smukke, og kostbare genstande var blevet stillet til rådighed for museet af en privat kunstsamler. Desuden vist en række oliemalerier og akvareller af storfyrstinde Olga, som var indlånt fra Ballerup Egnsmuseum. Åbningsen blev foretaget af storfyrstinde Olgas barnebarn Zenia Nielsen under tilstedeværelse af grev Ingolf og grevinde Sussie. De kostbare udstillingsgenstande gav mu-

Mejeristgruppen havde sin publikumsdebut i forbindelse med Æble-Syltedagen i oktober. Her er to af mejeristerne i gang med at fremstille en ost af havartitype.

På Julemarkedet havde mejeristerne fået stillet Historisk Værksted til rådighed. Her fremstilledes ost af den sidste mælk, som blev indvejet på Grenå Mejeri. Søren Biller og Tage Mogensen uddelte smagsprøver af havartiosten, som blev fremstillet på Æble-Syltedagen.

seet visse sikkerhedsmæssige udfordringer, hvorfor der måtte investeres i ekstra overvågningsudstyr og opmærksomhed fra alarmfirmaerne. Heldigvis trak udstillingen mange nye besøgende til museet i udstillingsperioden.

Af mindre særudstillinger i 2004 viste museet i efteråret en udstilling med raderinger af husdyr af kunstneren Ursula Høgh i Glasgangen mellem Centralhallen og Besøgsmagasinet. I Cafeen i Centralhallen vistes en udstilling med Tempa Kunsthåndværk fra Nykøbing Mors. Tempa Kunsthåndværk fremstiller moderne kunsthåndværk i træ ved at anvende de gamle dreje- og træskæreteknikker på en ny og eksperimenterende måde.

Landbrugspuljen

Det ordinære forårsmøde i Landbrugspuljen var henlagt til museer udenfor landets grænser. I samarbejde med Akershus Fylkesmuseum ved Oslo var puljen medarrangør af et fællesseminar for norske og danske landbrugsmuseer i maj. I dagene 23.-25. maj var ca. 25 museumsfolk, heraf otte fra Danmark, samlet til seminaret, der foregik på Akershus Fylkesmuseum med besøg på Gamle Hvam Museum og Norsk Landbrugsmuseum. Seminarets temaer var kulturlandskabet, samarbejdet mellem museerne og arbejdet med den levende kulturarv. De tre faglige medarbejdere fra Dansk Landbrugsmuseum fik stor udbytte af deltagelsen, idet de norske landbrugsmuseer er

længere fremme i arbejdet med de gamle husdyrracer og landbrugets gamle kulturplanter. Til gengæld er landbrugsmuseernes puljesamarbejde i Danmark enestående og noget de norske landbrugsmuseer gerne vil forsøge at eftergøre.

Landbrugspuljens efterårsmøde foregik på Dansk Landbrugsmuseum, hvor der bl.a. blev drøftet indsamling og kassation, fælles forskningsprojekter og principper for udlån af genstande. De ca. 15 deltagere fik også lejlighed til at se den nye udstilling i Hal 1, som blev rost meget. Af kommende initiativer har puljen planer om et stort fællesseminar evt. allerede i 2006 for landbrugsmuseer i de tre eller fire nordiske lande. Dansk

Landbrugsmuseum finder, at der vil være stor udbytte for alle parter ved et tættere museumssamarbejde mellem de nordiske lande, skønt landbrugserhvervet har udviklet sig meget forskelligt i de enkelte lande.

De frivillige

Igen i 2004 har Dansk Landbrugsmuseum fået enestående opbakning af de ca. 1300 medlemmer af museets forskellige foreninger og laug. Venneforeningen ydede stor hjælp ved forskellige arrangementer, og foreningen gav et flot økonomisk bidrag til etableringen af en legeplads mellem Besøgsmagasinet og Centeret. Mejeristerne medvirkede ved såvel Æble- og Syltedagen

Personaleudflugten 2004 gik helt til Sjælland. Ud over Slagterimuseet i Roskilde besøgte Andelslandsbyen Nyvang ved Holbæk. På billedet ses bl.a. opmærksomt lyttende i baggrunden Alma Eriksen og Lene Nielsen og i forgrunden Tina Svanholm Johnsen, Kurt Christensen og Christian Vingborg Christensen.

Venneforeningens udflugt 2004 gik til Odderegnet og Odder Museum. Her fortæller en af museets ansatte, ph.d. studerende Claus Heine Jensen, om museet.

og Julemarkedet med stor interesse og opmærksomhed fra publikum. Venneforeningen meldte sig ved årets start ind i Sammenslutningen af museumsforeninger i Danmark, og den nystiftede organisation afholdt sit første årsmøde på Dansk Landbrugsmuseums i marts.

Medlemmer af Karle- og Pigelaugget ydede gennem året stor hjælp i forbindelse med arrangementerne og ligeledes overfor museets Historiske Værksted. Mange daglige undervisningsforløb har kun kunnet gennemføres med hjælp fra de frivillige. Ligeledes hjalp en kreds af erfarne landmænd fra laugget med driften af de historiske marker ved Centeret. Ølbryggerlauget, som er en del af Karle- og Pigelaugget, gjorde fremskridt gennem året, og de blev mere og mere omsværmet for hvert arrangement de medvirkede i.

Smedelaugget har året igennem været aktive i den gamle smedie og har også repræsenteret Gl. Estrup ved flere arrangementer ude i landet. Helt ekstraordinært blev laugget i februar inviteret med til et fælles nordisk-baltisk smedeseminar med udstilling og workshop på Estlands Nationalmuseum og Estlands Landbrugsmuseum i byen Tartu. Ud over deltagelse af de tre erfarne smede Thyge Jørgensen, Eigil Sørensen og oldemand Poul Poulsen deltog museumsinspektør Irene Hellvik og museumsdirektør Peter Bavnhøj i seminaret, der var finansieret af Nordisk Ministerråd.

I juli arrangerede Venneforeningen for andet år en sommerudflugt, og turen i år gik til Odderegnet. Første stop var Odder Museum, hvor der blev drukket medbragt formiddagskaffe. Herefter besøgte Den Økologiske Have og senere schæfergården

Uldrugård ved godset Åkjær. Eftermiddagskaffen blev drukket på restaurant Bondehuset ved Saksild og sidste punkt var et besøg i Randlev kirke og præstegård. Aftensmaden blev indtaget på restaurant Søsporten ved Skanderborg Sø inden bussen med de 50 deltagere igen kørte mod Gl. Estrup.

Personalet

Museets personalegruppe udviste gennem året en meget høj produktivitet og en rigtig god korpsånd. Kendetegnende er, at man er fokuseret på museets brugere, hvor service og professionalisme er i højsædet. Alle medarbejdere hjælper hinanden, når det kniber, hvilket blev demonstreret flere gange i årets løb, bl.a. i forbindelse med sygdom. Opbakning til kollegerne er vigtigt

på en arbejdsplads, hvor ikke alt kan planlægges og forudses, og ligeledes når museet tilstræber at opretholde et meget højt aktivitetsniveau med mange udstillinger og arrangementer.

Efter nogle år med personalemæssige nedskæringer sluttede 2004 med nye ansættelser på museet. Vi måtte dog forinden tage afsked med vore to skattede rengøringsmedarbejdere Hanne Brøsted og Ruth Nielsen efter udlicitering af rengøringsopgaven på museet. Men aftalen vedrørende overtagelsen af Slagtermuseet betød til gengæld, at museet kunne ansætte en registreringsmedarbejder og en medarbejder til at forestå nedpakning og senere konservering af de mange genstande fra museet i Roskilde. Benny E. Kristensen blev ansat som registrator og Birger R. Rasmussen som tømrer

Vejen blev også lagt forbi den sjældne og meget fornemt restaurerede schæfergård Uldrugård ved Åkær Gods på Venneforeningens udflugt. Her fortæller arkivar Eva Schmidt, Odder Lokalhistoriske Arkiv om gården.

til at varetage nedpakningen og konservering. Den påbegyndte flytning af Slagterimuseet, som blev iværksat 1. november, er beskrevet i en artikel i denne årbog af Jens Aage Søndergaard, Benny E. Kristensen og Birger R. Rasmussen.

Sekretær Bodil Jensen blev sat i spidsen for et nyt markedsføringstiltag, som havde

til formål at få flere virksomheder og foreninger til at benytte sig af Dansk Landbrugsmuseums lokalemæssige faciliteter til møder, personalearrangementer m.m. Det nye initiativ tegner meget lovende, idet der åbenbart efterspørges nye alternative rammer for den slags arrangementer.

Udflugten til Oddereggen lørdag den 24. juli sluttede i Randlev Præstegård, hvor sognepræst Mette Rothmann Sørensen viste både kirke og præstegård frem. Som det fremgår af billedet var vi så heldige at have ramt julis eneste solskinsdag til turen.

Årets gang på Herregårdsmuseet

af Britta Andersen, museumsdirektør, Gammel Estrup, Jyllands Herregårdsmuseum

Noget af det, der prægede året 2004 på Herregårdsmuseet, var etableringen af *Dansk Center for Herregårdsforskning*. Cand.phil. Marie Louise Aaberg Andersen blev pr. 1. december ansat som leder af sekretariatet. Marie Louise Aaberg Andersen skriver andet sted i årbogen om *Dansk Center for Herregårdsforskning*.

Formidling - udstillinger

Det regnfulde vejr i den første del af sommeren - ja, faktisk helt frem til august måned - betød tomme strande. Til gengæld havde Museerne på Gl. Estrup mange besøgende. Godt og vel et par tusind flere end året før blev det til, og i lighed med de foregående år var hovedparten af dem på besøg i sommermånederne.

Noget af det, som var med til at tiltrække publikum, var en særudstilling om *Kongeligt kobber og overklassens måltider*. Udstillingen viste kobbertøj tilhørende Hendes Majestæt Dronning Margrethe II og som til daglig findes i det kongelige køkken under Christiansborg Slot. I slutningen af 1800-tallet var kobbertøj en hovedbestanddel af et herskabeligt køkken. Denne status havde kobbertøjet nået på grund af dets mange kvaliteter, som f.eks. materialets uhyre fine varmeledende egenskaber. I løbet af 1900-tallet blev det imidlertid udkonkurreret af andre og mindre vedligeholdelseskrævende materialer. Med særudstillingen om det kongelige kobbertøj søgte museet at sætte disse smukke genstande ind i en række

sammenhænge, hvor publikum kunne følge det populære køkkentøj fra kobbersmedens værksted gennem det herskabelige køkken, med alt hvad dette indebar af planlægning og organisering, til maden stod på bordet, som den bl.a. gjorde ved udstillingens rekonstruktion af en kongelig middag på Skaføgård 29. juni 1894.

I tilknytning til udstillingen arrangerede Herregårdsmuseet i samarbejde med nogle af områdets dygtige kokke middage i herregårdens *Riddersal*. Ved disse lejligheder fik publikum mulighed for at se maden bliver fremstillet i *Herregårdskøkkenet*, tale med kokkene og høre deres holdning til mad, få en omvisning i udstillingen og endelig sætte sig til et veldækket bord i *Riddersalen* og nyde mad fremstillet i nyfortinnet kobbertøj på brændekomfuret „downstairs”.

En anden af årets større særudstillinger viste resultaterne af sidste års forskningsprojekt om nedrevne herregårde i Danmark. Til brug for denne udstilling - *Der var engang en herregård* - blev det østre orangeri inddraget, og her kunne man sommeren igennem se og læse om nogle af de fine hovedbygninger, der er blevet revet ned i perioden 1660 til 2000. Mange gamle hovedbygninger har i tidens løb måttet lade livet for nye og flottere, ligesom vi også i vore dage river gårde ned - nu oftest som en indirekte følge af mangel på moderne funktion og uoverkommelige udgifter til vedligeholdelse og bevaring. Lensaflysningsloven i 1919 betød et dramatisk vendepunkt

for de danske herregårde. Ophævelse af len, baronier, grevskaber og stamhuse sammenholdt med ændrede arveafgiftsregler og beskatning kom med tiden til at betyde, at den slægtsejede herregård blev truet. Det var bl.a. denne udvikling, Herregårdsmuseets særudstilling i orangerierne søgte at kaste et beskedent lys over - men alt taget i betragtning, så er forsvundne herregårde et omfattende emne, som udstillingen kun kunne vise en lille flig af. Ved udstillingens åbning den 4. juni dannede det vestre orangeri ramme om et engelsk gardenparty anno 1910 med rejsegrammofon, cucumbersandwiches, 5 o'clock tea og serveringspersonale i lange sorte kjoler og „butleruniform”.

Året blev udstillingsmæssigt - foruden den traditionelle juleudstilling i hele december måned - sluttet af med en miniudstilling i *Renæssancesalen* om studedrift på østjyske herregårde. Baggrunden for denne lille sluttede fortælling var dels et forskningsprojekt om emnet, dels at de engarealer, som bl.a. i 1500- og 1600-tallet dannede basis for høproduktion til herregårdens stude, atter var blevet omdannet til våde enge efter en periode på 50 år som intensivt landbrugsland med inddæmning og effektiv dræning. Og naturligvis var det museets naturvejleder Karen Schacht, der erklærede udstillingen åben ved at slå et bånd af hø over med en le.

Ferieaktiviteter for børn

Med udgangspunkt i nogle af herregårdens fornemme portrætter inviterede museet i vinterferien børn og voksne til at prøve kræfter med deres evner som portrætmaler. I vores del af verden bliver alle børn før eller siden fotograferet. Før fotografiets tid var man imidlertid henvist til at lade sig male, tegne eller lign., hvis man ønskede at bevare mindet om sit eget eller andres ud-

sende til en bestemt tid, og det var oftest kun børn fra samfundets elite, som blev malet. Portrætterne skulle også hyppigt andet og mere end blot være en vellignende gengivelse af personen. Det var også en mulighed for at iscenesætte sig selv og sin magt, indflydelse og rigdom. Skolestuen var til lejligheden indrettet som malerværksted, og flere af museets fine portrætter var op-hængt her for at tjene som inspiration for de håbefulde kunstnere.

De fleste af os er engagerede skattejægere, når vi bliver stillet over for opgaven. Trangen til at lede efter skjulte billeder, gemte budskaber og mystiske spor i vores omgivelser ligger dybt i mange af os, og i erkendelse heraf kom påskeferien til at stå i skattejagts tegn. Mange gange lærer vi egentlig også allerbedst, når vi selv skal arbejde for at finde svaret, og denne trang havde en engageret skoleelev fra 8. klasse på Jellebakkeskolen i Risskov omsat til en skattejagt gennem herregårdens sale og gemakker, hvor den opvakte „jæger” skulle svare på spørgsmål om Gammel Estrup, dens ejere og historie gennem 600 år. Ved vejs ende dannede de rigtige svar et kodeord, som udløste en belønning i butikken og yderligere lodtrækning om en større præmie ved udgangen af påsken. I herregårdskøkkenet kunne man som altid drikke kaffe brygget på Madam Blå og nyde en friskbagt bolle direkte fra brændekomfurets glohede ovn.

Museets formidlingsinspektør, Asser Amdisen, tog i efterårsferien initiativ til at nytænke museets formidlingskoncept. I erkendelse af at danske museer i stadig stigende grad skal konkurrere med underholdnings- og forlystelsesindustrien, og en stor del af moderne formidling dermed ofte bliver til ren underholdning frem for et middel til at gøre de besøgende klogere på deres

Et kongeligt måltid som det tog sig ud på Skaføgård 1894. Fra udstillingen „Kongeligt kobber og overklassens måltider.“ Foto: Kirsten Nijkamp.

egen historie, blev der opstillet et sæt dogmeregler for den gode historie: 1). Genstanden skulle tilbage i centrum for historien 2). Det skulle være en unik genstand 3). Fortællingen skulle tilpasses publikum 4). Der skulle fortælles uden manuskript og med udgangspunkt i ny forskning. Fagfolk fra universiteter, museer og lignende institutioner befolkede herregården i løbet af efterårsferien og fortalte enten om nogle af museets egne genstande eller om en genstand, som de selv havde medbragt. De mange spændende historier vil i løbet af 2005 udkomme som bog.

Øvrige aktiviteter og særarrangementer

Foråret 2004 bød ud over særudstillingen om kongeligt kobber også på en aktivitet, hvor publikum kunne lave deres egne blomsterdekorationer med hjælp fra muse-

ets personale eller få inspiration til samme fra kunstneren Pia Rossen, der dagen igennem tryllede opsatser, buketter og pynt ud af blomster og andre naturmaterialer. I tilknytning til det arbejdende blomsterværksted i *Røde Stuen* var alle øvrige rum på herregården udsmykket med dækkede borde med pynt, porcelæn, glas og bestik fra danske herregårde. Såvel lokale ejere som herregårdsbesiddere fra andre dele af Jylland stillede sig til rådighed for arrangementet og mødte op med deres egne fornemme duge, stel, service og ideer til bordudsmykning. Museet bidrog til arrangementet ved at vise eksempler på historiske borddækningstraditioner, som de kom til udtryk i herskabelige kredse i 1700-, 1800- og 1900-tallet.

Sidste weekend af juni måned dannede hovedbygningen for tredje år i træk ramme

om et 1700-tals marked. Borggården og den indre voldgravs brinker var lørdag og søndag omdannet til en livlig markedsplads med duellerende herremænd, markedsøgglere, røg, larm og boder, hvor slagter, pottemager, sølvsmed, silderøger, bager, pileflettere m.fl. falbød deres varer. Kælderen under Sydfløjen fungerede som kro, hvor „Nille” regerede med sin krabask og bød på hjemmebrygget øl, kryddersnaps eller måske blot en karsk bemærkning til kroens gæster.

Hver søndag eftermiddag i august måned kunne publikum atter nyde kammermusik i de smukke historiske omgivelser. Repertoiret i år spændte lige fra Michaela Petri og Lars Hannibal over Randers Kammerorkester og Djurs Barok til Trio Rococo. Der var med andre ord lidt for enhver musiksmag. Koncerterne var godt besøgt og musikerne veloplagte, hvilket betyder, at der er ved at være oparbejdet en trofast skare af musikerskere, som forhåbentlig også vil finde vej til *Riddersalen* og spændende koncerter i de kommende år.

11. og 12. september blev Bygningskulturens Dag afholdt over hele landet, og årets tema var „danske herregårde”. Herregårdsmuseet havde - ud over naturligvis at holde åbent på herregården hele weekenden med særligt fokus på særudstillingen *Der var engang en herregård* - arrangeret tre ture til private herregårde på Djursland. Den ene tur havde opsamlingssted i Århus, den anden i Grenå og den tredje i Randers. På alle ture stillede museet sin viden til rådighed i form af en faglig guide, der sørgede for dels at introducere emnet „herregårde” generelt, dels forholdt sig specifikt til de enkelte gårde, deltagerne skulle besøge. Turene var udsolgt, og både deltagere og herregårdsejere var tilfredse, hvilket betyder, at museet kan vælge at gentage suc-

cesen, hvis lejlighed skulle byde sig en anden gang.

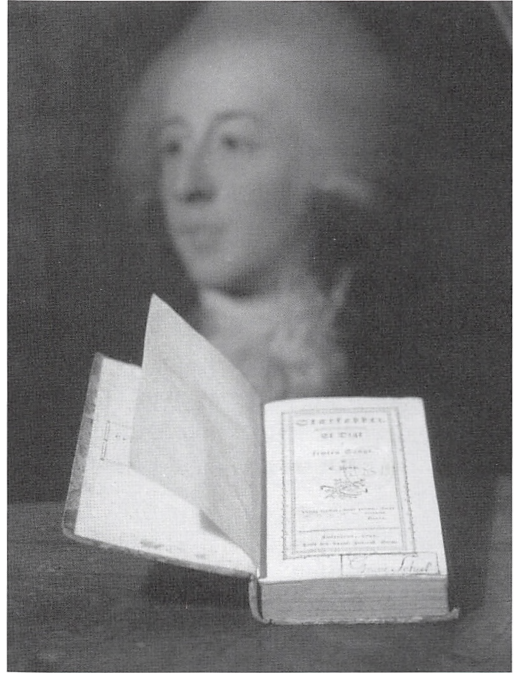
31. oktober var det atter *Allehelgensaften*, og museet bød indenfor til en stemningsfuld aften med sagnhistorier fra Gammel Estrup, musik og fakkeloptog ud i nattemørket. De mange gæster viste endnu engang, at der stadig er interesse for at besøge den gamle herregård efter mørkets frembrud og høre om nogle af de gengangere, der gennem de sidste godt 650 år har været knyttet til Gammel Estrup og de danske adelsslægter Brok og Skeel-Scheel.

Årets sidste store særarrangement blev *Julemarkedet*, der afvikledes i samarbejde med Dansk Landbrugsmuseum. Besøgstallet slog i år alle hidtidige publikumsrekorder med 6.672 gæster i denne første adventsweekend. Der var også aktivitet over hele linjen. På gårdspladsen blev julegrisen slagtet, i Nordfløjen blev der brygget øl og kogt klejner, mens køkkenet dannede ramme om julemadens tilberedning, som det kunne være foregået i herregårdskøkkenerne i 1800-tallets slutning. Her herskede køkkenets ubestridte dronning, Jytte Møller Nielsen, der sammen med kokkepigerne og andre håndgangne kvinder forvandlede den nyslagtede gris til syltede grisetæer, blodpølse, frikadeller, rullepølse, sylte og medisterpølse. På første sal - i *Riddersalen* - blev der danset om det tændte juletræ og sunget julesange, og på 2. sal hyggede herregårdens guvernante frk. la Cour om børn og barnlige sjæle med oplæsning af Peters Jul. Traditionen tro stod de tre juleborde dækket i henholdsvis *Renæssancesalen*, *Rødestuen* og *Kaminsalen*. Her kunne besøgende hele december måned se eksempler på julemåltidet, som det kunne have taget sig ud hos herskabet i 1600-, 1700- og 1800-tallet.

Herregårdenes Kulturmiljø

I årets løb afholdt naturvejleder Karen Schacht mange arrangementer for såvel offentligheden som mindre grupper og særligt inviterede. Det overordnede emne var naturligvis kulturmiljøet omkring herregårdene Løvenholm og Gammel Estrup, og med udgangspunkt heri delte Karen ud af sin store viden om herregårdslandskabet til såvel de fastboende som turister og andre tilrejsende. Nogle af de offentlige arrangementer året bød på var *Skovens Dag* i maj måned, „Nørrekær's tilbagevenden til våde enge“, „Møller omkring Løvenholm“, „Stendigernes kulturhistorie“, „Tegn og mal herregårdslandskabet omkring Løvenholm“, „Gravsat på egen jord“ - et arrangement omkring gravkapellet i Auning Kirke og gravstedet *Lunden*, hvor flere af slægten Scheel ligger begravet, „Rekonstruktion af ulvefælden i Lunden“ og børneaktiviteter i forbindelse med Landbrugsmuseets pløjedag i september. Hertil kommer en række tilbud til skoler, klubber og højskoler, som var forudbestilt og løbende blev afholdt hen over året.

2004 var også det sidste år i det treårige projekt, som startede i 2002. Det betød at der blev brugt tid på at samle projektets tråde og afslutte nogle af de aktiviteter, som var sat i gang i løbet af de tre år, projektet varede. Endelig brugte Karen Schacht tid og kræfter på at skaffe penge til et nyt projekt - *Godser og landbosamfund på Djursland* - og anstrengelserne kronedes ved årets udløb med held. Således kan Museerne på Gl. Estrup i samarbejde med Løvenholm Fonden se frem til naturvejledningens fortsættelse i perioden 2005-2007, hvor Fri-luftsrådet, Århus Amt, Sønderhald Kommune og C.A.C. Fonden, foruden de tre nævnte samarbejdspartnere, har sikret projektets økonomiske fundament.

Bogen „Stærkodder“ fra 1785 er en af de oprindelige bøger i slægten Scheel's bibliotek. I baggrunden ses Jørgen Greve Scheel (1768-1825), som ejede Gammel Estrup på bogens tid. Foto: Kirsten Nijkamp.

Forskning og undersøgelser

Takket være midler fra Kulturarvsstyrelsen kunne museet i 2004 gennemføre et mindre forskningsprojekt om adelens studedrift i 1500- og 1600-tallet. Projektet gjorde op med den generelle opfattelse af, at den samlede danske adel tjente mange penge på studehandel. De, der involverede sig i studehandel, skulle have risikovillig kapital til rådighed og en del held for at få noget ud af handel med stude. Museets forskningsprojekt, som blev ledet af cand.mag. Annette Lycke, udmøntede sig dels i en rapport med forskningsresultaterne, dels i en mini-udstilling (som nævnt andetsteds), der naturligvis blev bygget op omkring portrættet af Eske Brok i *Renæssancesalen*.

Sideløbende med studeprojektet har museet arbejdet sammen med Løvenholm Fonden, Landbrugsmuseet og Sønderhald kommune om dels at formidle den nyeste forskning om studedrift på østjyske herregårde i 1500- og 1600-tallet, dels at få de våde enge til at forblive en ressource for museernes publikum samt beboere og turister i området, uden at der skal investeres for meget arbejdskraft i pasning, pleje og løbende vedligeholdelse. I løbet af foråret 2005 er det tanken at åbne en sti fra haven ud i området, således at interesserede kan få direkte adgang til området og den smukke natur derude

Herregårdspuljen

I *Herregårdspuljen* har der året igennem været arbejdet med forskning i 1700-tallets køkkenplaner i slotte, herregårde og bypalæer. Forskningsnetværket bag denne „køkkengruppe” har sat sig som indledende mål at gennemgå J. P. Traps topografiske Danmarksbeskrivelse. Amt for amt vælges de herregårde, slotte og bypalæer ud, som har indeholdt en hovedbygning fra 1700-tallet eller som fik bygget ny køkkenfløj i samme århundrede. Når gennemgangen er tilendebragt skal der søges penge til lønnet hjælp til at undersøge de udvalgte gårde nærmere med henblik på at finde frem til mulige arkitekttegnede køkkenplaner. Den nuværende forskning i gruppen gennemføres af medlemmer af puljen, som alle sidder i et fuldtidsjob.

I foråret afholdt Herregårdspuljen en to-dages konference på Sandbjerg Gods i Sønderjylland, hvor der den ene dag blev holdt foredrag om forskellige herregårdsrelaterede emner, mens dag to omsatte teori til praksis og var helliget ekskursion til nogle af områdets slotte - Augustenborg, Gråsten, Sønderborg og Schackenborg. Senere på

året arrangerede puljen en ekskursion til Skåne, hvor deltagerne fik lejlighed til at komme indenfor i nogle af de mest interessante skånske kirker, slotte og herregårde. Alle steder blev puljen vel modtaget og fik spændende omvisninger. Undervejs fungerede museumsinspektør Niels Peter Stilling fra Søllerød Museum som guide, idet han tidligere har udgivet en håndbog om skånske slotte og herregårde.

I december måned startede puljen endnu et forskningsnetværk op. Denne gang var det herregårdshaver, der blev forsknings-emne, og gruppen arbejder med en revision af Firenze-charteret, der er et internationalt regelsæt fra 1982 for bevaring af historiske haver og parker, opbygning af en udstilling og øvrig formidling af gamle herregårdshaver, der er udsat for hastigt voksende nedbrydning i disse år.

Alt i alt har der året igennem været stor opbakning til puljens mange aktiviteter, og endvidere har alle medlemmer stort udbytte af et velfungerende netværk.

Dansk Center for Herregårdsforskning

Som nævnt indledningsvis var Dansk Center for Herregårdsforskning et af museets mest spændende projekter i 2004. Da først den sidste del af Centerets økonomi var bragt på plads i februar måned kunne energien samles om at få skabt en dynamisk bestyrelse og ansat et sekretariatsleder, som kunne omsætte ideer til handling. Centeret søgte i løbet af året yderligere midler til et par forskningsprojekter, dels et om adelens selvforståelse i 1500- og 1600-tallet, dels et om en opdateret herregårdsguide på Internettet. Desværre lykkedes det ikke at skaffe de nødvendige midler til disse projekter, men til gengæld kunne Centeret i efteråret slå et ledigt ph.d.-stipendium op. Stipendiet forventes besat i begyndelsen af 2005.

I december 2004 tog Centeret også initiativ til at nedsætte en gruppe, der skal arbejde med at få iværksat udarbejdelsen af et herregårdsatlas, hvor herregårdenes helheder dokumenteres. Det er hensigten, at starte med et mindre pilotprojekt for at få afprøvet forskellige metoder og fastlagt fremgangsmåden for det store projekt, hvori de 5-600 større herregårdsanlæg i Danmark skal indgå. Endelig har Centeret planlagt en konference om herregårdenes „indian summer” - perioden fra Grundloven i 1849 til Lensafløsningsloven i 1919. Konferencen er fastlagt til at løbe af stabelen den 20. og 21. april 2005.

Indsamling og registrering

I årets løb deltog museet i forskellige auktioner hos de større auktionshuse og bød på flere spændende emner. Der var f.eks. Palle Laurings bibliotek med godt og vel 6.000 historiske værker, et 1800-tals bogskab fra herregården Engestofte på Lolland og en kongerække fra en ikke navngivet dansk herregård. Desværre var der i de nævnte tilfælde også andre i salen, som havde interesse for disse genstande. Det lykkedes således desværre ikke museet for de tilrådighed værende midler at sikre nogle af disse emner til samlingerne. Til gengæld havde museet held til at købe et portræt af Lucie Scheel malet af C. A. Lorentzen i sidste halvdel af 1700-tallet. Portrættet forestiller en af „Den vilde Greves” fire døtre, og kom museet i hænde takket være et økonomisk tilskud fra Ny Carlsbergfondet. Portrættet kan nu beundres i *Store Kabinet*, hvor det hænger i nærheden af malerierne af hendes fader og broder.

I december måned erhvervede museet på auktion dels en lysekroner til *Kaminsalen*, dels en fornem samling af sølvtøj fra slægten Rosenkrantz. Sølvtojet stammer

Såkaldt „natstol“, som er en stol med „indbygget“ potte, der kunne benyttes om natten. Foto: Kirsten Nijkamp.

fra perioden 1767 til slutningen af 1800-tallet og flere dele er forsynet med våben og initialer fra medlemmer af slægten Rosenkrantz.

I årets løb har museet fortsat været henviset til at registrere genstandene på den sædvanlige facon med skrevne kort i en mappe. Kulturarvsstyrelsen har bestemt, at det kun er de museer, som tidligere har registreret på edb og abonneret på DMI, der kan være med på styrelsens nye registreringssystem REGIN. Først når disse museer har overført deres data fra DMI til REGIN, kan nye museer få lov til at være med. Det er naturligvis meget utilfredsstillende, da museet gennem de seneste år har satset på

at få overført museets registrering til edb. Men da det således ligger uden for vores beslutningsproces at komme videre, har vi i stedet udnyttet ventetiden til at overføre alle genstandenes data til edb, således at det i princippet skulle være forholdsvis enkelt, når den endelige transaktion engang finder sted - forhåbentlig i starten af 2005.

I slutningen af året gav Sønderhald Kommune garanti for de midler, som amtet vil stille rådighed som lån for etablering af et fællesmagasin i Randers. Magasinet, der bliver opført efter de nyeste bevaringsprincipper, skal opføres i samarbejde med otte andre museer i amtet.

Bevaring

Set i det store bevaringsperspektiv var det herregårdshaven, der stod for tur i 2004. For midler fra KFK's Jubilæumsfond kunne *Parterrehaven* - altså den del af haven, som strækker sig fra hovedbygningen ned til Orangerierne - renoveres. Forud for istandsættelsen havde museet gennemført et forskningsprojekt med bl.a. haven som emne. Målet med dette forskningsprojekt var at gennemgå ældre kildemateriale med henblik på at finde eksisterende tegninger af haveanlægget. Det lykkedes imidlertid ikke at opstøve hverken tegninger eller navnet på den arkitekt, som havde forestået den oprindelige udformning af barokanlægget. Imidlertid var havens overordnede linjer og plan stadig i overensstemmelse med de ældste matrikelkort fra begyndelsen af 1800-tallet. Her aftegner den gennemgående akse, et rundt bed i centrum og Orangerierne sig tydeligt, og i respekt for disse elementer samt i mangel af anden og sikker dokumentation, besluttede vi i samarbejde med havearkitekt Kirsten Lund-Andersen at bibeholde alle gennemgående linier og nøjes med at stramme anlægget op. F.eks.

havde plænerne i årenes løb fået vel meget præg af fodboldbane, hvilket indebar, at de elegante orangeribygninger fra 1725-26 ikke helt kom til deres ret. Ved at gøre plænerne mindre, dele dem op i felter og samtidig indramme haven med store hække kom Orangerierne bedre til deres ret og danner i dag et fint hvilepunkt for øjet og afslutning på anlægget, når blikket vandrer ned gennem haven. Der er endvidere blevet plads til en række staudebede ned langs begge havens langsider. Her kan besøgende sommeren igennem få deres lyst stillet med hensyn til se smukke farver, former, linjer og blomsterkombinationer. De høje hække er plantet således, at de med jævne mellemrum danner nicher, hvor der står en bæk. Forlægget til de bænke, som nu pryder nicherne, er herregårdens oprindelige bænke, og fremstillingen af bænkene skyldes et tæt samarbejde med personale og indsatte på Kragsskovhede. Alle havens stier og gange er istandsat og forsynet med en særlig slags grus, der gør dem smukke at se på, behagelige at spadsere på og nemme at holde. I tilknytning til havens renovering er der blevet opført en toiletbygning ved siden af *Orangerierne* - delvist skjult bag de høje hække. Det videre mål for herregårdshavens fornyelse bliver en restaurering af *Bosquethaven* nord for Orangerierne, men de nødvendige midler til dette projekt skal først skaffes til veje.

I forbindelse med en bygningsgennemgang i foråret stod det hurtigt klart, at kælderens under dele af Vestfløjen var i en særdeles dårlig stand - så dårlig, at bygningens sikkerhed var truet. Hvælvet under porten var revnet i langsgående retning, en af de bærende søjler var dårligt funderet, kassurene var begyndt at smuldre og falde sammen, og endelig var hele rummet fyldt med et gammelt tørvelag fra 1940'erne - et

To smukke ungmøer til 1700-tals marked i Borggården. Foto: Gammel Estrup, Jyllands Herregårdsmuseum.

lag, som fungerede som en kæmpemæssig svamp, der konstant holdt rummet fugtigt og i øvrigt var med til at fremskynde nedbrydningen af murværket i kælderen. Museet henvendte sig straks til Kulturarvsstyrelsen, som gav tilladelse til, at tørvelaget blev fjernet med den klausul, at det skete som led i en arkæologisk undersøgelse varetaget af Kulturhistorisk Museum Randers. Undersøgelsen kunne konkludere, at denne del af bygningen er funderet på et lag af moræneler, og at der gennem tiderne har eksisteret varierende ruminddelinger i kælderen med flere forskellige tilhørende gulvlag - som f.eks. piksten og teglsten. Udgravningen afslørede desuden en lang række spændende genstande, bl.a. flere sandstensfragmenter, der tidligere formodentlig har været del af et fornemt indgangsparti, di-

verse grønglaserede kakler med fine figurer på, teglsten i forskellige udformninger og en enkelt gaffel af nyere dato, dog med et våbenskjold øverst på skaftet. Genstandene fra udgravningen kan i øjeblikket ses i en glasmontre i *Vagtstuen*. Nu da kælderen er tømt for tørvelaget bliver næste skridt at skaffe penge til en egentlig sikring af de bærende hvælv, søjler og mure, så den gamle bygning atter er sikret i lige så mange år fremover, og således at publikum på sigt kan få adgang til dette spændende bygningsafsnit.

I det noget mindre bevaringsperspektiv har det drejet sig om forskellige af samlingernes genstande. Først og fremmest kom *Riddersalens* lysekrone atter tilbage i funktion og nyopsat stand. Konservator Karen Woer fra Den Gamle By har fået lysekro-

nens mange hundrede glasstykker til atter at skinne og spille sammen til en imponerende helhed, som danner et naturligt midtpunkt i rummet.

Et af herregårdens barnportrætter, der forestiller Christen Scheel (1743-71) som 10-årig, og er malet af Andreas Brünniche, var i en meget dårlig bevaringsstand. Malingen havde løsnet sig og var begyndt at springe af i flager. Takket være bevilling fra Århus Amts Museumsråd kunne billedet sendes til restaurering på Fælleskonserveringen, hvorfra det nu atter er tilbage i fin stand og ophængt på sin sædvanlige plads i *Spisestuen*.

Men også flere af museets fine tegninger er blevet istandsat. Først og fremmest er fire tegninger af „de fire elementer” blevet renset og sikret i deres rammer. Tegningerne er formodentlig fra 1600-tallet og er en gave fra nogle af museet gavmilde venner. Også en meget smuk tegning af to af komtesserne - Jensmine og Juliane Marie - malet af Joachim Ferdinand Richardt 2. september 1844 er blevet konserveret. I dette tilfælde drejede det sig om såvel tegningen som rammen, der er lavet i træ med fine gipsmedaljoner i hjørnerne. Konservator Nedim Gruhunjic fra Kulturhistorisk Museum i Randers har udført et fortrinligt arbejde med den lille ramme, så den atter fremstår som i sine velmagtsdage i 1840'erne.

Endnu en af *Grønne Sals* fine gobeliner er kommet retur fra restaurering på Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, og endelig er en rejseseng blevet istandsat og skal indgå i en udstilling om H. C. Andersen i april 2005.

Personale

Museet kunne også i 2004 glæde sig over fastansættelse af yderligere faglig bistand. Marie Louise Aaberg Andersen blev pr. 1.

december ansat til at varetage ledelsen af sekretariatet for *Dansk Center for Herregårdsforskning*. Hun fik blandt 130 ansøgere jobbet, idet hun havde den nødvendige erfaring, gode kontakter og de rette kvalifikationer til at varetage arbejdet med at opbygge et effektivt sekretariat omkring Centeret.

I lighed med foregående år var der i 2004 mange løstansatte og folk i forskellige puljeordninger på gennemrejse i museet. Cand. mag. Annemette Lycke arbejdede i godt et halvt år med forskningsprojektet om stude-drift i 1500- og 1600-tallet, mens cand. phil. Helene Kjærbøl varetog en stor del af museets arbejde med formidling fra maj til november. Det var således Helene Kjærbøls fortjeneste, at museets arrangement i anledning af Bygningskulturens Dag kunne høste så mange roser fra både deltagerne og ejerkredsen.

Vibeke Hasfeldt påbegyndte katalogiseringen af museets bogsamling, og Irene Walter tog sig dels af serviceringen af museets besøgende, dels af indskanning af museets billedsamling. Inge Vindberg Mogenssen arbejdede i seks måneder med forskelligt forefaldende kontorarbejde så som museets omfattende adressekartotek og timeplaner.

Haveholdet tog fat på vedligeholdelsen af den nyistandsatte parterrehave med vanlig energi og engagement, mens pasningen af planterne i Orangerierne krævede tilvæning og vejledning fra den ansvarshavende landskabsarkitekt Kirsten Lund-Andersen. Med tiden skal det nok lykkes at få styr på alle planter og kroge såvel ude i haven som inde i de to smukke overvintringshuse.

Midt i august holdt museet en personalefest i privat regi, hvor der blev snakket jubilæum 2005. Denne sommeraften og -nat fik alle i personalegruppen - ud over hygge-

*Julebord i Renaissance salen - del af museets årligt tilbagevendende udstilling i december måned.
Foto: Gammel Estrup, Jyllands Herregårdsmuseum.*

ligt socialt samvær - lejlighed til at bidrage med gode råd og ideer til den satsning på alle planer, der gerne skal komme til at præge næste år, hvor museet kan fejre sit 75 års jubilæum som statsanerkendt specialmuseum for dansk herregårdskultur. Selvom det ikke blev ved denne lejlighed, at den store ide til jubilæumsårets tema dukkede op, var det givet, at her blev kimen lagt til det, der senere skulle komme til at danne grundlag for museets aktiviteter i det følgende år - *Herregårdsjagt gennem 500 år*.

En mandag i begyndelsen af december drog personalegruppen på en inspirations-tur til herregårde i den absolut vestligste del af landet. Bestemt to spændende steder, Spøttrup og Nørre Vosborg, hvor der arbej-

des med emner, der er tæt relateret til Herregårdsmuseets daglige virkefelt og som nok kunne danne inspiration og oplevelser for alle dele af personalegruppen.

Året sluttede traditionelt med julefest i Orangerierne for alle, der gennem 2004 har haft tilknytning Herregårdsmuseet i kortere eller længere tid. Godt og vel 40 glade mennesker mødte op og nød godt af Jyttes julespecialiteter og hinandens selskab - julen er bestemt en festlig tid at mindes året der er gået og nyde et gensyn med nogle af dem, der har taget en tårn for museet i årets løb.

Til slut:

På baggrund af de seneste fire års intense arbejde for at bringe adgangsforhold, byg-

*Ved årets julemarked var det nyistandsatte haveanlæg oplyst med levende lys, og det var meget stemningsfuldt at gå på havevandring i stearinlysenes skær, da mørket faldt på.
Foto: Kirsten Nijkamp.*

ninger med interiør, haveanlæg, forskning, formidling og indsamling til det stade, som det er nu, blev undertegnede tildelt Turismeudviklingsprisen for Østjylland 2004. At arbejde sig frem mod en professionel og uadvendt virksomhed i det 21. årh. er naturligvis ikke noget man bare klarer alene. Der skal med- og modspillere til. Og medspil-

lere har det bestemt ikke skortet på - både bestyrelse og personale har ydet et engageret indsats. Det er i lyset af denne fælles indsats, prisen skal ses. For Herregårdsmuseet har tildelingen af Turismeudviklingsprisen betydet, den store indsats er blevet offentligt anerkendt.

Dansk Center for Herregårdsforskning

- dokumentation, forskning og formidling

af Marie Aaberg Andersen, sekretariatsleder på Dansk Center for Herregårdsforskning

Året 2004 kom på mange måder til at stå i herregårdenes tegn. Ikke blot åbnede Nationalmuseet sin store herregårdsudstilling *Herregården - 500 års drøm og virkelighed* og bygningskulturens dag havde herregården som emne, men 2004 blev også året, hvor der blev sat ekstra fokus på herregårdsforskningen, da *Dansk Center for Herregårdsforskning* blev skudt i gang.

Med bevillinger fra Fonden Realdania, Aarhus Universitet og Kulturarvsstyrelsen blev det muligt at skabe Centret som et samarbejde mellem Aarhus Universitet, Nationalmuseet, Arkitektskolen i Århus og Gammel Estrup, Jyllands Herregårdsmuseum, der alle er repræsenteret i Centrets bestyrelse.

Et løft til herregårdsforskningen

*Dansk Center for Herregårdsforskning*s målsætning er dels at styrke, dels at koordinere forskning, forskeruddannelse, dokumentation og formidling af herregårdenes kulturhistorie. Ikke mindst forskningen i den centrale økonomiske, juridiske, administrative og sociale rolle, som herregårdene spillede i lokalsamfundet, betydningen af herregårdsmiljøernes forskellige elementer samt det kulturelle liv, der foregik på og med udgangspunkt i herregårdene vil Centret søge at fremme.

Samtidig skal Centret være med til at øge det generelle kendskab til herregårdsmiljøet herhjemme, således at også den bredere befolkning kan få en større forståelse for,

hvor vigtigt det er at bevare herregårdsanlæggene i deres helhed.

Sidst men bestemt ikke mindst skal Centret tage initiativ til dannelsen af et netværk af forskere og andre, der beskæftiger sig med herregårde, for derigennem at virke som en katalysator og iværksætter af dokumentations- og forskningsprojekter indenfor herregårdsområdet.

Ph. d. om historicismens herregårdsbyggeri

Dansk Center for Herregårdsforskning er fysisk placeret på Gammel Estrup, Jyllands Herregårdsmuseum, hvor undertegnede blev ansat som sekretariatsleder 1. december 2004. Siden hen har Centret fået ansat en Ph.d. stipendiat, mag. art. i kunsthistorie Anne Grethe Sværke, der skal udføre projektet *Ridderromantik, Renæssance og Repræsentation: Dansk Herregårdsbyggeri 1870-1930*. Anne Grethe Sværkes projekt omhandler en periode i dansk herregårdshistorie, som på mange måder kan betegnes som *Herregårdenes sidste blomstringstid*, før lens afløsningen og efterfølgende landbrugskriser ændrede herregårdens rolle i samfundet for altid. Gode konjunkturer og salget af fæstegodset efter 1850 skabte gode økonomiske vilkår for en godsejerstand, som trods tabet af tidligere tiders privilegier med grundloven i 1849, stadig udgjorde en betydelig magtfaktor. De gode tider kom blandt andet til udtryk i et boom i herregårdsbyggeriet. Inspireret af histori-

cismens ideer om tidligere tiders byggestil skabte tidens arkitekter den ene pompøse hovedbygning efter den anden på landets godser. Blandt de bedst kendte ombyggede hovedbygninger er Konseilpræsident C.E. Krag-Juel-Vind-Friis's Frijsenborg ved Hammel. De imponerende huse var med til at cementere godsejerstandens samfundssposition og dannede samtidig ramme om et storslået herregårdsliv med udstrakt selskabelighed og mange overnattende gæster. Sammen med tidens øgede krav til boligkomfort stillede det herskabelige liv store krav til de nye hovedbygninger, som blev indrettet med stribevis af saloner og adskillige gæsteværelser.

Trods de ofte imponerende om- og nybygninger er historicismens herregårdsbyggeri af eftertiden blevet ugleset og forkastet som stilforvirring og som sådan ikke noget, der var værd at beskæftige sig med. Dette synspunkt er imidlertid ved at blive taget op til revision. For ikke blot stammer en meget stor del af vores herregårde fra denne periode, hvilket i sig selv berettiger til yderligere undersøgelser, men bygningerne er desuden tegnet af nogle af tidens dygtigste arkitekter, og kan således ikke forkastes som stilforvirrede ligegyldigheder. Med Anne Grethe Sværkes Ph.d. projekt kommer der nu øget og velfortjent fokus på dette spændende herregårdsbyggeri.

Anne Grethe Sværke vil holde til på Herregårdsmuseet to dage om ugen - resten af tiden har hun arbejdsplads på Aarhus Universitet.

Herregårdenes Indian Summer

Med valget af 1800-tallets sidste del som undersøgelsesperiode, rammer Ph.d.-projektet lige i centrum af et af Dansk Center for Herregårdsforsknings satsningsområder

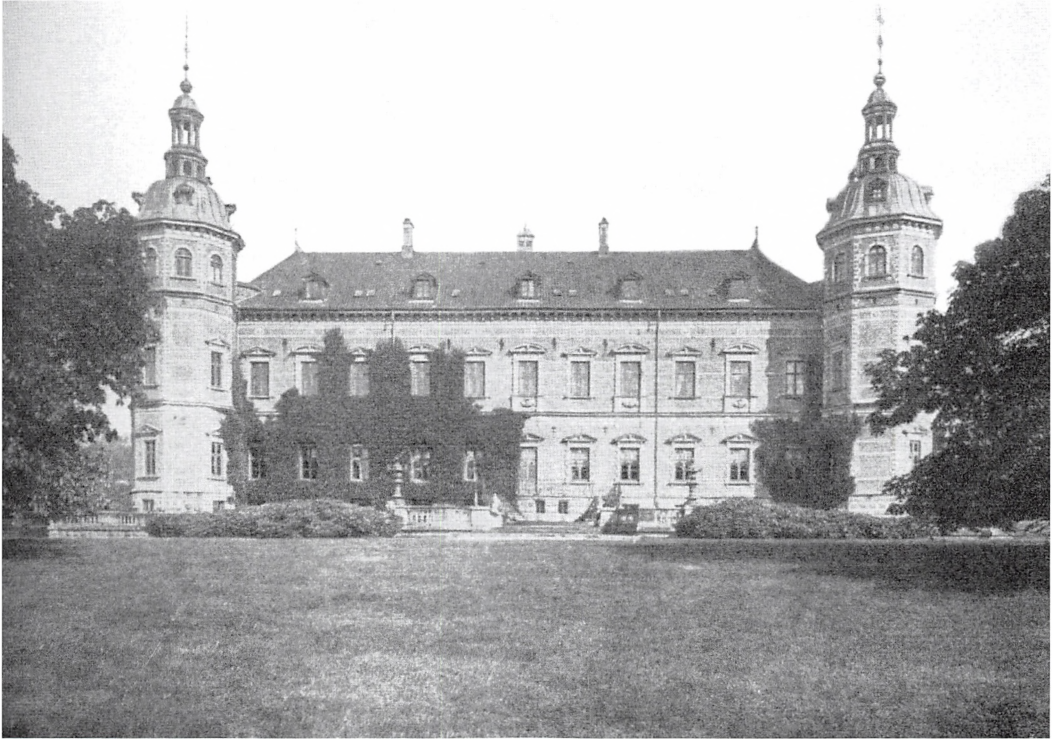
- nemlig herregårdenes historie i 1800-tallets anden halvdel.

Det er en periode, som på mange måder er underbelyst, selvom den tidsmæssigt ligger tæt på os, og derfor har haft konsekvenser, der rækker op i vor tid. Samtidig er det denne periodes herregårdsliv, der på mange måder ligger til grund for de folkelige forestillinger om herregårdene og det herskabelige liv. Det var en tid, der bød på store ændringer både indadtil på herregårdene og ikke mindst i herregårdenes rolle i forhold til det omgivende samfund.

Det første tiltag med fokus på denne periode bliver en to-dages konference på Gammel Estrup i foråret 2005 med titlen *Herregårdenes Indian Summer - fra Grundloven 1849 til Lensafløsningsloven 1919*. Her vil 11 oplægsholdere, som alle har beskæftiget sig med periodens herregårdshistorie, fortælle om forskellige aspekter af herregårdenes historie i den sidste blomstringstid lige fra grev Frijs' og J.B.S. Estrups godsejerregeringer over de store herregårdsjagter til de historicistiske pragtbyggerier med deres fantastiske interiører og parklignede haveanlæg. Oplæggene vil forhåbentlig blive fulgt op af en livlig diskussion fra deltagende forskere fra universiteter, museer og andre herregårdsinteresserede. Det er planen, at konferencens oplæg skal formidles dels via Centrets hjemmeside, dels som en tryksag.

Et herregårdsatlas

Et andet af Centrets store satsningsområder bliver udarbejdelsen af et elektronisk herregårdsatlas på nettet. Der har længe været behov for at få et samlet overblik over de danske herregårdshelheder. Herregårdene er nemlig langt mere end blot en imponerende hovedbygning - de er fantastiske helheder, der ikke blot består af hovedbyg-

Frijsenborg ved Hammel blev bygget om fra 1862-67 af en af historicismens store arkitekter Ferdinand Meldahl for grev C.E. Frijs, og betragtes af mange som et af tidens arkitektoniske hovedværker (kilde: Danske Herregårde ved 1920).

ningen, men også af ladegårdene og det væld af småbygninger, der hørte til hovedgårdens drift, haveanlæggene med deres lysthuse, vandkunster, hækpartier og skulpturer og ikke mindst landskaberne med de levende hegn, alléer, fritstående trægrupper, stengærder, enge og lystskove. Disse helheder dannede ramme om et minisamfund - her havde en stor del af landets befolkning deres arbejde og her levede de hele deres liv.

Helhederne, der udgør nogle af vores få samlede historiske kulturmiljøer, har længe været truet af nedbrydning gennem et tiltagende forfald, som ofte foregår i al ubemærkethed. Det betyder, at vi ikke blot mister betydelige kulturhistoriske, arkitektoni-

ske og landskabelige værdier, men også vigtig viden om herregårdshelheden. Før der kan gøres noget ved problemet, er det nødvendigt at skabe et samlet overblik over værdierne gennem kortlægning og dokumentation - om ikke andet så for at vide hvilke elementer, der indgår i herregårdshelheden før den helt forsvinder.

Denne store udfordring vil *Dansk Center for Herregårdsforskning* gerne tage op ved at udvikle et elektronisk herregårdsatlas, som alle kan have adgang til over internet. I atlasset skal alle landets ca. 600 herregårde indgå. Den digitale form giver brugeren af atlasset en helt ny mulighed for at få et tværgående overblik over emner i tilknytning til herregårdskulturen. F.eks. kan

der søges udelukkende på avlsbygninger, mejerier, ishuse, kapeller, haver, stilarter, arkitekter, herregårdsejere osv. alt afhængigt af, hvilket emne man er interesseret i. Herregårdsatlasen skal være for alle. Det er tanken, at såvel fagfolk, der ønsker at foretage krydssøgninger indenfor et bestemt område, som turisten, der blot vil vide noget om en bestemt herregård i området, skal kunne have glæde af atlasen. Den brede målgruppe stiller naturligvis store krav til formidlingen, men netop den elektroniske form åbner op for muligheden for at formidle på forskellige niveauer og dermed få mange mennesker i tale.

Som udgangspunkt for hele det store herregårdsatlas har Centret planlagt at lave et pilotprojekt, hvor metoden for det videre arbejde afprøves på et par herregårde, der rummer typiske elementer som hovedbygning, produktionsbygninger, havekunst og kulturlandskab.

Dansk Center for Herregårdsforskning glæder sig meget til at føre det store projekt ud i livet - og det er som sagt på høje tid, at der sker noget på dette vigtige område - for ikke siden bogværket *Danske Slotte og Herregårde* fra 1960'erne er de danske herregårde behandlet i samlet form.

Det er blot nogle af de planer og ideer, som *Dansk Center for Herregårdsforskning* i øjeblikket har gang i. En af Centrets vigtigste opgaver bliver imidlertid opbygningen af et netværk af forskere ved museer, universiteter og andre institutioner samt andre, der beskæftiger sig med herregårdenes kulturhistorie. Dette netværk skal blandt andet opdyrkes gennem seminarer, konferencer og netværksmøder i *Dansk Center for Herregårdsforskning*s regi, og skal blandt andet give mulighed for at udvikle forskningen på området. Det skal på længere sigt være muligt at orientere sig om

Bestyrelsen for Dansk Center for Herregårdsforskning trådte sammen i 2004. Fra højre mod venstre er det: Arkitekt Gert Bech-Nielsen, Arkitektskolen i Århus, museumsinspektør Mikkel Venborg Pedersen, Nationalmuseet, museumsdirektør og bestyrelsesformand Britta Andersen, Gammel Estrup, Jyllands Herregårdsmuseum, lektor Carsten Porskrog Rasmussen, Århus Universitet og arkitekt Steen Estvad Petersen.

netværket på Centrets nye hjemmeside www.herregaardsforskning.dk, hvor det vil komme til at fremgå, hvem der ved hvad indenfor herregårdsforskningen.

Centrets hjemmeside skulle i det hele taget meget gerne blive et sted, hvor man dels kan følge med i Centrets egne projekter, publikationer, aktiviteter mm., og dels i hvad der foregår på herregårdsfronten som sådan.

Vi håber på en lys og levende fremtid for det nye *Dansk Center for Herregårdsforskning*.

Bondeliv - fra svedjebrug til landsbyfællesskab

af Irene Hellvik, museumsinspektør, Dansk Landbrugsmuseum

En permanent udstilling er en stor mundfuld at etablere, og derfor skal den også gerne stå i en lang årrække.

Normalt vil det sige et sted mellem 10 og 20 år. På Dansk Landbrugsmuseum var tiden efterhånden inde til at renovere den udstilling, der blev opført i 1988, *Landsbyliv i 1700-tallet*. Denne udstilling har været populær blandt vores gæster og det var derfor også med vemod, at den skulle tages ned. Men det var tiltrængt.

Planerne til den nye udstilling blev taget på en togtur i foråret 2003 til København, hvor Peter Bavnhøj, Jens Aage Søndergaard og jeg havde et møde i Kulturministeriet.

Rammerne omkring udstillingen

Det hele begyndte med en idéfase, hvor der blev tegnet og diskuteret. Grundidéen var, at vi denne gang skulle lave en udstilling, der viste landbrugets historie helt fra begyndelsen. Altså en historie der strakte sig over 6000 år. Efter de første grove skitser og idéer var på plads, ansatte vi som konsulenter udstillingsarkitekt, Lars Sand Kirk fra Grenå, der har mange års erfaring med opbygning af udstillinger på museer, og dekoratør Lone Hedegaard fra Auning som udstillingsdekoratør. Hele foråret og sommeren 2003 fortsatte arbejdet med at finde ud af, hvordan udstillingen skulle opbygges, hvilke historier der skulle fortælles, hvilke historier der ikke kunne komme med, hvilke genstande der skulle udtages

fra magasinerne og restaureres, hvilke genstande skulle indlånes fra andre museer etc. Udstillingshallen er på 600 m², som blev inddelt i felter til de forskellige tidsepoker vi havde udvalgt. Men først skulle den gamle udstilling tages ned, dernæst skulle der sættes nye skillevægge op og males overalt. Der blev indkaldt elektriker og eksperter udefra til at ordne alt med lyssætningen, overvågningskameraer og alarmsystemer. Mens selve nedrivningsarbejdet stod på, blev der lukket for publikum til denne del af vores udstillinger. Men lige så snart der ikke længere var risiko for, at en gæst fik en lampe i hovedet, kunne falde over plader eller træde søm op i foden, blev der lukket op igen. Nysgerrigheden blandt publikum var overvældende. At få lov at se på, mens der blev bygget en ny udstilling op, var i sig selv noget helt specielt. Her fik de rig mulighed for at være til stede og få en snak med håndværkere og dekoratører, og mange gav da også deres besyv med om både det ene og det andet.

Selve det fysiske arbejde begyndte for alvor i efteråret 2003 og blev gradvist mere og mere hektisk i løbet af foråret 2004. I den sidste måned inden udstillingsåbningen d. 24. juni var aktivitetsniveauet nærmest på gloende pæle. Men alt stod klar dagen før landbrugsminister, Mariann Fischer Boel, holdt festtalen og klippede snoren over ved den festlige udstillingsåbning. En del af festlighederne var det store kaffebord med nybagte boller, flødeskumslagkage og

hjemmebagte småkager. Et kaffebord der repræsenterede landboforholdene, som vi husker det fra vores barndom.

Udstillingens opbygning og indhold

Kulturlandskabet

Udstillingen skulle begynde med en fortælling om kulturlandskabets forandringer gennem 6.000 år. Der blev derfor taget kontakt til en modelbygger, Richard Eichenberger fra København, der skulle udforme de modeller, der fortalte kulturlandskabets historie. I denne del af udstillingen kom et meget fint eksemplar af en stenvogn fra 1700-tallet til at stå. Den repræsenterer det kolossale arbejde, der gennem århundreder har været med at flytte sten fra markerne. Sten som blev anvendt til bygning af de stengærder, der adskilte markerne. Et arbejde der har været med til at sætte sine synlige spor i kulturlandskabets forandringer.

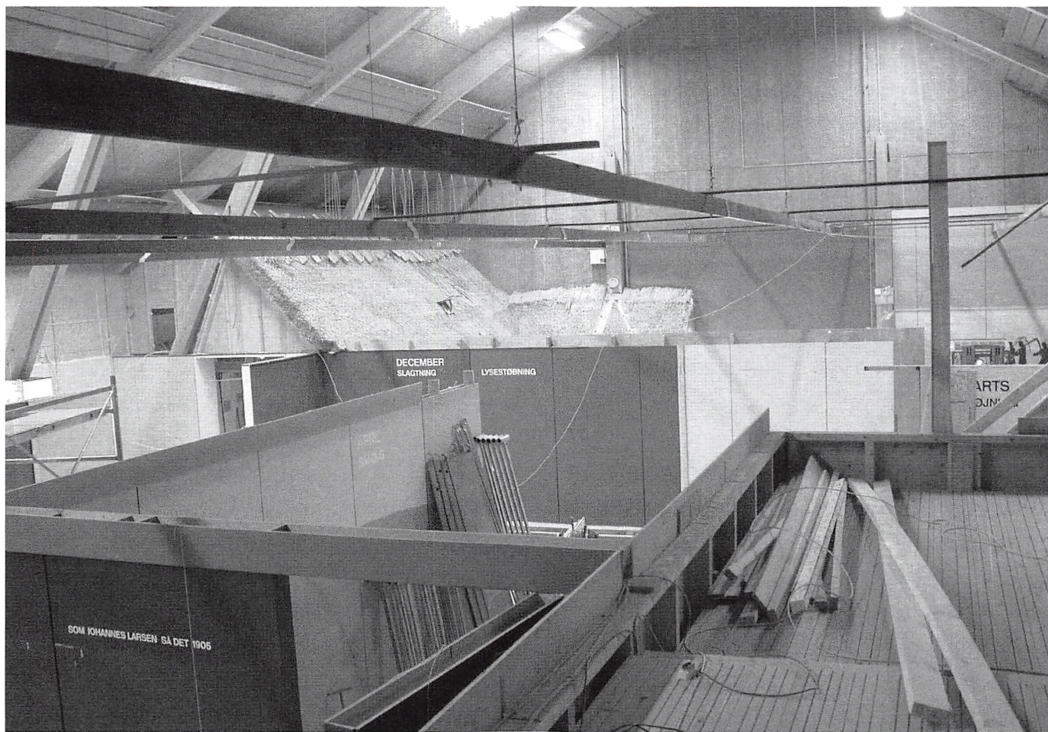
Tilbage til fortiden

Fra det meget overordnede og forhåbentlig med et overblik over forandringerne fortsætter historien på det meget nære plan. Vi var enige om, at bevare de tre køkkener fra den tidligere udstilling. Erfaringerne fra denne udstilling var nemlig, at det pædagogisk set er vældig godt at begynde i nutiden, som alle kender, og derefter bevæge sig bagud i tid. De tre køkkener, der repræsenterer nutiden - 1990'erne, 1800-tallet og 1600-tallet skulle blot renoveres i mindre grad. Som noget nyt tilføjede vi et fjerde køkken, et lyrehus fra jernalderen. Køkkenerne viser dagligdagen med mange af de gøremål husmoderen har haft gennem tiden. Fra det konsum- og forbrugersamfund vi har i dag hvor fast food, lektielæsning, fjernsynskiggeri og meget mere forgår i de trygge rammer i køkkenet til landbokø-

kenet i slutningen af 1800-tallet, hvor det sorte jernkomfur dominerer. I dette køkken ses de nye ting som tallerkenrækken med det fine porcelæn, spisekammeret med de nye former at konservere maden på, henkogning og syltning samt den til en vis grad store selvforsyning fra egen have, mark og stald. I 1600-tallets køkken domineres hele rummet af ildstedet. Her er der både mulighed for at koge maden over åben ild, bage brødet i ovnen og i umiddelbar tilknytning er der det store bryggerkar til ølbrygningen. Det er selvforsyningsfundet i fuld skala. Endelig er der køkkenet eller rettere opholdsrummet i jernalderen. Alt forgik i det samme rum. Her blev der lavet mad over bålstedet, der blev arbejdet ved væven, man sov på bænken langs væggen osv. Husdyrene var ikke langt væk, de stod på den anden side af en væggen og var med til at give varme i vintertiden.

Oldtiden

Hvert afsnit i udstillingen er adskilt af portaler enten i form af døre eller porte. Efter de fire køkkener træder den besøgende ud i selve udstillingen gennem døren fra oldtidens køkken. Herfra bevæger man sig gennem historien frem til nutiden. Oldtidsafsnittet omhandler; bondestenalderen, bronzalderen og jernalderen. Her var vi nødt til at spørge andre museer om hjælp. Dansk Landbrugsmuseum ejer nemlig stort set ikke selv genstande fra oldtiden. Nationalmuseet, Kulturhistorisk Museum, Randers, Naturhistorisk Museum i Århus, Vendsyssel Historiske Museum og Thisted Museum hjalp velvilligt med til at fylde montererne ud. Da alt sammen var lånte genstande, var vi nødsaget til at opbygge montre med specielt lys, konstant luftfugtighed, temperatur og alarmer. Det er meget få genstande af vores egne, der er i montre.

Kaos set lidt fra oven. De gamle skillevægge er ved at blive taget ned.

Ikke fordi de ikke er noget værd, men fordi de har en anden robusthed og holdbarhed, der gør, at de godt kan stå frit fremme. Det er også vores overbevisning, at det er meget mere nærværende for publikum, at genstandene ikke skal ses bag *glas og ramme*.

De tre montre viser bondestenalderen, hvor fokus er svedjelandbruget. Stenalderbonden skulle omhugge og afbrænde skoven til små marklodder - marklodder der kun havde en frugtbarhedsperiode på ca. 4 år. Herefter måtte han ud og fælde ny skov, tilså jorden osv. Sådan skulle der gå 70-80 år, inden det første stykke mark/skov igen kunne anvendes som landbrugsjord. Svedjebruget krævede et stort skovområde for at skaffe føde nok til stammesamfundet. I montren ses økser til fældning af træer, segl til at høste kornet med og kværne til at for-

arbejde kornet til mel. I Bronzealderen sættes der fokus på kultdyrkelsen med genstande fra gravene, der viser hvilke redskaber, der betød noget for bronzealderbønder. Man var meget fokuseret på livet efter døden, hvilket ses fra de utallige fund fra Bronzealderhøjene, der ligger spredt rundt omkring i landskabet. Bronzealderbonden har mere end nogen anden af vores forfædre sat sine spor i kulturlandskabet. Omkring 10.000 af de oprindelige 50.000 gravhøje ses stadigvæk. Jernalderen er kendetegnet ved den malmproduktion, der fik så stor betydning for samfundet og for bonden. I Danmark har vi en rig forekomst af jernmalm - myremalm - specielt i Sydvestjylland. Jernets kvalitet er måske ikke på højde med jern andre steder fra i Europa, men god nok til en stor produktion af red-

skaber og våben. Også husdyrene får en stadig større betydning. Fårene er efterhånden kommet til at ligne dem vi kender i dag, hvor de giver masser af uld. Hesten er blevet et statussymbol for storbonden og som noget ganske nyt er hønen kommet til Danmark. Romerne nåede aldrig vore grænser, men deres passion for høns, både som kampdyr og som forfined føde kom herop via de mange handelsruter. Jernalderbonden var nemlig også en dygtig handelsmand.

Middelalderen

Fra oldtiden går den besøgende gennem en dør i et jernalderhus. Man befinder sig nu i middelalderen, der er delt op i tre små afdelinger. Kirkens betydning for danskerne blev efter indførelsen af Kristendommen omkring år 1000 meget stor. Under de tidlige gudstjenester kunne middelalderbonden betragte kalkmalerierne i kirkens hvælvinger med historierne fra Biblen, men også fra det ganske almindelige arbejdsliv på markerne. Kalkmalerierne fortæller os meget mere, end vi forestiller os om det liv, der udformede sig i den sene middelalder. Kalkmalerierne i udstillingen er kopier fra forskellige danske kirker og malet af tidligere konservator fra Nationalmuseet, Olaf Hellvik, der gennem mere end en menneskealder har restaureret kirker over hele landet.

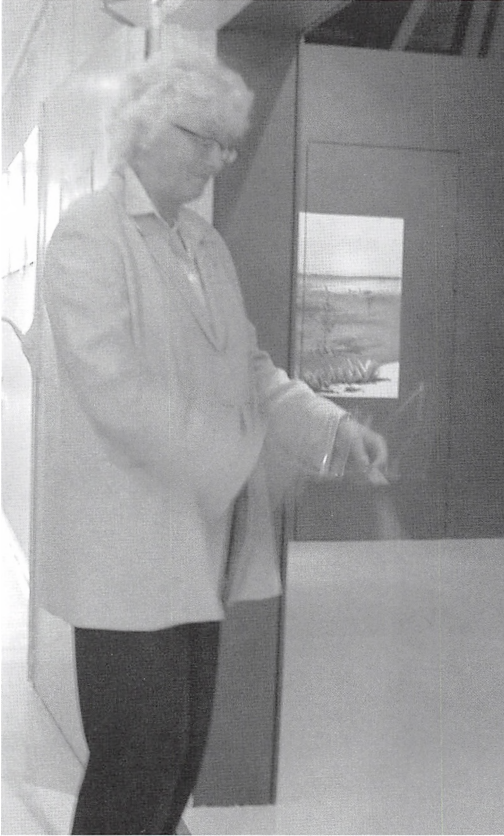
Landbruget gik ind i en ny fase i middelalderen og redskaberne fra denne periode kom til at sætte deres præg på arbejdet i landbruget de næste mange hundrede år. Hjulploven blev sammen med harven de centrale redskaber i bearbejdningen af jorden, og de langstrakte højryggede agre kom til at præge landskabet. Landbruget var hårdt arbejde, og redskaberne var tunge. Hjulploven krævede enten fire heste eller seks til otte stude for at trække den. Alt ar-

bejdet i marken såvel som i landsbyen foregik i et fællesskab, for at få det lille samfund til at fungere. Fællesskabet var en afgørende faktor for middelalderbonden og helt frem til Landboreformernes tid. De højryggede agre kan man stadig være heldig at se som et pudsigt bølgende landskab. Ta' en tur til Trehøje i Mols Bjerge og oplev det ved selvsyn.

I den sidste del af middelalderen opstår højadelen. De bygger borge og store fæstningsanlæg på grund af de urolige tider. Senere erstattes disse anlæg med flotte, statelige ejendomme i flere stokværk. En vigtig del af økonomien for herregårdene og de større bøndergårde blev stuedriften. Store engarealer skabte grobund for høslæt til foder til kreaturerne, og der udvikledes et transportnet mellem landsdelene til de store kvægmarkeder ved Hamborg. Mange vigtige funktioner i middelalderens bondesamfund var knyttet til herregårdene, som, mølledrift, retslige tvister m.m.

Købstaden

Gennem byporten til købstaden kom bonden agende med sin vogn forspændt stude. Inden han kom ind til torvet, hvor der skulle handles, måtte der først betales afgifter til kongen og bystyret ved toldboden. Fra 1660 til 1857 var alle købstæder omgærdet af et plankeværk. For at komme ind i byen skulle bønder og borger gennem byportene, hvor alt og alle blev registreret. Når mørket faldt på blev portene lukket. Der var livlig handel i købstæderne, som havde kongeligt privilegium til handel og håndværk. Kun ganske få håndværk som smeden, mølleren, hjulmageren og lignende landbrugsrelaterede håndværkere måtte arbejde i landsbyerne. Det samme gjaldt handel. Kun ganske få steder var der markeder på landet og på de små ladepladser langs kysterne.

Landbrugsminister Mariann Fischer Boel klipper silkesnoren over til den nye udstilling.

Bønderne var derfor tvunget til at rejse til byerne. Der var dog også glæder forbundet med besøget. De store markedsdage og uger var noget nær en folkefest, hvor der blev spist og drukket godt.

På gårdene i købstæderne var der både kreaturer og svin. Kreaturerne græssede på markerne lige uden for bymuren mens svinene gik frit i gaderne. Store arealer indenfor bymuren var mindre marker og køkkenhaver. De største af gårdene havde også købmændsboder og mange havde derudover etableret et bryggeri. Restproduktet fra brygning af øl og snaps, masken, blev anvendt som foder til kreaturerne og dette fe-

dekvæg kom som regel ikke ud på markerne. De var opstaldet hele deres liv og ikke usædvanligt var det i stalde, der lå på første, i nogle tilfælde på anden sal.

Dyrevelfærd eller i det hele taget det at tage hensyn til andre levende individer hørte ikke 1700-tallet til.

Landsbyen

Gennem stalddøren i købstadsgården befinder den besøgende sig nu i 1700-tallets landsby med stald og tærskelo. Herfra går man ud i landbygaden med den lille kålgård/køkkenhave som var obligatorisk for bondekonens husholdningsgrundlag. På marken høstes kornet og her ses leen, som er blevet udviklet fra seglet fra middelalderen. Landsbyens styre var vigtigt for det fællesskab, som landsbyen udgjorde. Her bestemtes alle de praktiske gøremål, og der var love for stort set alt. Fællesskabet var nerven i landsbysamfundet, hvis det skulle fungere. Bonden arbejdede i stald og mark, og i hjemmet arbejdede kvinderne med de huslige sysler, som fremstilling af klæder, tilberedning af fødevarer, pasning af de mindre dyr osv. Husmændene, som ikke havde nok jord til at leve af, arbejdede for lidt naturalier til sin egen husholdning. De havde dog andre gøremål, hvor der kunne tjenes lidt penge. Træskofremstilling, huggehusarbejde, binding af simer eller for kvindernes vedkommen at lave jydepotter. Mange af disse produkter blev fremstillet med salg for øje.

Landboreformerne

Tiderne skiftede og fra udlandet kom der nye idéer om, hvordan landbruget kunne ændres, så det blev mere tidssvarende og med et overskud til hele samfundets bedste. Det var de førende mænd i Danmark som udenrigsminister Bernstoff og andre frem-

Oldtidsafsnittet viser bl.a. et lille skovstykke, hvor træerne er blevet hugget om, så jorden kan dyrkes.

synede embedsmænd og godsejere, der satte reformtankerne i gang. Størsteparten af bønderne og mange godsejere var bestemt ikke begejstret for de nye idéer, der ville sætte alt det vante over styr. Men tiden var inde til forandringer og en af de største samfundsændringer i Danmarks historie tog sin begyndelse i 1770'erne. Ca. 50 år senere var ændringerne stort set gennemført og Danmark gik nye tider i møde. Grunden var blevet lagt til det moderne samfund, det skulle udvikle sig til i de næste 200 år. Med Landboreformerne blev alt ændret, landsbystrukturen med udflytningen af gårdene og fællesskabets ophør, nye landbrugsredskaber, nyt retssystem, et skolesystem for alle, også bønderbørn. Og som det mest kendte, stavnsbåndets ophævelse i 1788.

Bønderne havde siden 1733 været bundet til den gård eller den landsby de var født i. I slutningen af 1700-tallet blev der opført et mindesmærke for reformerne og specielt stavnsbåndets løsning på Vesterbrogade i København. Mindesmærket - Frihedsstøtten - var en gave fra københavnernes til den danske bonde. Frihedsstøtten gennemgik en renovering for nogle år siden og kun figurerne overlevede. De smukke originale marmorfigurer kan i dag ses på Dansk Landbrugsmuseum i cafeen i Centralhallen. Udstillingen *Bondeliv fra svedjebrug til landsbyfællesskab* slutter med opmålingen af Danmark. En af de ting der bl.a. kom ud af, at gårdene blev flyttet ud på markerne, var en total opmåling af al jord. Et kolossalt arbejde, der strakte sig over flere årtier. Ti-

den er ca. 1820 og den nye tid med teknik, forskning og noget senere andelstanken begynder.

Plancher, lay-out og tekster

At skrive tekst til plancher er ikke noget man bare gør. Det kræver et stort arbejde at „koge” al viden ned til benet. Intet overflødig må fylde på den kostbare plads, der er til rådighed. Så også selv om der var 14 plancher til rådighed, er det forsvindende lidt, når der skal fortælles en historie, der strækker sig over 6000 år. Til afsnittene om oldtiden havde vi allieret os med arkæologer fra Kulturhistoriske Museum, Randers, som velvilligt læste tekster igennem så der ikke var misforståelser, fejlfortolkninger osv. Det er netop her faren er, når man bevæger sig ind på et område, som ikke er ens eget. Resten af tekstmaterialet står museet selv for.

Teksten skal også kunne læses af folk, der står lidt på afstand eller som er synshæmmede. Vi valgte derfor en temmelig stor skriftstørrelse og en skrifttype, der er nem at læse. Desuden valgte vi en gråtone til teksten i stedet for den sædvanlige sorte. Det viste sig at være et godt valg, dels fordi teksten ikke virker så voldsom og pågående, dels fordi mange fandt den mere læsevenlig. Vi valgte at plancherne skulle være i stof - bannere - for lethedens skyld. Bannerne er meget store, så hvis de havde været på plader, havde det virket ualmindelig klodset. Med stofbannere ser det fint og let ud i stedet. Udover selve tekstbannerne er der bannere i hvert hovedafsnit, der fortæller den besøgende, hvor man befinder sig i tid. Disse bannere har desuden vandmærker som kun svagt kan anes. Vandmærker, der viser et typisk redskab for hver periode. Rundt omkring i montre og ved tableauerne er der mindre tekster, der fortæller

Torvekonen på markedspladsen i købstaden.

om genstandene, og hvad de har været brugt til.

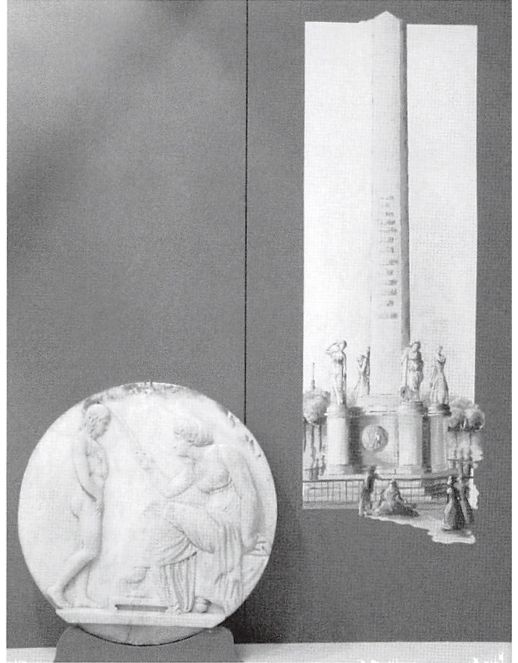
Alle teksterne forefindes også på engelsk og tysk, men ikke i selve udstillingen. I introduktionsrummet er der en holder med de oversatte teksthæfter, som man kan tage med rundt i udstillingen. Det er meget bevidst, at teksten i udstillingen kun skulle være på dansk. Dels trætter det den læsende, når der er tekst på tre sprog, dels kan der ikke stå så meget og ikke mindst er over 80% af vores besøgende danskere. Vi synes, vi ville tilgodese vores primære besøgende. Og udlændingene har ikke været utilfredse med, at de skulle have teksthæfterne med rundt. Tværtimod har flere bedt om at få lov at købe et sæt med hjem. Desværre har vi ikke har fået udarbejdet et katalog endnu. Det var egentlig slet ikke med i planerne, men vi overvejer nu, om det skal laves, da mange ytrer ønske om et sådan.

Hvis nogle undrer sig, når de ser, at bannerne har et nummer, så er det, fordi der i løbet af de næste par år skal laves et undervisningsmateriale, hvor numrene har en betydning. Der er ligeledes planer om at lave familieopgaver, så børn og voksne kan få en oplevelse sammen.

Økonomien

Det koster at etablere en ny udstilling. 1,4 millioner alt i alt. Der er, som man kan læse, gået mange arbejdstimer til både for håndværkere og det faglige personale samt til eksterne eksperter, der er blevet ansat til opgaven. Derudover er der materialerne til montre, tableauer etc. samt lyssætning og alarmsystemer. Endelig er der det grafiske arbejde med trykning af bannere, fotoopsatser og lignende.

Umiddelbart lyder 1,4 millioner af voldsom mange penge, men i realiteten er det et meget lavt beløb til en så stor udstilling og med så mange løntimer. Sammenligner vi os med andre museer herhjemme og i udlandet er det nærmest forbløffende, at det kunne lade sig gøre. Men med opfindsomhed og fingersnilde håndværkere, så kan meget lykkes. Faktisk lykkedes det os så

En af medaljonerne fra Frihedsstøttens sokkel står i udstillingen.

godt, at der blev overskud til også at gøre facaden i Arkaden ud mod den indre museumsgård i stand.

Tilbage er kun at ønske Jer alle god fornøjelse med at se udstillingen.

Landbrugsmaskinproduktionen i Danmark ca. 1800-2000

af Rikke Marie Schnuchel, cand.mag., Dansk Landbrugsmuseum

I august 2004 begyndte Dansk Landbrugsmuseum en kortlægning af de danske virksomheder, der i perioden ca. 1800-2000 producerede redskaber og maskiner til landbruget. Ønsket om en sådan undersøgelse var på det tidspunkt ikke ny; den opstod tilbage i anden halvdel af 1990'erne, hvor Dansk Landbrugsmuseum i samarbejde med Kulturhistorisk Museum i Randers gennemførte en undersøgelse af landbrugsmaskinindustrien i det gamle Randers amt. Denne undersøgelses resultater og konklusioner var det efterfølgende interessant at sammenligne med udviklingen i resten af Danmark.

Formålet med en landsdækkende undersøgelse af landbrugsmaskinproduktionen var desuden at få mere viden om de enkelte virksomheders historie, produkter, salgsskemat og omfanget af bevarede genstande, fotos og arkivalier. Med en sådan registrering vil det i fremtiden blive muligt at belyse en række historiske og tekniske emner. F.eks. kan registreringen danne grundlag for en sammenligning af landbrugsmaskinindustrien i landets regioner og belyse udviklingen i Danmark som helhed. Det bliver også muligt at danne sig et overblik over, hvilken betydning de økonomiske konjunkturers svingninger i landbruget havde for maskinproducenterne, ligesom det bliver muligt at give et bud på, hvorfor nogle små virksomheder voksede sig store, mens andre forblev små håndværksforetagender. Et andet interessant spørgsmål, som registre-

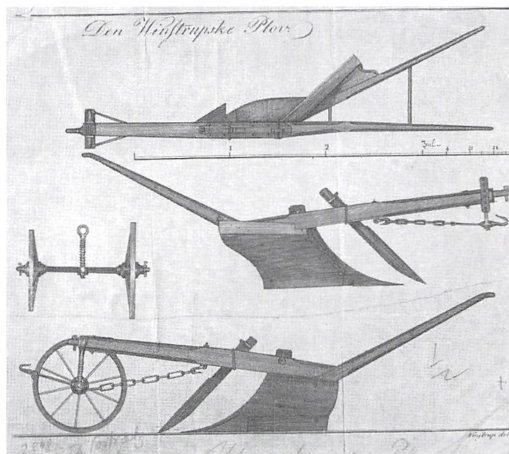
ringen på sigt måske kan besvare, er, hvorfra ideer kom til nye redskaber og maskiner, med andre ord: Hvem var opfinderne bag?

Tanken med projektet var desuden at sikre en mere kvalificeret og koordineret indsamlingspolitik på de museer landet over, der indsamler landbrugsredskaber og -maskiner.

I første halvdel af 2004 faldt den økonomiske side af sagen på plads. Kulturarvsstyrelsen, der i de senere år har arbejdet med den danske industrihistorie som særligt arbejdsområde, bevilligede penge til gennemførelse af projektets første fase. I praksis betød det, at der i august blev iværksat et omfattende kilde- og arkivstudie for at opspore de mange smede, karetmagere, jernstøberier, fabrikker mv., der fremstillede redskaber og maskiner til landbruget i Danmark i det 19. og 20. århundrede - fra den lille virksomhed drevet alene af ejeren til den store industrivirksomhed med flere hundrede ansatte. Også producenter af redskaber og maskiner til landbrugets følgeindustrier (bl.a. mejerier og slagterier) blev registreret.

I begyndelsen af 2005 blev der desuden taget kontakt til en række museer i de enkelte lokalområder. Museerne blev opfordret til at tilføje de oplysninger, de lå inde med, om de lokale virksomheder på området. Dette var tænkt som en slags forløber for undersøgelsens anden fase (mere herom senere).

De mange oplysninger om virksomhederne blev fra efteråret 2004 til foråret 2005

Ole Johansen Winstrups svingplov var blandt de nye opfindelser i første halvdel af 1800-tallet. Ploven blev konstrueret i 1815 og kunne også anvendes med hjul. Som hjulplov var der mulighed for at justere fureddybde ved hjælp af en lodret skrue monteret direkte på hjulakslen. Tegningen er fra Winstrups bog „Afbildninger af de bedste og nyeste Agerdyrkningsredskaber“, hæfte 4, tabel 4, udgivet i 1824.

samlet i en database, der gerne på sigt skal blive tilgængelig for bl.a. en række af landets museer. I databasen har de enkelte landbrugsmaskinfabrikanter hver deres registreringskort inddelt i felter med plads til navn, evt. navneændring, adresse, produkter, topografisk nummer (henviser til sognet), historie, salgsapparat, kildehenvisninger, bevarede genstande, fotos, arkivalier osv. På disse kort kan der hele tiden føres nye oplysninger på, ligesom der til enhver tid kan oprettes nye fabrikanter i systemet - computeren gør her den store forskel i forhold til gamle dages registreringskort. Overordnet er databasen inddelt geografisk i de gamle amter.

Som nævnt er projektet tænkt i flere faser, hvoraf kun den første, der handler om opsporing af virksomhederne, er gennemført. Anden fase af projektet er planlagt som en række lokale undersøgelser. Tanken er,

at medarbejdere placeres i de enkelte lokalområder, hvor de i samarbejde med lokale arkiver og museer udbygger databasens oplysninger om f.eks. virksomhedens kundekreds, antallet af ansatte, produkter, bevarede genstande og evt. bevarede bygninger. Tredje fase af projektet indebærer en analyse af databasens oplysninger. Resultaterne vil blive anvendt i udstillinger, artikler, seminarer mv.

Kilderne til belysning af den danske landbrugsmaskinproduktion

Til identificering af de danske virksomheder, der i perioden ca. 1800-2000 producerede redskaber og maskiner til landbruget, findes et overordentlig stort skriftligt kildemateriale. Oplysninger om virksomheder og produkter findes i avisartikler, telefonbøger, reklamer, brochurer, udstillingskataloger, i beretninger om maskinprøver, landbrugsfaglig litteratur, historiske værker, eksisterende virksomheders hjemmesider osv. Dertil kommer så de ikke-skriftlige kilder; f.eks. interviews, videoer, radioudsendelser og bevarede genstande.

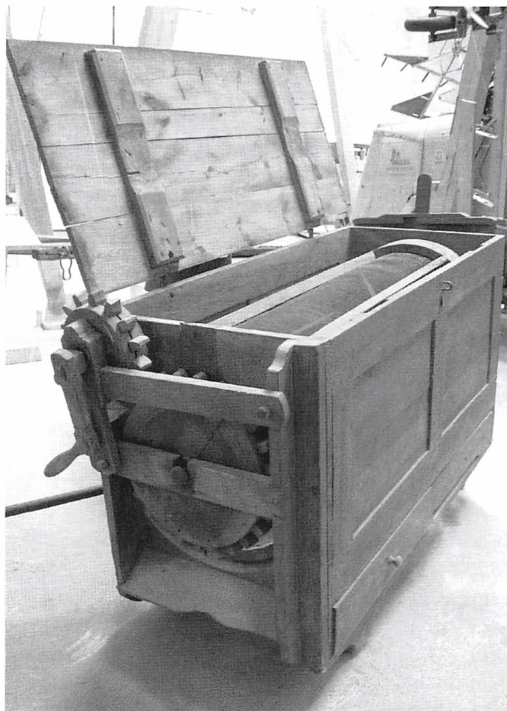
I forbindelse med gennemførelsen af projektets første fase blev især fokuseret på det skriftlige kildemateriale. Målet var at opspore så mange virksomheder som muligt på den relativ korte tid, der var afsat, så grundlaget for projektets fase to blev bedst muligt. Mere detaljerede oplysninger om virksomhedernes historie fra bl.a. interviews og videoer var for tidskrævende og måtte foreløbig vente. Det samme måtte større studier af gamle aviser og Dansk Landbrugsmuseums store genstands- og brochuresamling.

I det følgende vil de mest centrale kilder anvendt i undersøgelsens første fase blive trukket frem og udviklingen indenfor landbrugsmaskinindustrien skitseret.

Til belysning af de virksomheder, der i perioden ca. 1800-1845 fremstillede landbrugsredskaber og -maskiner, er det overleverede kildemateriale sparsomt set i forhold til de årtier, der fulgte. En del af de i perioden fremstillede træredskaber blev fremstillet af landmanden selv, hvilket kun i sjældne tilfælde satte spor for eftertiden. Heller ikke den lille smed eller karetmager, der fremstillede f.eks. jernbeslåede træhjulpløve og harver til det lokale marked, efterlod mange aftryk i kildematerialet.

Lidt flere spor er der af de danske jernstøberier, der blev grundlagt i perioden. Støberierne leverede ofte støbegods til de lokale smede og havde landbrugsredskaber og -maskiner som en del af deres produktionsområde. Det var her den første egentlige *industrielle* produktion af landbrugsredskaber og -maskiner fandt sted i Danmark.

Der blev dog netop i disse år i stadig stigende grad fokuseret på gode landbrugsredskaber og -maskiners betydning for et forbedret landbrug, og der blev importeret forbedrede agerdykningsredskaber - især svingpløve - fra England og senere Amerika, som blev efterlignet i Danmark. Den stigende fokus på bedre udnyttelse af jorden førte til igangsættelse af landsdækkende beskrivelser af forholdene i landet. I nogle af disse beskrivelser bliver en lille del af periodens små producenter af landbrugsredskaber og -maskiner synlige, hvis de, set med datidens øjne, syntes at have spillet en rolle for udbredelse af bedre agerdykningsredskaber vel at mærke. Blandt disse producenter hørte f.eks. smeden Peder Christian Nielsen fra Hassing og hjulmanden Christen Pallisgaard i Ullerup. Ifølge C. Djørup, der i 1842 beskrev det gamle Thisted amt i „Bidrag til Kundskab om de danske Provinsers nærværende Tilstand i oeconomic Henseende, Femtende Stykke”,

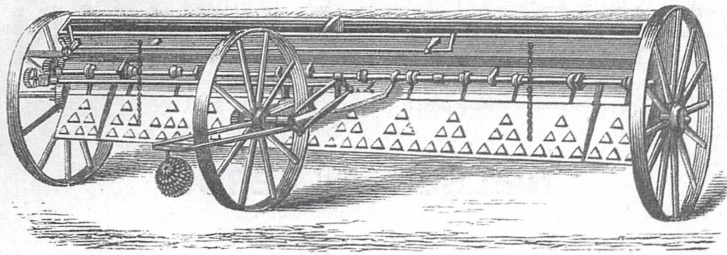

Snedkermester Jens Kølles kornrensemaskine fra ca. 1830. Maskinen findes i dag i Dansk Landbrugsmuseums samling.

havde Peder Christian Nielsen fremstillet flere svingpløve med smedet muldfjæl. Christen Pallisgaard havde forfærdiget amerikanske og freebornske svingpløve samt en del extirpatorer (svær harve/grubber) og skarifikatorer (forløber for kultivatoren).

Den vigtigste kilde til belysning af, hvem der i perioden ca. 1800-1845 fremstillede landbrugsredskaber og -maskiner, er dog formentlig Det Kongelige danske Landhusholdningsselskabs arkiv, der i dag findes på Erhvervsarkivet i Århus. Det Kongelige danske Landhusholdningsselskab blev stiftet i 1769 og var fra begyndelsen primært et præmieselskab. Selskabet skulle gennem priser og præmier opmuntre landmanden, kunstneren og handelsman-

BREDSÅAMASKINER.

Rasmussen's 2-hjulede Bredsaamaskine.

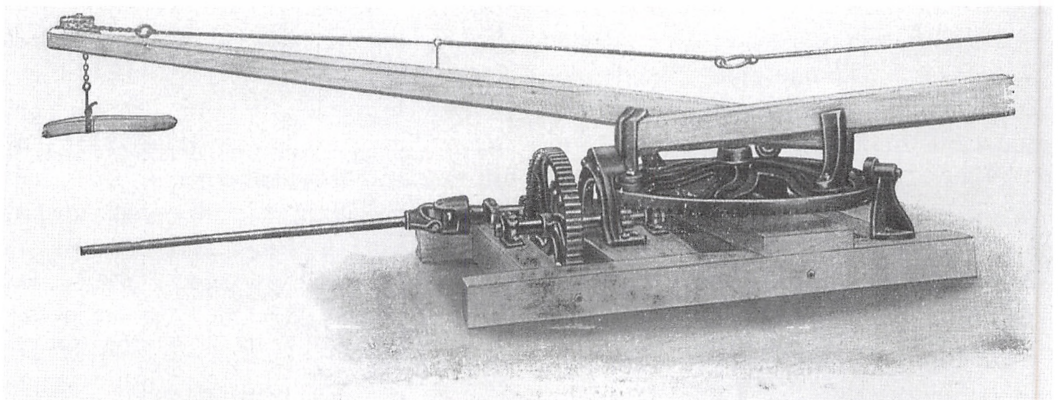
For Korn, Kløver, Græs, Kunstgjødning etc.

Bredsaamaskinen blev almindelig på de større gårde i anden halvdel af 1800-tallet. Her et eksemplar fra A. C. Rasmussen i Stubbekøbing. Bredsaamaskinen blev forhandlet af H. C. Petersen & Co. i København, og billedet stammer fra firmaets katalog, 1895.

den til et mere flittigt virke. Hvilke opgaver, der kunne belønnes, fremgik af en præmieemneliste, der blev udsendt næsten hvert år frem til 1832. I 1832 blev det besluttet, at selskabet ikke længere ville udsende præmieemnelister, og herefter blev kun udstedt ganske få præmier årligt for særlig fremra-

gende præstationer indenfor landbruget. Selskabets fokus var nu ændret. Opmærksomheden blev rettet mod bl.a. uddannelse af kommende landmænd og forsøg på at forbedre driftsmåderne.

I perioden 1770-1967 uddelte Landhus-holdningsselskabet ca. 9000 præmier.

1800-tallets drivkraft i landbruget var næsten udelukkende hånd- eller hestekraft. Hestegang til 2-3 heste fra P. Nielsen, senere Nordsten, i Hillerød.

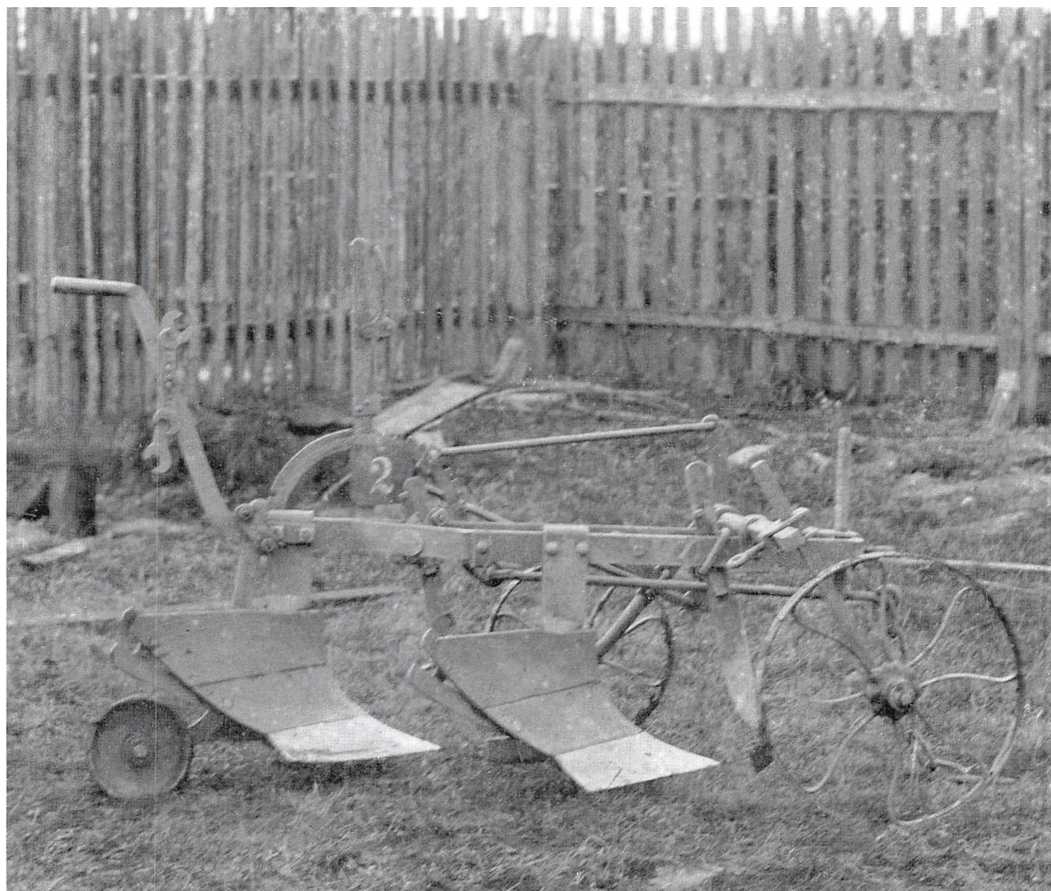
Langt de fleste - ca. 8000 - i perioden frem til 1832. Oplysninger om langt hovedparten af de mange præmiemodtagere er samlet i arkivets præmieprotokoller. Af disse protokoller fremgår, hvem selskabet tildelede præmier, hvornår og for hvad (plantning af læhegn, diverse afhandlinger om især landbrugsfaglige emner, fremstilling af landbrugsmaskiner, modeller af samme osv.). Blandt andet fremgår af protokollerne, at Jens Kølle, der var snedkermester i Maribo, i 1816 af Landhusholdningsselskabet blev opfordret til at tage patent på den kornrensemaskine, han havde opfundet. I 1839-40 fik hjulmanden Anders Madсен, Vonge Mark (Vejle amt) selskabets 4. sølvbæger for bl.a. fremstilling og salg af gode plove.

De anmodninger om præmier, der ikke førte til belønninger, findes derimod ikke i præmieprotokollerne, hvilket naturligvis efterlader et „hul“ bl.a. i forhold til belysning af, hvem der fremstillede landbrugsredskaber i Danmark fra slutningen af 1700-tallet. En gennemgang af selskabets brevjournaler og de relevante kopibøger ville løse størstedelen af problemet. Af tidsmæssige årsager (alene brevjournalerne udgør i alt 186 bind) blev dette materiale dog ikke gennemgået i forbindelse med dette projekts første fase. Enkelte „stikprøver“ i brevdagbøgerne bekræftede dog formodningen om, at her optræder producenter af landbrugsredskaber og -maskiner, der ikke kendes fra andre samtidige kilder. Der venter således her en meget stor opgave forude.

Efter 1845 bliver mængden af kildemateriale til belysning af landbrugsmaskinproduktionen gradvist større. Industrialiseringen i mere bred forstand satte for alvor ind fra omkring 1870, og som en del heraf voksede også antallet af specialiserede land-

brugsmaskinfabrikker. Det samme gjorde antallet af maskinudstillinger og redskabs- og maskinprøver, der i forbindelse med registrering af landbrugsmaskindustrien er blandt de centrale kilder. Udviklingen afspejlede de store ændringer, der havde fundet sted på landet siden slutningen af 1700-tallet. Bønderne var ikke længere fæstebønder og dermed underlagt godsejeren. De fleste bønder var fra midten af 1800-tallet underlagt de frie markedskræfter. Frem mod 1830 var konjunkturerne ikke gunstige for landmændene, men herefter gik det økonomisk fremad, og parallelt hermed steg landmændenes interesse for og viden om nye og forbedrede redskaber og maskiner markant. Efter økonomisk tilbagegang for landmændene i anden halvdel af 1870'erne blev konjunkturerne atter bedre fra 1880 og frem. Fremgangen skyldtes ikke mindst omlægning af produktionen fra korn til animalsk produktion; en omlægning der også skabte behov for nye maskiner især på mejeriområdet. Afsætningsmarkedet for landbrugsredskaber og -maskiner voksede således støt og dannede grobund for de mange nye og større virksomheder på området.

Blandt de mange landbrugsudstillinger afholdt i perioden ca. 1845-1900 er de udstillinger, der blev afholdt i forbindelse med de danske landmandsforsamlinger. Den første landmandsforsamling blev afholdt i Randers i september 1845 og frem mod århundredeskiftet blev afholdt yderligere 17 forsamlinger geografisk spredt over hele landet. Ved disse møder blev landbrugsfaglige emner taget op til debat, der blev holdt foredrag og i forbindelse med forsamlingen blev afholdt stadig større dyrskuer og udstillinger af landbrugsredskaber og -maskiner, landbrugsprodukter mv. I udstillingskatalogerne fra landmandsforsamlingerne findes nyttige oplysninger til kortlægning

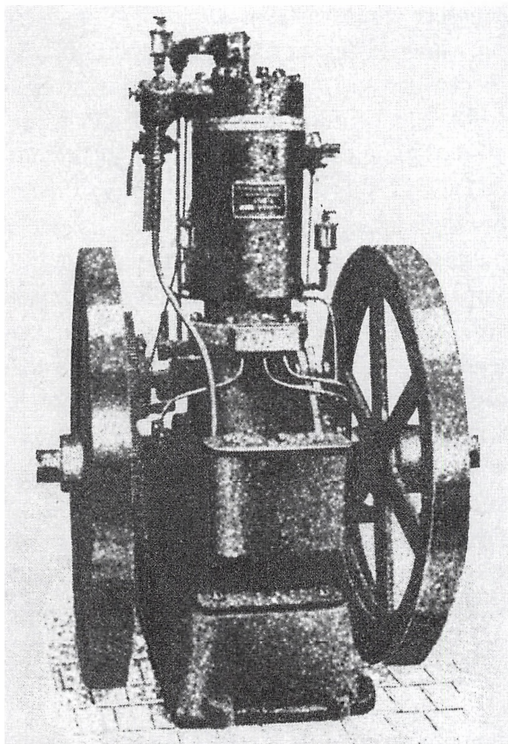
Dobbeltplow fra Jacobsen i Fraugde. Billedet er taget ved plovprøven i Store Heddinge i 1893.

af den danske landbrugsmaskinproduktion: Fabrikantens navn, hjemby og produkt(er). I udstillingskatalogerne optræder de store fabrikanter hyppigt, men også de små håndværkere var blandt udstillerne. De små håndværkere udstillede dog ofte kun, når landmandsforsamlingen blev afholdt i nærheden.

Af de store virksomheder, der ofte deltog i udstillingerne ved landmandsforsamlingerne, kan nævnes M. P. Allerups Jernstøberi og Maskinfabrik i Odense. Allerup udstillede ved 14 af de i alt 18 landmandsforsamlinger. Jernstøberiet var grundlagt i

1836 som det første på Fyn og det tredje i Danmark udenfor København, og allerede i 1839 fremhæves i kildematerialet virksomhedens store betydning for udbredelsen af svingplove. I 1840 havde værket „allerede leveret over 10.000 forskellige Plouge”. På jernstøberiet blev også produceret bl.a. såmaskiner, tærskværker og hakkelsemaskiner.

Sammenlignende redskabs- og maskinprøver begyndte tilbage i 1770, hvor den første plovprøve blev iværksat af Landhusholdningsselskabet. 50 år senere blev afholdt endnu en plovprøve, men først fra be-

Stationære motorer blev i første halvdel af 1900-tallet almindelige i landbruget som kraftkilde til at trække de stadig tungere tærseværker, kværne og hakkelsemaskiner. Billedet, der stammer fra omkring 1915, viser „Jyden” - en 5 hk. stationær petroleumsmotor fra Anton Nielsens Motorfabrik i Allingåbro.

gyndelsen af 1870'erne og frem til 1893 afholdt Det kongelig danske Landhusholdningsselskab regelmæssigt redskabs- og maskinprøver, bl.a. forud for landmandsforsamlingerne.

Efter 1893 blev prøverne statsunderstøttede, og der blev herefter afholdt prøver hvert år. Ledelsen af prøverne overgik nu til et udvalg: Landhusholdningsselskabets Maskinudvalg. Under denne form blev prøverne ledet frem til 1914, da ledelsen overgik til Statens Redskabsudvalg, hvis medlemmer var repræsentanter for landbo- og husmandsforeningerne, Landhushold-

ningsselskabet, Landbohøjskolen og Teknologisk Institut. I 1978 blev Statens Redskabsprøver og De landbrugstekniske Undersøgelser på Ørritslevgård lagt sammen under navnet Statens Jordbrugstekniske Forsøg, der nu fortsatte prøverne.

Flere tusinde redskaber og maskiner blev gennem årene prøvet og landbrugsmaskinfabrikanter dermed „afsløret”. Nogle redskaber og maskiner blev almindelige i det danske landbrug mens andre ikke fik den store udbredelse.

I et hidtil uset tempo fortsatte mekaniseringen i det danske landbrug i årene efter 2. verdenskrig. Ny teknologi vandt frem og især traktoren og senere mejetærskeren

Produktionen i vejret
- mælken op i 1. klasse

SAC
PRODUCT

Kalvo
- den levende malkemaskine!

Malkemaskiner var blandt de nye maskiner i første halvdel af 1900-tallet. Her en reklame for malkemaskinen Kalvo fra 1940'erne. Kalvo blev fremstillet af SAC i Kolding.

TRE STJERNER FRA BUKH:
 ★ JUNO ★ JUPITER ★ HERCULES

BUKH

- ★ KVALITET
- ★ SIKKERHED
- ★ KOMFORT

Nutidens landmand stiller – og med rette – krav om nye fremskridt, når det gælder kraft, kvalitet, økonomi, anvendelighed, sikkerhed og komfort i de maskiner, han anvender i det daglige arbejde.

BUKH JUNO, JUPITER og HERCULES er de traktorer, der i dag i størst udstrækning bliver på udsatte fremstillet. Sammenhængende af en kraftig front og afbalanceret gear er indgikket nye motormekanismer. Den styrte og traktormaskinens maskinerer alle krav til sikkerhed, sikkerhed og komfort. Traktorens konstruktion sikrer en lang levetid og lang økonomi. Farenen trættes derfor ikke under en lang dags arbejdsdag. Det fulde sæt af alle tilbehør, idet det med den hydrauliske stabsarmen skaber de bedste mulige betingelser – og arbejdsforhold.

BUKH traktorene er for Dem, fordi det er den mest avancerede traktor, der findes i dag.

Det er den ideelle traktor, der nu er en realitet!

Dansk kvalitet!
MOTORFABRIKEN BUKH's traktorer er et dansk produkt af højeste kvalitet. Alle led er underkastet en minutvis inspektion, og den færdigbyggede traktor har gennemgået hårde prøver. Den kan derfor afleveres med 100 pct. kvalitetsgaranti.

BUKH LET AT HOLDE - HOLDER TIL ALT

Motorfabrikken Bukh A/S i Kalundborg var én af de i alt fire fabrikker i Danmark, der fremstillede traktorer. De tre modeller, Juno, Jupiter og Hercules blev lanceret i 1949-50. Brochure fra Dansk Landbrugsmuseums brochuresamling.

kom til at spille en fremtrædende rolle i marken ligesom malkemaskinen i stalden. Med den øgede mekanisering fulgte også en rationalisering; mange små landbrug blev nedlagt i 1960'erne og 1970'erne - de var ikke længere rentable.

Landbrugsmaskinfabrikkerne indrettede sig på det nye marked. Mange af de store virksomheder specialiserede sig i stigende grad og mange satsede i højere grad på eksportmarkedet. Blandt de virksomheder, der efter 2. verdenskrig specialiserede sig var Nordsten i Hillerød. Nordsten fremstillede frem til 1960'erne en lang række produkter. Virksomheden var især kendt for sine tærskværker, såmaskiner og halm-

pressere, men også bl.a. kartoffeloptagere og senere bugserede mejetærskere blev fremstillet på fabrikken. I 1967 lagde virksomheden produktionen om og satsede herafter alene på så- og gødskningsmaskiner.

De små fabrikkerne af landbrugsredskaber og -maskiner indrettede sig ligeledes på det nye marked. Mange små håndværksvirksomheder satsede på andre markeder, som f.eks. installation af vand, sanitet, centralvarme og gas samt salg af landbrugsredskaber og -maskiner. Nogle små virksomheder fortsatte parallelt hermed fremstilling af mindre avancerede redskaber som f.eks. roetørvaskere og gummivogne. Disse små virksomheder findes bl.a. beskrevet i den biografiske håndbog „De danske Jern- og Metallerhverv“, der blev udgivet i 1960.

dronningborg

D-900

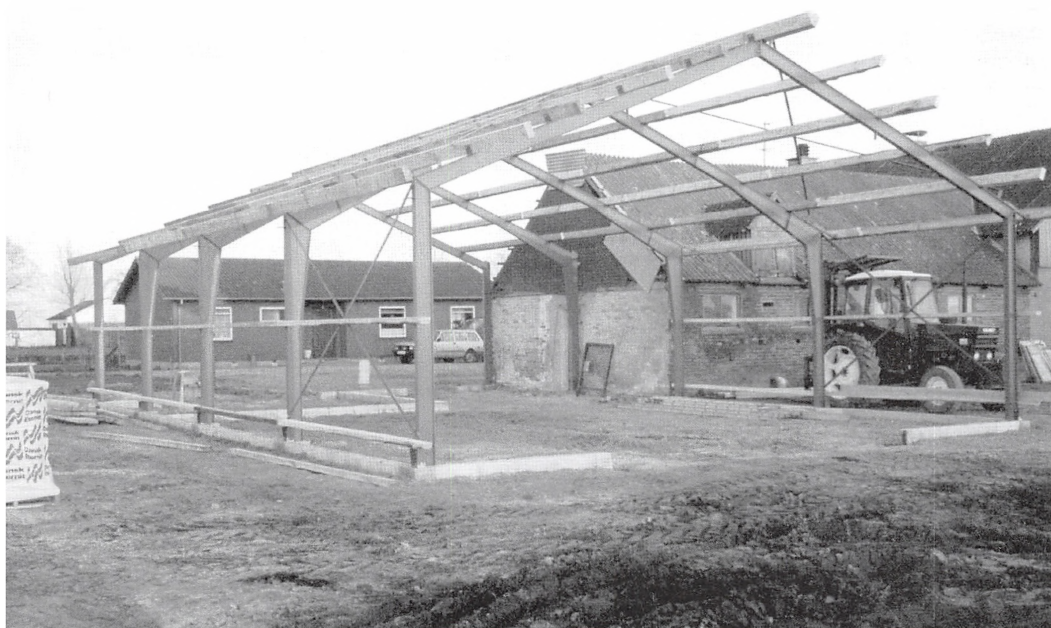

Dronningborg i Randers var den eneste danske landbrugsmaskinfabrik, der tog springet fra bugserede til selvkørende mejetærskere. Her en af de tidlige selvkørende mejetærskere, D-900. Brochuren findes i Dansk Landbrugsmuseums store brochuresamling.

Blandt de mindre lokale smedevirksomheder, der omkring midten af det 20. århundrede satsede på nye markeder, var Øster Alling Smede- og Maskinforretning. Virksomheden blev grundlagt som almindelig landsbysmedje omkring 1900 og havde i de første årtier skiftende ejere. I 1943 blev smedjen overtaget af G. Kirk Thøgersen - den senere borgmester i Sønderhald. Thøgersen satsede i stigende grad på installation af VVS. Parallelt hermed blev fremstillet bl.a. gummivogne, harver, staldinventar og roedyndingsskær til landbruget. Produktionen af landbrugsredskaber udgjorde i begyndelsen af 1960'erne 30-40% af omsætningen. I 1967 blev virksomheden overtaget af smedemester Leif P. Kjærsgaard, der i dag er smed på Dansk Landbrugsmuseum. Kjærsgaard var udlært i virksomheden og havde haft denne i forpagtning siden

1965. Kjærsgaard producerede i 1960'erne enkelte gummivogne og harver til landbruget, men salg og service af landbrugsredskaber og -maskiner var langt det største arbejdsfelt. Fra begyndelsen af 1970'erne udgjorde installation af VVS og halmfyr samt salg og service af landbrugsredskaber og -maskiner hver knap en tredjedel af forretningen. Fabrikation af stålkonstruktioner til industri- og landbrugsbygninger, nogle få grødeklippere og senere opbygning af lastvognlad udgjorde de sidste ca. 40% af forretningen. Halvdelen af stålkonstruktionerne blev afsat til industrien, halvdelen til lokale landmænd.

I begyndelsen af 1980'erne oplevede mange landbrugsmaskinproducenter et faldende afsætningsmarked. Krisen i landbruget kunne mærkes - mange landmænd tøvede med at købe nye, dyre maskiner. Eks-

I 1973 begyndte smeden i Øster Alling at producere stålkonstruktioner til byggesektoren. Spærene blev afsat lokalt og blev anvendt både til industri- og landbrugsbyggeri. På billedet er spærene rejst til et nyt maskinhus. Foto: Leif Kjærsgaard, Ø. Alling.

porten blev også ramt. Omkring midten af 1980'erne steg efterspørgslen atter for få år senere igen at dykke. Mod slutningen af årtiet blev afsætningen på ny større.

1980'ernes økonomiske turbulens og større udenlandsk konkurrence på landbrugsmarkedet skærpede vilkårene for landbrugsmaskinfabrikkerne voldsomt, og flere store danske virksomheder gav op i begyndelsen af 1990'erne. Af tidligere kendte danske virksomheder blev Tårup Maskinfabrik i Kerteminde i 1993 overtaget af norske Kverneland, der allerede i første halvdel af 1970'erne havde overtaget plovfabrikken Fraugde. Blandt lokale virksomheder blev Dronningborg i Randers i første halvdel af 1990'erne en del af det amerikanske AGCO.

Resultatet af det foreløbige arbejde med kortlægningen af dansk landbrugsmaskinproduktion

Ved afslutningen af projektets første fase var registreret ca. 2600 landbrugsmaskinfabrikker geografisk fordelt over hele landet. Der er således lagt en basis for videre udbygning af databasen, og med en gennemførelse af projektets 2. og 3. fase vil en række af de tidligere rejste spørgsmål kunne besvares og ovenstående meget grove skitse af udviklingen i den danske landbrugsmaskinindustri ca. 1800-2000 blive væsentlig mere detaljeret og nuanceret.

Herregårdens forsvundne skat

af Hans Jørgen Rasmussen, Gammel Estrup, Jyllands Herregårdsmuseum

Dybt nede i min erindring ligger en klar fornemmelse af den oplevelse, en trettenårig dreng har, første gang han læser Skatteøen. Tænk, hvis der fandtes en forsvunden skat! Tænk, hvis der fandtes et gammelt, gulnet skattekort, som med meget besvær kunne tydes! Tænk, hvis der fandtes et sammenrend af skumle personager, der var klar til at kaste sig ud i en livsfarlig færd for at få et glimt af herligheden! Her i det herrens år 2004 er jeg dumpet direkte ind i en gammel drengedrøm, der fuldt ud lever op til Jim Hawkins eventyr.

Scenen

Rammerne er den mægtige herreborg Gammel Estrup, hvis 600 år gamle, tykke mure gennem generationer har gemt en vidunderlig kunstschat, som ingen gennem de seneste 75 år har haft kendskab til. Den adelsslægt, der gennem århundreder ejede Gammel Estrup, samlede sig først jordegods og siden de allersmukkeste møbler, gobeliner, malerier, bøger - med andre ord tidens ypperste kunstgenstande. Kan man forestille sig, hvor storslået, det må have været? Kan man forestille sig, hvor tomt der må have været, da alt var forbi og Gammel Estrup i 1926 ved en stor auktion blev ribbet for alt, ned til den mindste teske?

Den forsvundne skat

Hermed er den første betingelse for eventyret på plads: En forsvunden skat! Eller mere præcist en del af den store kunstsamling. For dels har man ved auktionen haft en fin beskrivelse af genstandene, dels har man

kunnet følge en stor del af dem, til hvor de findes i dag. Samtidig er der ved Herregårdsmuseets ihærdige arbejde gennem 75 år skaffet en stor del af det oprindelige inventar tilbage til herregården. Men der er en lille, interessant detalje: - Noget af samlingen blev solgt på en lokal auktion og dermed udenom al registrering! Hvorfor? Og hvilke genstande drejede det sig om?

Et lille fingerpeg får man på den mystiske Hovmestergang, der ligger på 2. sal i vestfløjen. Seksten gipsrammer formet direkte på murene fortæller om et sandt kunstgalleri, der har indeholdt kæmpestore malerier. Ingen malerier, der kunne passe i disse rammer, blev solgt på auktionen! Hvad var det for malerier og hvor blev de af?

Skattekortet

Kort før Gammel Estrup blev tømt, blev der taget et fotografi af Hovmestergangen. Fotografen har stået i den ene ende af gangen og fotograferet ned mod døren, der afslutter den femten meter lange gang mod nord. På det sort/hvide fotografi kan man se, at der i hver af gipsrammerne på det tidspunkt var et maleri og at der desuden var ophængt et løst lærred over et skab, der stod midt på den ene væg.

Besætningen

Først må det dog være på sin plads at præsentere besætningen på det fartøj, der snart blev sat i søen for at løse den spændende opgave. Umiddelbart kan det måske være svært at finde lighedspunkter med Kaptajn John Silver og hans mænd, men man skal

Hovmestergangen anno 1925. Dette knivskarpe fotografi blev vores skattekort! Hverken med det blotte øje eller ved hjælp af en lup kan motiverne på malerierne skelnes, men en af museets gode forbindelser kom med det rette stikord: - Måske kan en computerbehandling bringe nogle detaljer frem? Så startede skattejagten. Foto: Gammel Estrup, Jyllands Herregårdsmuseum.

bestemt ikke undervurdere den flok, der frygtløst kastede sig ud i eventyret: Museumsdirektør Britta Andersen, museumsinspektør Asser Amdisen, tidligere museumsinspektør Vibeke Nielsen, museumsbetjent Jørgen Justesen samt undertegnede. Desuden har en flok hovedrystende medarbejdere på Herregårdsmuseet været delvist tvunget med om bord.

Skygebilleder

Det gamle fotografi fik en tur gennem scanner og billedbehandlingsprogram på computeren og frem af de sorte felter på billedet dukkede en række skygebilleder. Detaljer blev synlige og dermed kunne detektivar-

bejdet begynde. På de to store billeder (nr. 1 og nr. 3), der hang på hver side af skabet, dukkede der henholdsvis en kongekrone og en dronningekrone frem. Ifølge Asser havde de en speciel udformning, der ledte direkte til Frederik III og hans dronning Sophie Amalie og dermed til midten af 1600-tallet.

En søgning på nettet gav gevinst på Statens Museum for Kunst. Her fandtes et billede af kongeparret med børn, hvor opstilling og klædedragt var den samme, men malestilen en helt anden.

Vibeke tyede til sit bibliotek og minisanden om ikke hun fandt maleriet af Frederik III i sin Kunsthistorie - og dog, en lille detalje, nemlig placeringen af kongens scepter, var ændret. Det ene maleri måtte være en kopi. Fra Kunsthistorien fik vi til gengæld kendskab til maleriets ophavsmand; belgieren Gert Dittmers.

Hjælp fra Frederiksborgmuseet

Med disse oplysninger om det portrætterede kongepar og en mulig kunstner, kontaktede Asser Frederiksborgmuseet, der ud over sin kæmpestore kunstsamling har en enorm database med oplysninger om stort set al kunst i Danmark. Svaret kom hurtigt: Jo, da - de to malerier kendte man udmærket. De var blevet fotograferet for tyve år siden - på Løvenholm!

Hvad!! På Løvenholm, der kun ligger 10 km borte? Ja, men hvorfor har ingen set malerierne der og hvorfor har ingen sagt det? Måske fordi ingen har vidst, at det var *de to* malerier, der gemte sig på det sort/hvide fotografi fra Hovmestergangen.

Skovrider Claus Hefting fra Løvenholm Fonden blev straks kontakten og han kunne med det samme bekræfte, at kongeparret kunne findes på Løvenholm og at vi var velkomne til at hilse på dem. Brittias Kia blev

fyldt op og turen gik rask gennem Løvenholmskoven og de, der tror, at det er mere farligt at krydse Biscayen i en galease, ja, de må tro om, eller selv prøve det.

Billede nr. 8 på fotografiet efter en tur gennem computerens vridemaskine. Skovrider Claus Hefting genkendte hende med det samme. Foto: Gammel Estrup, Jyllands Herregårdsmuseum.

Elisabeth Lunge - svigermor til Christen Skeel den Rige. Foto: Gammel Estrup, Jyllands Herregårdsmuseum.

En gave fra Svigermor?

Og ganske rigtigt; lige over trappen i Løvenholms elegante hall hang de smukkeste malerier af Frederik III og Sophie Amalie og der har de hængt med deres bedreviddende smil og kigget ned på Vibeke og Britta, hver gang de har besøgt Løvenholm og er gået op ad trappen.

Claus Hefting fik straks historien om det gamle fotografi og han fik forevist eksempler på skyggerne fra de andre malerier.

Pludselig sagde han: - Hende der har vi da også! Usynlig jubeldans på Løvenholm.

Kort efter blev Britta og hendes besætning præsenteret for Elisabeth Lunge (nr. 8) og oven i købet også hendes mand Palle Rosenkrantz - i de helt rigtige størrelser i forhold til gipsrammerne i Hovmestergangen. Men hvorfor har Rosenkrantzerne hængt på Gammel Estrup? De hører da hjemme på Rosenholm. Jo, men i midten af 1600-tallet, var det Christen Skeel den Rige, der boede på Gammel Estrup og han var gift med Palle og Elisabeth Rosenkrantzs datter Birgitte. Så naturligvis har Skeel haft et billede af svigermor på væggen - det er nok en gave fra hende selv.

Det næste skridt

Pludselig kendte vi indholdet af fire ud af de seksten gipsrammer. Desuden var to af de andre malerier på fotografiet genkendt som portrætter af to tidligere ejere af herregården: Jytte Brock, der døde i 1640 (nr. 4) og Kammerjunker Jørgen Skeel, der døde i 1695 (nr. 2). Begge malerier er allerede tilbage på Gammel Estrup. Det gav blod på tanden, skønt det var de sværeste og mest utydelige skygebilleder, der endnu ikke var genkendt. Noget tydede på at alle malerierne var fra midten af 1600-tallet, hvilket indsnævrede både antallet af mulige kunstnere og antallet af de personer, man kan tænkes at have portrætteret. Til gengæld blev eftersøgningen vanskeliggjort af, at der ofte blev benyttet både samme opstilling, baggrund og klædedragt i den periodes malerkunst.

Hvad var nu næste skridt? Skulle man sende skygebillederne rundt til pressen, kunstmuseer eller til undervisningssteder med et håb om, at nogen ville genkende et maleri? Inden vi nåede så langt, blev vi overhalet indenom af tilfældighedernes spil.

Det er da vores mand!

Af alle lokaliteter i Danmark havde Britta valgt at holde en konference på herregården Broholm på Fyn. Så snart hun var kommet inden for døren stivnede hun og hev Asser kraftigt i armen; - Se der, det er da vores mand, der hænger der! Asser var knapt så begejstret og mente at alle så sådan ud dengang, men snart kom de forbi et andet maleri, der godt kunne ligne en skygge, som Britta kendte.

Billede nr. 5 på fotografiet. Det var ud fra dette skygebillede Britta genkendte maleriet på Broholm. Foto: Gammel Estrup, Jyllands Herregårdsmuseum.

Værtinden blev spurgt og jo, malerierne stammede fra Gammel Estrup, men en forespørgsel på Herregårdsmuseet året før, havde ikke givet nogen bekræftelse, da man ikke havde sådanne malerier registreret nogen steder. Ikke før den usynlige skrift på skattekortet blev synliggjort, kunne nogen vide, hvad rammerne havde indeholdt.

Tycho Brahes søster

Britta kom hjem fra Fyn med fotos af 4 malerier. De 3 af dem kunne umiddelbart genkendes fra fotografiet og det sidste bar Brock'ernes våbenskjold samt årstallet 1614. Vibekes bud var, at den unge kvinde på det sidstnævnte portræt var Jytte Brocks lillesøster. Vibekes gæt på, hvem den unge mand på maleriet længst borte fra fotografen (nr. 5) kunne være, var Christen Skeel den Riges storebror. Altså den retmæssige arving til Gammel Estrup, hvis ikke han var død som ung.

Det næste portræt - mente man på Broholm - var Malthé Sehested (nr. 6). Han havde ingen umiddelbar tilknytning til Gammel Estrup bortset fra, at han på denne tid var en meget indflydelsesrig mand i Danmark.

Det fjerde maleri, som også passede med det gamle fotografi, var til gengæld en af 1600-tallets mest markante kvinder; Tycho Brahes søster, Sophie Brahe (nr.7). Som sin bror forskede hun videnskabeligt i astrologi, men ikke mindst lægeurter og naturmedicin havde hendes store interesse. Men hvad var hendes tilknytning til Gammel Estrup? Så fyrede Jørgen med perfekt timing det rette svar af: Ja, men hun må jo være Christen Skeel den Riges fars moster.

Et svar og mange spørgsmål

Endnu en brik var faldet på plads i puslespillet om Hovmestergangens galleri, men

Maleriet af den ukendte, unge mand hænger i dag på Broholm på Fyn. Er det Gammel Estrups retmæssige arving, som døde før han kunne overtage herregården? Foto: Gammel Estrup, Jyllands Herregårdsmuseum.

samtidig fødtes en lang række nye spørgsmål; Hvorfor var en så fin samling af portrætter af tidens og stedets vigtigste personligheder placeret på denne lidt afsides gang på 2. sal? Har gangen været eneste adgang til den store festsal på sydflyjens 2. sal, så gæsterne kunne imponeres af malerierne undervejs til Skeels selskab? Men så skulle gæsterne op ad tjenestefolkenes trappe - var det andet trappetårn da ikke bygget? Mange

andre spørgsmål melder sig og ligeså mange forklaringer. Her følger en forklaring, som måske er rigtig eller også helt forkert:

Portrætterne er malet på Christen Skeel Den Riges tid (midten af 1600-tallet) og de har ganske givet smykket den festsal, som han har benyttet til sine selskabeligheder. Da sønnen Jørgen Skeel (Kammerjunkeren) arver Gammel Estrup, vælger han at indrette den nuværende riddersal på 1. sal, så dette fremover bliver herregårdens repræsentative rum. Men nu er moden skiftet - malerier er gammeldags og vævede gobeliner er den smarteste vægudsmykning, man kan tænke sig. Kammerjunkeren bestiller gobeliner, der passer præcist til den vægplads, der er i riddersalen og motiverne skal naturligvis vise alle de godser han ejer. Lidt pral skader vel ikke?

Indtil gobelinerne er fremstillet, hænges de gamle malerier op i riddersalen, men der skal gå mange år før det bliver ændret. For Kammerjunkeren dør pludseligt og han ser ikke de kostbare gobeliner, han har bestilt. Han ser heller ikke sin søn, som fødes kort tid efter hans død og da den unge enke senere gifter sig igen og flytter, kommer Gammel Estrup til at stå ubeboet i næsten tyve år.

Væk med det gamle møg

Da sønnen, den senere oberst Christen Scheel, i 1716 flytter ind på herregården med sin unge hustru Augusta Winterfeldt, er moden atter skiftet. Stuklofter er nu den fornemmeste udsmykning man kan ønske sig, så en stukkatør ansættes og gips i læssevis købes hjem. Riddersalen får en fantastisk loftdekoration og de imponerende gobeliner bliver endelig hængt op på deres rette plads omkranset af diskrete gipsrammer. Men hvad så med de efterhånden æld-

gamle malerier af for længst glemte forfædre i deres gammeldags klædedragter? Op på loftet? Nej, der regner det bare ind. I kælderen? Nej, så mugner de bare. Hvad med Hovmestergangen? Ja, der kommer jo alligevel aldrig nogen og ser dem. Men rammerne - de er jo helt møre? Så send stukkatøren op for at lave nogle gipsrammer på væggen. Det klarer han hurtigt. Sådan! Åh, nej - vi glemte Moster Sophie. Hende maser vi lige ind i hjørnet her.

Som sagt er det sikkert en helt gal forklaring, men bedre forslag modtages meget gerne. Også gerne oplysninger om, hvorfor så vigtige dele af inventaret blev solgt på den lokale auktion, som man hidtil havde troet kun gjaldt de værdiløse effekter. Var der andre kostbarheder, der gik forbi registreringen? Findes der flere fotografier fra Gammel Estrups smukke sale fra tiden før auktionen? Jagten på Gammel Estrups forsvundne skat fortsætter...

Fra hårdt slid til fin frue

- en mejerskes liv skildret i breve

af Jette Westphal, journalist

I en tid med SMS'ere og e-mails som den hurtigste kontakt mellem mennesker kan håndskrevne breve sendt med posten forekomme som noget fra en fjern fortid. Heldigvis var telefonen ikke særlig udbredt, da Sine Andersen fra Trustrup Mark ved Hundslund i 1890'erne begyndte at skrive breve til sin søster Anine, for skriveriet giver et enestående indblik i, hvordan livet kom til at forme sig for en ganske almindelig pige fra landet. Hun kom til zarens Rusland som mejerske og oplevede både revolutioner og verdenskrige.

Da søsteren Anine, der blev gårdmandskone og fik et arbejdsfyldt liv på kanten af Limfjorden, døde, kom brevene i min besiddelse. Sine og Anine er oldemødre til mine børn.

Anine blev født i februar 1875 og døbt Bodil Nine Andersen i Hundslund Kirke. Lillesøsteren Sine, født i december 1877, fik navnet Madsine Andersen. Deres mor blev tidligt enke og sad tilbage med fire ukonfirmerede piger, der alle kom ud at tjene, for, som Anine senere beskrev det: *Børn blev tidligt taget i brug dengang. Var der ikke arbejde til dem derhjemme, kom de ud til bønderne, drengene som hyrdedrenge og pigerne som barnepiger.*

Så snart de to ældste piger, Katrine kaldet Trine, og Kristine, var konfirmeret, kom de ud at tjene, og Anine fortalte senere, at hun i grunden kun kendte lidt til sin søster Kristine. *Hun var siden stadig ude hos store og fine herskaber.* Søsteren Trine derimod var syg og døde allerede i 1901.

Om Sine fortalte Anine: *Hun var glad, livlig og naturlig, og hun var jo min lege-kammerat derhjemme, men vi kunne slet ikke enes. Hun levede i nutiden og tænkte ikke så dybt eller så vidt og så alting fra den lyse og lystige side.*

Ikke flere tårer for sultenborg

Mens Anines drøm var at blive lærerinde, vides det ikke hvilke planer Sine havde. Anine opgav imidlertid lærerjobbet, for hun mente ikke, hun kunne lære alt det, der krævedes af en lærerinde. I stedet ville hun være husholderske i et hjem, hvor der var børn, så hun kunne få lejlighed til at øve en god indflydelse på de små og på den måde vejlede børn.

Hun kom ud at tjene, da hun var blevet 16. En af de første pladser var hos en købmand med syv børn. Når fruen om aftenen efter en travl dag sagde *Godnat, lille Nine, og tak for i dag* fortalte Anine senere, at hun blev så glad, at hun kunne gøre, hvad det skulle være. *Jeg syntes aldrig, det var strengt, hverken når jeg om aftenen sammen med min husfrue strøg fransk vask til over midnat, eller når vi ofte begyndte at vaske kl. 1 om natten. Jeg har aldrig senere tjent i et hjem, hvor der herskede en så god, ren og hyggelig tone, og dog havde familien mange, navnlig økonomiske, vanskeligheder at kæmpe med.*

Som 20-årig havde Anine et ophold på Elbæk Højskole, og derfra kom hun i en ny plads på en gård i Jelling sogn. Ejendommen var smukt beliggende, bygningerne

gode og vel indrettede, og manden rigtig god, men familiens to kvinder havde ikke meget til overs for de ansatte. *Det drejede sig om at få mest muligt arbejde ud af os, og som vederlag fik vi den akkorderede løn og en meget tarvelig kost, som karlen, drengen og jeg må indtage i folkestuen. Det var det eneste rum, vi har adgang til. Alt andet var aflåst.*

Hjemme på Trustrup Mark prøvede Sine at opmuntre søsteren. I et brev fra 1896 skrev hun, at Anine skulle spare sine tårer, men *du tager dig nu engang verden 20 gange tungere end den er, og det bliver du vel også ved med, hvis ikke tiden kan lære dig det anderledes.*

Om karlen fortalte Anine, at han altid var i godt humør, og den oplysning passede Sine: *Det kan jeg lide ham for. Det skulle bare være mig, der var hans medtjener, så skulle vi have spillet nogle grove komedier. Men nu skal du ikke ofre Sultenborg-fanden flere tårer, pak sammen snarest muligt.*

Det gjorde Anine dog ikke. Hun holdt ud til november skiftedag, men i sin sparsomme fritid digtede hun en sang på otte vers om sin tilværelse på gården, og den fik familien derhjemme i afskrift. Den omtalte karl sørgede for, at sangen også fandt vej til flere af naboerne og til Sjælland.

I december 1895 giftede pigernes mor sig igen, og i sommeren 1896 kom det på tale, at Sine skulle til Søvind Mejeri og lære mejeriet. Det trak imidlertid ud, og Sine kom i stedet på Elbæk Højskole, men sidst på året kunne hun skrive til Anine, der i mellemtiden havde fået plads i Ørbæk på Fyn, at hun nu var på Stensballegaard for at lære mejeriet. Det skulle lyde for andre, som om hun blev elev med det samme, men i realiteten måtte hun først tage arbejde som mejeripige. *Søltoft sagde, at hvis jeg ikke ville tage dertil som mejeripige i vinter,*

kunne jeg slet ikke få pladsen som elev til sommer, og så tog jeg imod tilbuddet, for det er jo en helt god plads. Jeg skal have 60 kr. for i vinter og 100 kr. om året, når jeg lærer. Vi kommer op kl. 4 om morgenen, og vi har hver 16 køer at malke. I førstningen var det lidt hårdt, men nu går det helt godt. Vi har ene hollandske køer. De er meget større end de danske og giver en god spand mælk hver. Vi er færdig i mejeriet kl. 11 formiddag, og så har vi intet at bestille før fra kl. 4 til 6 eftermiddag, da vi skal malke, men så har vi igen aftenen fri.

Vi får også rigtig god kost. Kaffe om morgenen og te om aftenen. Jeg får ikke øllebrød uden sukker, og jeg får heller ikke varm aftensmad som du.

Ros i høje toner

Til Anines fødselsdag i februar 1897 skrev Sine, at der omtrent var fæstet en mejeripige, og det betød, at Sine kunne blive elev et par måneder tidligere end beregnet. *Det er jeg ikke ked af. Så får jeg kammer sammen med den anden elev, og jeg får selv en fin lille seng. Vi har også nylig fået en pæn karl; jeg tænker nok, det bliver ham og mig. Hvordan går det med din og den lille københavner (medhjælper der passede køer og hjælp med malkningen på gården i Ørbæk)? Du kan tro, det ikke er nemt at skrive. Her er både den tykke og eleven til at holde malør. Den ene sidder og spiller på kuskens harmonika.*

Men Sine fik dog fortalt, at mejersken roste hende for at være en dygtig pige, *der kom over meget i en lille fart*, og det smigrede hende, skrev hun. Nogen tid efter fortalte Sine, at hun til sin fødselsdag havde fået en rigtig flot børsteholder af samme mejerske, og af mejeripigerne fik hun en hel pose konfekt og kager. Til november var hun stillet 10 kr. mere i løn i udsigt, end

Søltoft havde bestemt, og af frøkenen havde hun fået 1½ krone for udvist opmærksomhed imod hende. *Alt sammen værd at tage med, som Sine bemærkede.*

Da Anine havde besluttet, at hun igen ville på højskole efter pladsen i Ørbæk, kommenterede Sine det således: *Jeg synes, du er klog nok i forvejen, og så bliver en anden en da som en sand idiot ved siden af dig. Men jeg kommer nok igennem verden med den smule klogskab, jeg har. Jeg synes for resten, det går helt godt. Kærester kan jeg da få nok af. Men hvis jeg ikke kan få en, der har dygtig med penge, vil jeg ikke giftes, for så har man det da bedre, når man tjener end ved at blive gift og komme til at bo i en husende.*

Snart efter kunne Sine skrive, at søsteren Kristine havde været på besøg. Hun blev taget vel imod af både frøkenen og mejersken. *Hun er da også en, der kan svare for sig. Hvor kan det mærkes på folk, når de har været lidt ude mellem andre mennesker. Man bliver ikke så stivsindet, når man har pligter og ved, man skal rette sig lidt ind efter andre, i stedet for når man går og råder sig selv og alt skal rette sig efter en. Jeg vil da også hellere være ude ved fremmede end være hjemme.*

I november 1897 var Sine udlært som mejerske, og hun drømte om at få en god plads, helst på Fyn. Sjælland var ikke noget for hende. Mejersken havde lovet at holde Herregaardsadresseavisen for hende sommeren over. Ellers var det Søltoft, der skulle skaffe hende en plads.

Sidst i juli var det dog endnu ikke lykkedes. *Får jeg ingen, er jeg nødt til at gå på landevejen og stryge sten. Søltoft har skrevet til Faaborg om en plads til mig som mejerske, og han roste mig i høje toner. Han har også givet mig en meget pæn anbefaling, men han har intet svar fået. Du kan*

Sine som 18-årig.

tro, her er meget at bestille. To mejeripiger er rendt hen, og de to, vi har haft siden, er også rendt. De siger, at der er for meget at bestille, så jeg gør både mit arbejde som undermejerske tillige med en mejeripiges. Du kan tro, jeg snart kan skrubbe noget til side. Søltoft har også lovet at belønne mig for det. Pigernes arbejde behøvede jeg jo ikke at tage del i, hvis jeg ikke ville.

Undermejerske på Ravnholt

På Trustrup Mark lagde pigernes mor Ane Marie høns på andeæg. Den ældste af de tre døtre, Kristine, havde forlovet sig, og Sine skrev til Anine: *Mor tænker, at en af os snart kommer slæbende hjem med et mandfolk og vil have bryllup. Ja, den, der får*

Kristine, får sandelig en dygtig og en pæn kone, og den, der får dig, bliver heller ikke narret. Jeg synes også snart, du skal til at tænke på det.

På Stensballegaard kunne Sine omsider se det lysne. I september 1898 skrev hun til søsteren, at hun havde fået plads som undermejerske på Ravnholt, som hun beskriver som Fyns næststørste hovedgård. Vores mejeribestyrer kender Ravnholt. Han har været på Fyn i seks år, og han mener ikke, det er nogen dårlig plads. Jeg har altid haft lyst til at komme til Fyn, og nu er det da dobbelt interessant, fordi du også er der. Du synes måske, det er svært, jeg tager plads som undermejerske, men det er da ikke af den grund, at jeg ikke er dygtig nok til at tage mig en mejerskeplads. Tværtimod. Vores mejerske siger netop, at jeg er for god til at få en lille mejerskeplads, hvor jeg skal gå i husholdningen, når jeg er færdig i mejeriet. Efter endt læretid får man ikke de store pladser, så hun mener, at jeg nok kan få en større plads, når jeg nu har været undermejerske et par år. Jeg kan altid lære noget mere, jeg skal ikke deltage i malkningen, og jeg er lovet eget værelse. Kender du noget til min plads? Så ville det være mig kært, om du snart ville skrive.

Efter Ørbæk tog Anine i 1899 på Vejstrup Højskole, og fra Ravnholt skrev Sine: Jeg har fodermesterens selskab næsten både dag og nat, men det nytter ham intet. Jeg bryder mig hverken om ham eller nogen anden. De gode mandfolk er mig nu så aldeles ligegyldige. De skal ikke forvolde mig mere bryderi. Jeg kan ikke tænke mig andet end at det venskab, der var mellem Jensen og mig, fra hans side kun var noget sværmeri, da han jo i grunden var forlovet. Især i hans sidste breve udtalte han sig meget om, at jeg ikke var nær så pæn på fotografi som i virkeligheden. Når han så på dem,

syntes han slet ikke, det var den Sine, han så i Stensballe Mejeri.

Den lille undermejerske havde fået hjerterkvaler. Hun havde forelsket sig i karlen på Stensballegaard og troede, at der skulle blive et par af dem. *Helt glemmer jeg ham aldrig, men ellers er jeg i bedste velgående, og alt går storartet. Du kan stole på, at her er meget at bestille i denne tid. Vi har 5-6000 pund mælk at behandle om dagen, over dobbelt så meget som tidligere. Jeg skal have en hel bunke blomster med hjem til mor. Jeg gav blot en af gartnereleverne et lille vink om at skaffe mig nogle blomsterskud, og få minutter efter var han her med en hel redelighed samt en meget fin buket af liljekonval og forglemmigej.*

Uheldigvis for Sine lagde mejersken sig syg, og Sine måtte aflyse sin hjemtur. Hun fik efterhånden mistanke om, at mejersken blev syg, hver gang Sine skulle hjem. *Forvalteren har bedt mig om at blive et år til. Han lover mig, at lønnen bliver forhøjet og meget andet, men hvis mejersken skal blive, gør jeg det ikke. Jeg vil ikke for alt være et år til sammen med hende, thi hun har gjort mig så meget ondt, at du ikke ville tro det, hvis jeg fortalte det. Det er sandt! Gartneren, du så den aften, gjorde stormende kur til mig forleden aften, men jeg afviste ham straks. Du skulle ellers have hørt ham, han kunne nok belægge sine ord. Men trods min afvisning viser han sig dog opmærksom ved enhver lejlighed. Ja, det er ikke nemt med det kæresteri. Hvordan går det med dig?*

Samme gartner fik nogen tid efter et regulært afskedsbrev: *Jeg har aldrig givet ham noget håb, men han skrev til mig, at før ville han se mig død eller for altret med en anden, end han ville opgive håbet om min kærlighed. Han bad om at få min adresse, når jeg rejser herfra. Han siger, han skal nok finde mig senere. Hans hensigt er, at*

Hovedgården Pokroi i Litauen.

han kan komme og bedåre mig, når han har fået en stor plads og kan præsentere sig som en flot gartner. Men når jeg ikke synes om personen, tager jeg ham heller ikke for stillingen.

Luft under vingerne

Sine havde ingen planer om at blive kæreste med hvem som helst. Modsat mejeripigerne holdt hun sig fra herregårdskarlene. De dansede ellers ret ofte sammen på karlekamrene og på loftet. Jeg holder mig for god til at færdes i selskab med dem, og så har jeg slet ingen anelse om, hvor loft og karlekamre er, og langt mindre har jeg lyst til at skulle være med til at danse der og forstyrre forvalterens nattero.

Men hun fik da rørt sig, mens hun var på Ravnholt: Der blev danset sidste lørdag og søndag nat. Herskabet dansede selv med, her var flere musikere, og en stor sal var pyntet med grønt og flag og over 100 stea-

rinlys. Du kan tro, jeg rigtig fik rørt mine ben. Jeg var den aften med den finere klasse oppe at spise i spisestuen. De eneste, jeg holder nogen omgang med, er forvalteren, fodermesteren og et par af landvæsenseleverne. Det er alle pæne og dannede mennesker.

På Ravnholt nærmede Sines ophold sig afslutningen. Men det var ikke så ligetil at finde en meyerskeplads på Sjælland. Jeg har søgt et par steder, men tog dem ikke. Jeg syntes ikke rigtig om forholdene. De bød mig ellers 300 kr. i løn. Jeg rejste med dampskib fra Århus til Kalundborg og derefter med banen længere ind i Sjælland. På tilbageturen tog jeg til Korsør, over Storebælt, Fyn og Lillebælt. På Sjælland er der meget smukt mange steder. Jeg var til gudstjeneste i Roskilde. Det var et prægtigt syn og en dejlig musik af klaver og fem orgler.

Igen søgte hun plads på et herregårdsmejeri. Det var slet ikke på tale at finde ar-

bejde på et af de andelsmejerier, der blev stadig flere af. Smør og ost havde i disse år udviklet sig til store eksportartikler, og det krævede ensartede produkter, som herregårdsmejerierne med deres mere gammel-dags fremstillingsmetoder havde vanskeliggøre ved at levere.

År 1900 befandt den snart 23-årige Sine sig på en mindre herregård i nærheden af København. Navnet var Albertslund, og hun beskrev mejeriet som stort, fordi det fik mælk fra yderligere tre herregårde. På Albertslund var der kun 50 køer. *Jeg har det godt og har kun mejeriet at forestå. Det hele går storartet, og mit smør får megen ros. Jeg har nu været her i seks uger, og i førstningen var det lidt trættende med alt det regnskab, men nu er det ingen sag.*

Sine havde kun ladet sig fæste for tre måneder. Det stod hun fast på. For hun ville udenlands.

Kære søster, jeg har jo før skrevet til dig om pladsen i Rusland, som jeg ikke fik, fordi mit brev var blevet forsinket. Nu har jeg siden jeg er kommet her et par gange haft brev fra herren og er tilbuddt pladsen fra november. Jeg har bestemt at rejse. Mejeriet ligger på hovedgården Pokroi (Sine staver det også Pokroi) og ejes af en baron Ruff, al mælken kommer fra baronens fem bigårde, så du kan nok forstå, det er en stor plads. Jeg skal have overopsynet overalt. Lønnen er 350 kr. og 50 kr. til rejsen. Kære søster, du synes måske som så mange andre, at det er dumdristigt af mig at give mig i lag med sligt. Men jeg har nu både lyst og mod, og hvorfor skulle jeg så ikke rejse? Jeg kommer nok til Danmark igen en gang. Jeg tror ingenlunde, jeg får det bedre end her, men det er vel heller ikke værre, end det kan tåles. Og så synes jeg, at det må være meget interessant.

På Albertslund prøvede man at holde på Sine. Bl.a. ved at fremmane alle de farer,

hun kunne blive udsat for. Men den unge meyerske stod fast på sit. *Jeg er ikke sådan at kyse, skrev hun til søsteren og tilføjede, at tæt herved ligger Vridsløselille, hvor jeg flere gange har været i kirke. Det er for resten et underligt syn at se alle disse forbrydere, som kommer i kirke hver søndag. I denne tid er der 360, og de sidder i små stole i en afdeling for sig selv. Kirken er meget flot udstyret med orgel, og rundt om på forhøjninger står betjente for at holde øje med, om fangerne sidder roligt. To missionspræster prædiker, og du kan stole på, at de kan prædike. Jeg er sikker på, at mange af fangerne bliver omvendt, thi man kan ikke andet end blive grebet af sådan en forkyndelse.*

Folk er ikke som hjemme

På forhånd havde Sine fået at vide, at rejsen til Pokroi ville tage hende fire dage. Der er ikke bevaret breve, som fortæller om selve turen. Et åbent postkort sendt hjem til Anines fødselsdag i februar 1901 har på forsiden forskellige motiver fra Sankt Petersborg, og nedenunder er der lige blevet plads til lykønskningen.

Noget senere sendte Sine en mere udførlig beskrivelse af sin hverdag: *Tjenestefolkene her er ikke så frække eller så kostbare som danskerne. Forleden dag bad jeg en pige i mejeriet om at flytte en spand, og da hun nægtede at gøre det, gav jeg hende en på øret, og en time senere jagede jeg hende væk. Før aften havde jeg en anden i stedet for. Her er folk nok, ikke som i Danmark, hvor man næsten må tage imod alt for at få arbejdet gjort.*

Et landkort over vore dages Baltikum viser, at Pokroi ligger i den nordlige del af Litauen. Det nutidige navn er Pakruojis, og søger man på Internettet på dette navn, dukker der adskillige hjemmesider op, hvor

man kan læse, at ejeren af godset hed von Ropp. Det var i sandhed store forhold, hun var landet i. Af beskrivelser fremgår for eksempel, at avlsgården strakte sig en kilometer langs floden Kruona.

Sine havde bundet sig for to år, men hun fandt hurtigt ud af, at den fru Standke, der ledede mejeriet, var kendt for ikke at kunne holde på sine mejersker. Imidlertid var hun glad for den unge danske mejerske, som på sin side gjorde meget for at takkes hende. For eksempel lod Sine som ingenting, da det gik op for hende, at fru Standke læste hendes breve. I stedet bad hun Anine om at skrive lidt godt om fruene, som hun kunne læse, næste gang Sine havde et brev liggende i skuffen. Mere personlige ting skulle hun skrive på et løst stykke papir. *Kære søster, tak for brevet, det var netop så udmærket for fruene at læse, men jeg måtte denne gang beholde det for mig selv, da du havde omtalt Katrine. Jeg har nemlig ikke fortalt min frue, at jeg har en søster, der er død, efter et jeg er kommet hertil. Fru Standke vil absolut have mig gift herovre. Der er nemlig en mejerist en fem-seks mile herfra, som vi et par gange har været i selskab med, og han har da ved disse lejligheder fået lyst til mig (rent ud sagt). Han har da bedt fru Standke om at tale med mig desangående og om muligt overtale mig til at gifte mig med ham til foråret. Flere af hans bekendte har været her et par gange og talt med fru Standke for om muligt at få partiet lavet i stand. Fru Standke siger, at jeg er dum, hvis jeg ikke slår til. Sådan et tilbud får jeg sikkert ikke mere. Han er nemlig en pengemand, og alle pigebørn her i vid omkreds har kappedes om at komme til brøder. Men ingen har syntes ham god nok.*

Til søsteren skrev Sine videre, at hun undrede sig over, at fru Standke så absolut ville have hende gift med et menneske, som

Sine fotograferet på sin 50 års dag.

hun slet ikke kendte og ikke engang havde talt med. *Jeg har kun besvaret få ligegyldige spørgsmål, da han taler meget lidt tysk, kun polsk og russisk, hvilket jeg endnu ikke forstår.*

Jeg synes bedre om ham

Det løber helt rundt i hovedet, al den snakken om dette menneske. Jeg kan slet ikke tænke mig at blive russisk undersåt, ikke mere se Danmark. Skulle jeg så efter at være blevet gift ikke synes om ham og måske længes efter mit fædreland, kan hans penge mon så gøre mig lykkelig? Jeg tror det næppe. Forleden fortalte jeg fru Standke, at jeg havde fået brev fra Kristine, som snart skal giftes, og at hendes forlovede forpagter en gård på omkring 300 tøn-

der land, hvorpå hun svarede, at hvis jeg ville lyde hende og gifte mig med Jakk (som mennesket hedder), kunne jeg få en gård på 600 tønder land. Jeg har hørt, at hun er lovet 2.000 rubler, hvis hun kan overtale mig, det svarer til 4.000 kr. Det var jo også godt tjent, om hun kunne få mig solgt til sådan en pris.

Da Sine i februar 1902 skrev fødselsdagsbrev til Anine, kunne hun fortælle om et selskab, der endte med, at den store tykke herr Jakk faldt på knæ og tryglede og bad om hendes ja. Jeg svarede, at jeg umuligt kunne love ham noget, og at jeg betragtede det som meget letsindigt af ham absolut at ville giftes med et pigebarn, som han i grunden slet ikke kender. Pludselig kom han hen til mig og sagde: *Ich bedaure das sehr (jeg beklager det meget), og til min store forbavselse så jeg, han græd. For første gang har jeg set et mandfolk græde, og han er dog i hele sit væsen en mand, og den første til at føre samtalen overalt, hvor man kommer. Jeg tager ham temmelig sikkert ikke. Hvorfor skulle jeg det, når jeg ikke synes særligt om ham. Tager han sig det så nær, at han skulle gribe til et eller andet, har jeg intet på samvittigheden.*

Vinteren 1902 skete det alligevel. Ganske kort fortalte Sine skriftligt hjemme, at hun havde forlovet sig. Både moren og søsteren var hurtige til at reagere. *I må ikke være så fortvivlede over min forlovelse. Med mig er ingen ulykke passeret, jeg er som altid glad og tilfreds, men da jeg skrev kortene, lød det måske nok, som om jeg var halvt ulykkelig derved. Men den søndag var jeg heller ikke i humør. Det var lige blevet bestemt, og jeg vidste ikke, om jeg var glad eller bedrøvet derover, men nu synes jeg meget bedre om ham end i førstningen og synes godt, at jeg kan forlade fædreland og alt for hans skyld. Senere skal jeg nok se at*

få ham med til Danmark at bo. Når du og mor siger, at han må kunne gøre det nu, så ville det være ufornuftigt at forlange. Han har nu en løn på 2.000 kr. om året, og på pladsen har han været i 12 år. Det er en meget rig herre, der ejer stedet, og gården er uhyre fint og flot udstyret.

Da Sine i februar 1903 greb pennen for at skrive den traditionelle fødselsdagshilsen til Anine, var hun en nygift frue på 25 år: *Kære søster, at være frue falder mig helt let. Jeg skal sige dig, at om også jeg skulle gøre en lille bommert, så går det mig ikke nær til hjertet. Jeg trøster mig straks med, at de ved, jeg er udlænding, og de tror, det er skik og brug, hvor jeg kommer fra. Den stakkels Jack har vist fået kam til sit hår. Sådan går snakken.*

Hjemme i Danmark blev den 28-årige Anine gift en april dag i 1903. Det foregik i Vesløs Kirke. Sommeren 1904 kom det første af hendes ni børn til verden. På det tidspunkt ventede Sine barn nr. to af i alt tre. Hun fik tre sønner. En af dem giftede sig siden med sin kusine fra Danmark, og sådan knyttedes en ny forbindelse mellem de to søstre.

Sine besøgte flere gange Danmark, men aldrig sammen med sin mand. Efter hans død i 1924 blev hun i Letland, og selv om 2 verdenskrig splittede hendes familie, forblev hun og levede under sovjetstyret til sin død midt i 1960'erne.

I den her foreliggende version af brevene er Sines stavfejl rettet, men hendes sprogtone er bevaret.

Danmark på de første verdensudstillinger

af Erik Hovgaard Jakobsen, pensioneret afdelingschef, Landbrugsraadet

Verdensudstillinger var et af resultaterne af den stærke industrielle og økonomiske udvikling, der for alvor tog fart i Europa, USA og senere også Japan i anden halvdel af 1800-tallet.

Selvom den industrielle revolution kom forholdsvis sent til Danmark, gjorde vi os smukt gældende allerede på de første verdensudstillinger i London 1851 og Paris 1855 og de, der fulgte i årene efter.

Danmark fik sin Andelsbevægelse og omlagde landbruget til eksportproduktion af kød, mejeriprodukter og æg. Vores styrke lå først og fremmest i god organisation og et højt alment uddannelsesniveau.

I årene efter 1850 spændte jernbanerne deres net ud over Europa og Amerika. Det begyndte i England i 1825. Dampskibe afløste sejlskibe og sikrede faste og hurtige transportruter over havene.

Telegrafan, som havde H. C. Ørsteds opdagelse af elektromagnetismen som grundlag, blev udviklet i disse år og muliggjorde langt hurtigere kommunikation, både nationalt og internationalt.

Den rejseglade H.C. Andersen beskrev i begejstrede vendinger alt det nye i sine dagbøger og i eventyret „Om Aartusinder“. Her tog han også luftfarten med i fantasien, han havde jo ikke selv oplevet den. Han var en meget interesseret gæst på verdensudstillingen i Paris 1867.

Nyudviklingen medførte i mange tilfælde, at gamle håndværk blev til industri og masseproduktion. Det medførte til tider

ret så voldsomme samfundsmæssige strukturændringer. Håndværket producerede normalt kun på bestilling. I de nye industrier blev produktion og afsætning til selvstændige funktioner og dermed starten på senere tiders reklame og andre former for salg fremme.

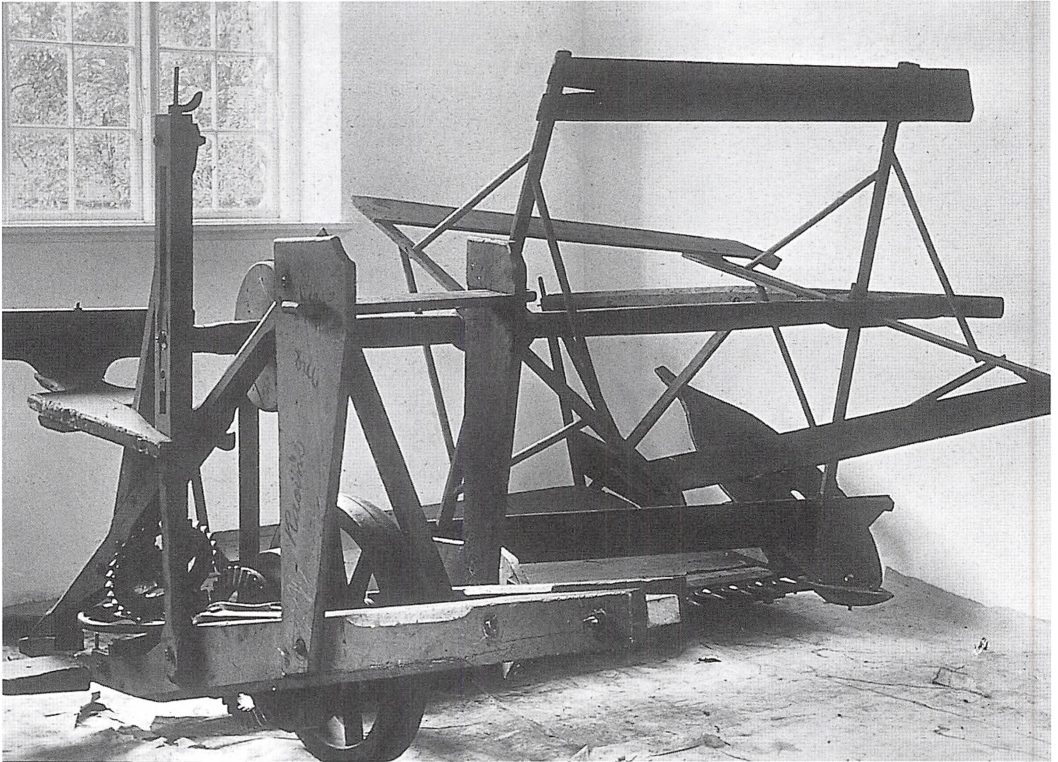
Mange af de tidligere håndværkere blev til et talrigt arbejderproletariat, som først senere tiders arbejderbevægelse, fagforeninger og socialpolitik tog hånd om. Samtidig var perioden præget af stadig stærkere national selvhævdelse og dermed stigende tendens til, at hver nation ville vise hvad de kunne og var gode til. For verdensudstillingernes vedkommende dog i fredelig kappestrid.

Desværre blev tiden også præget af ufredelig kappestrid i form af stigende oprustning - noget de nyudviklede industrier og deres „produktudvikling“ også kunne medvirke til. Scenen blev sat til 1. verdenskrig, som datidens politiske ledere ikke formåede at styre uden om.

London 1851

Den første verdensudstilling fandt sted i London i 1851. Såre naturligt da England var den moderne industris vugge. Dertil kom at landet dengang beherskede et kolonirige, der omfattede omkring en fjerdedel af jordkloden, og gjorde hovedstaden London til datidens økonomiske og handelspolitiske metropol.

Udstillingen, som i det væsentlige var opbygget i Londons Hyde Park, var præget

En mejemaskine fra Mc. Cormick model 1850.

af dampkraft og en ny byggeskik muliggjort af den nye stålindustri. Hovedbygningen, det pragtfulde Crystal Palace var udtryk for hvad datidens industrier formåede. Her blev der vist alt det nyeste indenfor landbrugsmaskiner. En del fandt vej til Danmark i årene efter, f.eks. damplokomobiler og store tærskværker, som senere lagde grunden til en omfattende dansk produktion af mindre tærskværker, der passede bedre til vores bondebrug. Spredningseffekten fra denne udstilling og de, der fulgte, var måske èt af de vigtigste resultater.

Docent i landøkonomi ved den Polytekniske Lærestanstalt B.S. Jørgensen, efter 1858 professor ved den nyoprettede Landbohøjskole, fik 500 rdl. fra Landhushold-

ningsselskabet til en rejse til London med henblik på at indkøbe arbejdsbesparende maskiner til landbruget.

Af politiske grunde var der betydelig dansk interesse for deltagelse i udstillingen. Forhandlingerne om de såkaldte Londonprotokoller, der skulle danne grundlag for afslutningen af den 1. slesvigske krig og den danske arvefølge efter den barnløse Frederik VII, var netop i gang i London på den tid med engelsk mellemkomst. Vi måtte vise os, hvor vi kunne for at få det bedste ud af forløbet. Det med arvefølgen lykkedes, mens det slesvigske spørgsmål blev henvist til en usikker fremtid.

Interessen for den danske afdeling, der havde 47 udstillere, samlede sig først og fremmest om H.C. Ørsteds opdagelse af

elektromagnetismen. Sjælen i hele Udstillingsarrangementet var Dronning Victorias gemal Prins Albert, en dygtig og initiativrig organisator. Seks millioner besøgende overværede Londonudstillingen.

London dannede skole

I de følgende år fandt der verdensudstillinger sted med jævne mellemrum i forskellige hovedstæder og andre storbyer. De strakte sig normalt over ca. et halvt år. Næste gang var Paris i 1855. Napoleon d. 3.'s frembrusende franske kejserdømme ville ikke stå tilbage for englænderne.

Danmark var bl.a. til stede med en alsidig udstilling af datidens moderne landbrugsmaskiner fra P. Allerups Maskinfabrik i Odense, som hjembragte en sølvmedalje. I 1889 var Verdensudstillingen på ny i Paris. Franskmændene ville benytte lejligheden til at markere 100-året for den store franske revolution. Det 320 m. høje Eiffeltårn indgik i udstillingen. Et fantastisk bygningsværk, først overgået af New Yorks skyskrabere et halvt århundrede senere. Tårnet blev opkaldt efter konstruktøren Gustave Eiffel, som formåede at udnytte tidens muligheder baseret på stålkonstruktioner og ikke mindst elektriske elevatorer, som var en forudsætning for, at besøgende kunne få fornøjelse at tårnet ikke alene nedefra.

I forbindelse med forberedelserne af Verdensudstillingen i Paris år 1900 var der planer om at fjerne eller ombygge tårnet. Det blev heldigvis ikke til noget. Det står der som bekendt stadig som vartegn for Paris.

Paris 1900

Verdensudstillingen i Paris år 1900 var et optimistisk goddag til det nye århundrede præget af selvbevidst stolthed over alt det, som menneskeheden nu formåede. Den pa-

risiske undergrundsbane fik indviet den første strækning. Et vidunder af nye elektriske tog, som kørte i tunneler dybt under byens travle gader. Nutidens Paris har en metrostation på næsten hvert gadehjørne.

På udstillingsterrænet langs med Seinen så man verdens første rullende fortov, ligeledes eldrevet. Det sparede de besøgende for mange skridt. Der kom omkring 50 mio. besøgende. Et næsten utroligt tal i betragtning af, at Frankrig dengang kun havde ca. 30 mio. indbyggere og datidens Europa ca. 400 mio. Der kom kun ca. 3000 fra Danmark. En årsag var nok begrænset kendskab til det franske sprog, men to af datidens betydelige danske forfattere, Ludvig Holstein og Johs. V. Jensen besøgte udstillingen og sendte beretninger hjem om deres indtryk.

Udstillingens mange tekniske nyheder styrkede troen på fremskridtet og troen på, at menneskelig tanke og fornuft formåede så at sige alt. De følgende år skulle vise noget andet. Katastrofen for atlantehavsdampereen Titanic var en løftet pegefinger. Mennesket overvurderede teknikken - og sig selv.

Landbrugserhvervet var med

I Danmark var der betydelig interesse for at udstille i Paris. Regeringen bevilligede 300.000 kr. til formålet. Beløbet blev senere hævet til ca. 350.000 kr., svarende til ca. 35 mio. kr. i nutidens penge. Dertil kom betydelige bidrag fra de enkelte deltagere. Den danske udstillingskomite fik tidligere udenrigsminister, greve Raben Levetzau som formand. Industriområdet var repræsenteret med hofjuveler C. Michelsen, en af grundlæggerne af moderne dansk sølvkunst.

Landbruget, der som erhverv var med for første gang, var repræsenteret med præsidenten for Landhusholdningsselskabet lensgreve B. Wedell-Wedellsborg, baron H.

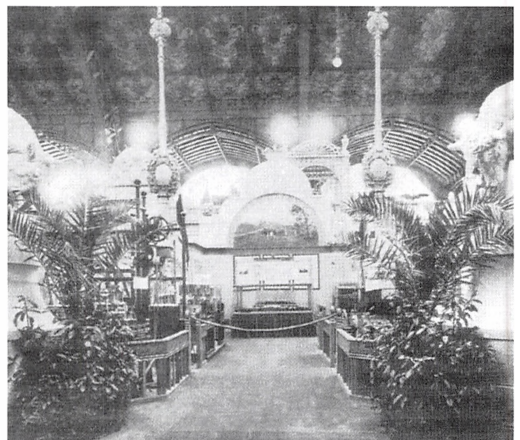
Den danske pavillion. Bygningen var langt fra tidstypisk dansk, højest misforstået folkløse. Lederen af udstillingens danske kunstafdeling, Skagensmaleren P.S. Krøyer havde adskillige og berettigede kritiske bemærkninger.

Rosenkrantz, Rosenholm, professor T. Westermann fra Landbohøjskolen og landbrugskandidat Rudolph Schou, der blev forbindelsesled til det nyoprettede Landbrugsministerium i København og i det hele taget trak størstedelen af læsset vedrørende landbrugsafdelingen.

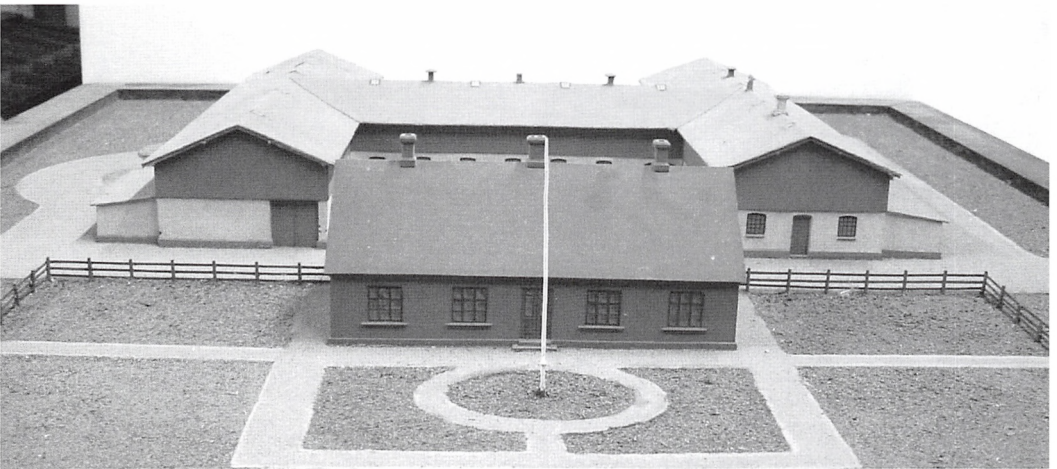
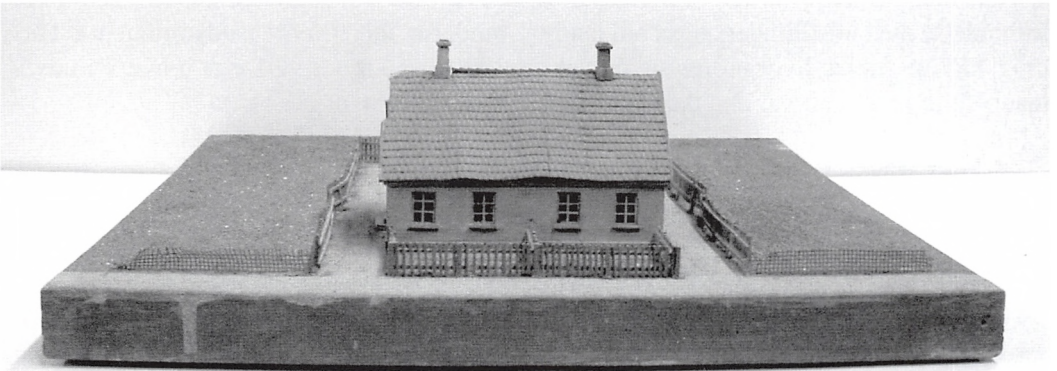
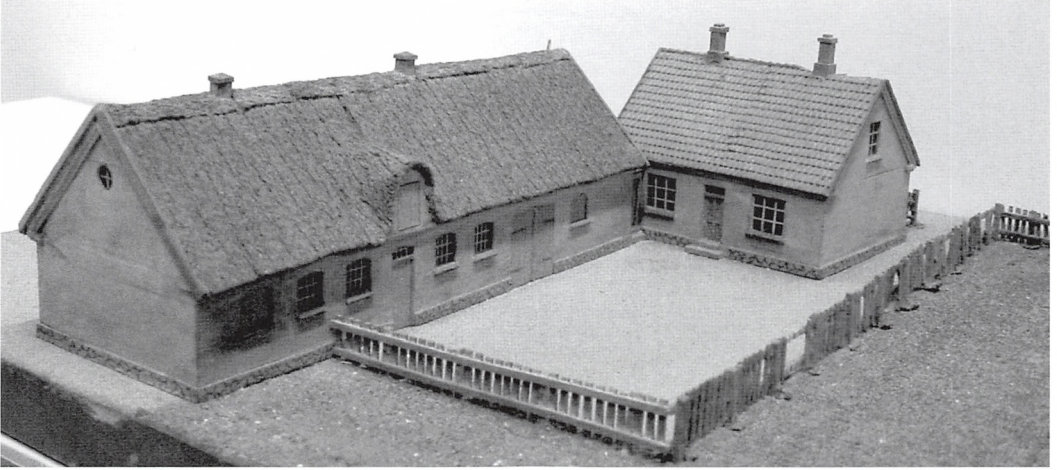
Dansk landbrug var nu så veludviklet, at det med fordel kunne vise sig på en verdensudstilling. Baggrunden var i det væsentlige de nye husdyrproduktioner, der var kommet godt fra start i kraft af de mange andelsmejerier og slagterier, der var oprettet overalt i landet i løbet af forbavsende få år.

Landbrugsafsnittet blev en kollektiv udstilling med hovedtemaet landbrugsforskning og videnskab i et ændret erhverv. Temaet kunne såmænd også bruges i dag. Midt i udstillingen stod en model af den kun 44 år gamle Landbohøjskole med betretninger om undervisningens indhold og metode med kontakt til de danske landmænd igennem landboforeningerne, så de nyeste forskningsresultater med det samme kunne tages i anvendelse. Desuden var der udstillet modeller af moderne danske gårde, skulpturer af dansk avlsvæg udført af billedhuggeren Anne Marie Carl Nielsen, der blandt meget andet også skabte rytterstatuen af Christian IX ved Christiansborg Slot.

Landøkonomisk Forsøgslaboratorium, tilknyttet Landbohøjskolen fik en guldmedalje for sine pædagogiske tavler om moderne husdyrproduktion. Det samme gjaldt Plovfabriken Fraugde og mejerimaskiner fra Paasch og Larsen Petersen, Horsens. Endvidere fik de Samvirkende Danske Andelsslagterier guldmedalje og de danske Mejeriforeningers Fællesorganisation ærespræmie for smørudstillingen.

Indgangsportalen til Paris 1900.

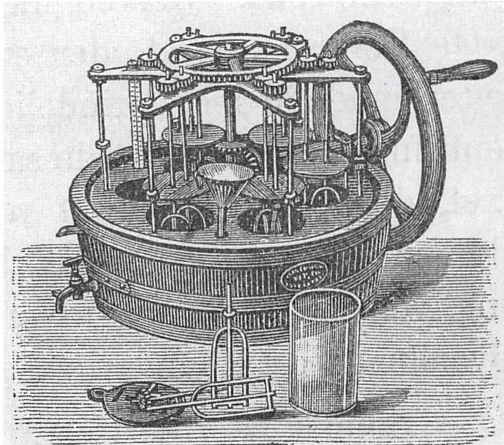
Til verdensudstillingen i Paris 1900 blev der udført modeller af fremtidens landbrugsejendomme. Øverst et husmandssted med jord, i midten et husmandssted uden jord og nederst en gård med 60 tdr. land. Modellerne blev udført af F. Thomsen og Søn, arkitektfirma i Ringsted.

Fraugdeplø model 1900 som fik guldmedalje.

Der blev afholdt talrige kongresser i forbindelse med udstillingen, også om landbrugsfaglige emner, hvor professor Westermann deltog. Alt i alt var den danske tilste-

deværelse på landbrugsudstillingen i forbindelse med Verdensudstillingen i Paris 1900 et godt udtryk for et erhverv i udvikling og fremgang.

Gårdejer Niels Jacobsen, Ankær ved Odder, opfandt i 1873 en prøvekærne til bestemmelse af den enkelte ko's mælke kvalitet. Ved at kærne en prøve fra hver ko i besætningen, kunne man se hvilken ko, der gav den bedste/fedeste mælk. Jacobsen fik en sølvmedalje for sine prøvekærne på Landmandsforsamlingen i 1875 og tre år senere i 1878 fik han en medalje for kærnen på verdensudstillingen i Paris.

Deltagelse i en international landbrugsmuseumskongres i Tjekkiet

af Peter Bavnsbjerg, museumsdirektør Dansk Landbrugsmuseum

I dagene 20. til 25. september 2004 afholdtes i byen Roznov i det østlige Tjekkiet den 14. internationale kongres for landbrugsmuseer. Kongressen var arrangeret af ICOMs sektion for landbrugsmuseer AIMA (Association internationale des musées d'agriculture) og temaet for kongressen var „Landbrugets udvikling i det 20. århundrede, dets dokumentation og præsentation på museerne”. Denne artikels forfatter deltog i kongressen, der havde godt 60 deltagere fra 19 forskellige lande.

AIMA kongresserne afholdes hvert tredje år på skift i de lande som er medlem af organisationen, og i 2004 var turen kommet til Tjekkiet. Dansk Landbrugsmuseum var vært for kongressen i 1989, og de to seneste kongresser har været afholdt i henholdsvis Polen i 1998 og Tyskland i 2001. Dette års kongres var ikke henlagt til det landsdækkende landbrugsmuseum i Prag, men derimod til det store Valasiske Frilandsmuseum i byen „Roznov pod Radhostem”, som er beliggende i det nordøstlige Tjekkiet i Karpaterbjergene tæt ved den Polske og den Slovakiske grænse.

Det Valasiske Frilandsmuseum er et stort, velbesøgt frilandsmuseum, som er grundlagt i slutningen af 1800-tallet. Museet er opbygget i tre afdelinger: „Det lille købstadsmuseum”, „Den Valasiske Landsby” og „Mølledalene”. „Det lille købstadsmuseum” indeholder primært genopførte og rekonstruerede byhuse fra regionen - alle huse opført i træ. De mange huse er

samlet i en park med høje træer, og midt i museet er opført en rekonstrueret bykirke ligeledes af træ. Som et kuriosum skal det nævnes, at Tjekkiet's legendariske løbefænomnen Emil Zatopek, der vandt hele tre olympiske guldmedaljer ved De Olympiske Lege i Helsingfors i 1952, ligger begravet på kirkegården.

„Den Valasiske Landsby” indeholder landbrugsbygninger fra områdets bjergbygninger og landsbyer ligeledes genopførte eller rekonstruerede. Alle bygninger er indrettede som aktive landbrug, og museet praktiserer levendegørelse i højsæsonen. De omkringliggende marker dyrkes og der holdes husdyr af de ældre lokale racer. „Mølledalene” indeholder forskellige industribygninger, vel at mærke bygninger fra den tidlige før-1900-tals-industri, som kornmølle, oliemølle, stampemølle, smedje og garveri.

Det Valasiske Frilandsmuseum gæstes årligt af godt 450.000 besøgende, hvilket er et stort besøgstal for et museum beliggende så langt fra de store turistområder i Tjekkiet. Museet tiltrækker mange lokale men også en del udenlandske besøgende, hvilket vi fik indblik i under kongressen. Selv på hverdage i slutningen af september valfartede folk til museet, og vi så turistbusser fra Slovakiet og Ungarn holde ved museets hovedindgang.

De første to dage af kongressen var hellet foredrag og indlæg fra de forskellige kongresdeltagere. Temaet var som nævnt

En hyggelig, international fritime på torvet i Roznov. Fra venstre mod højre: Peter Lummel fra Tyskland, Judith Sheridan fra USA, Michelle Dondo-Tardif fra Canada og, med hårpisk og kasket, Vegard Lie fra Norge.

landbruget i det 20. århundrede og med afsæt i de ca. 20 foredrag herunder også et foredrag fra den danske deltager drøftedes landbrugsmuseernes store udfordring, nemlig at dokumentere og udstille det 20. århundredes mekaniserede og industrialiserede landbrug.

Tredje dag var afsat til en grundig rundvisning i museets mange afdelinger, hvor der i anledning af kongressen var levendegørelse i alle husene. Det var spændende at se museets magasiner og konserveringsværksteder og se hvilke landbokulturelle effekter museet har indsamlet. Fjerde kongresdag var der udflugt til den gamle ærkebisperby Kromeriz, der af Unesco er blevet udpeget som et historisk monument.

Som nævnt deltog der godt 60 museumsfolk og forskere i kongressen. Norden havde to repræsentanter idet også direktøren for Norsk Landbrugsmuseum, Vegard Lie deltog i kongressen. Han var en god følgesvend på den lange flyrejse fra Kastrup Lufthavn via Prag til industribyen Ostrava

ved den polske grænse og herfra i museumsbil de godt 70 km. til Roznov. Mest talstærk var fremmødet fra de Østeuropæiske lande bl.a. med deltagere fra Polen, Letland, Slovakiet, Tjekkiet, Rumænien, Serbien og Rusland. Ungarn var mødt med fem deltagere alene fra det nationale landbrugsmuseum i Budapest.

Særlig udbytterigt var mødet med repræsentanterne fra Nordamerika bl.a. professor Debra Reid fra Agricultural History Society og redaktør Judith Sheridan fra organisationen Alhfam i USA, der gerne ser et tættere samarbejde og dialog mellem de europæiske og de amerikanske landbrugsmuseer. Det var spændende at udveksle erfaringer om levendegørelse og publikumsinddragelse, som også praktiseres i USA. Interessant i forhold til Dansk Landbrugsmuseum, der historisk set har prioriteret dokumentationen af landbrugsteknologien, var mødet med de to repræsentanter fra det Canadiske Landbrugsmuseum direktør Michelle Dondo-Tardif og museumsinspektør

Franz Klingender. Dette museum indsamler systematisk de nyere redskaber og maskiner fra landbruget - også de meget store og pladskrævende maskiner fra de sidste 25 års landbrug, som vi endnu ikke har haft kapacitet til at indsamle på Dansk Landbrugsmuseum.

Blandt deltagerne fra Vesteuropa skal nævnes direktør Peter Lummel fra Fri-landsmuseet Domain Dahlem i Berlin, museumsinspektør Petra Dittmar fra Bergisches Freilichtmuseum i Lindlar, direktør Roy Bridgen fra Landbrugsmuseet i Redding i England og professor Bruce Walker fra Arkitektskolen i Dundee i Scotland. Artiklens forfatter havde kongressen igennem gode drøftelser med disse fagfæller om landbrugsmuseernes forskellige arbejdsfelter og om hvilke indsatsområder vi prioriterer i de forskellige lande.

Domain Dalem har, med sin beliggenhed i udkanten af millionbyen Berlin, succes med at vise landbrugsplanter og holde en bestand af landbrugets husdyr. Bergisches Freilichtmuseum har levendegørelse på aktivitetsdage ved hjælp af frivillige som Dansk Landbrugsmuseum, og museets pædagogiske afdeling udvikler i disse år mange nye spændende undervisningsforløb for børn. På det Engelske Landbrugsmuseum i Redding har man opgivet indsamlingen af efterkrigstidens landbrugsmaskiner i erkendelse af at de er for store og pladskrævende til at lade sig indlemme i museets samlinger. Og som direktør Roy Bridgen siger, så giver det ikke i vore dage den samme mening at indsamle landbrugsmaskiner som førhen, hvor vi levede i landbrugssamfund. Bruce Walker var naturligt optaget af dokumentationen af landbrugets ældre byg-

Konferencedeltagerne blev vist rundt i alle husene på det store frilandsmuseum i Roznov. Her på vej ind til trædrejeren i den afdeling af museet som hedder „Mølledalén”.

Museets engelsktalende guide, Radoslav, fortalte engageret om regionens byggeskik. Tidligere var alle huse bygget i træ - også tagene, der som her var tækket med træspån.

Med til museets levendegørelse var de mange husdyr af gamle racer, som stod opstaldet i stalde og udhuse. Også de små marklodder mellem husene blev dyrket med gamle afgrødetyper.

Museets mange historiske bygninger var levendegjort under konferencen. Her demonstreres, hvordan man tidligere stampede hvidkålen, som skulle anvendes til surkål. Velbekomme.

ningskultur, som også prioriteres på de fleste danske landbrugsmuseer. Mange andre paralleller kan drages til de danske landbrugsmuseers arbejdsområder og vilkår i disse år.

Stagnerende publikumsinteresse som følge af stigende konkurrence fra oplevelsesattraktionerne kendes overalt i Vesteuropa. Bestræbelser på at opretholde et højt aktivitetsniveau og gennemførelse af særudstillinger via sponsormidler er ligeledes et grundvilkår for andre museer i Europa end Dansk Landbrugsmuseum. Det samme gælder overvejelserne om, hvordan vi dokumenterer landbrugshistorien efter 2. verdenskrig og hvad et landbrugsmuseum skal byde på for at være vedkommende og for fortsat at tiltrække fremtidens publikum som ikke er født og opvokset i landbokulturen. Dette spørgsmål optager sindene på de fleste landbrugsmuseer i Vesteuropa - i

mindre grad i Østeuropa, hvor holdningen nok snarere er, at man gør som man altid har gjort.

Givet er det, at det giver ikke mening alene at foretage systematisk indsamling af produktionsteknologien eller at flytte nyere landbrugsbygninger til museerne. Dokumentationsmetoderne, der blev afvendt for at fastholde 1800-tallets og begyndelsen af 1900-tallets landbohistorie, og som har været praktiseret af vores forgængere på landbrugsmuseerne op til vores tid, må det være op til os at forny, når vi skal arbejde med efterkrigstidens landbohistorie. Måske er vi alle kommet lidt længere i vore overvejelser om dette spørgsmål når næste AIMA kongres afholdes i Serbiens hovedstad Beograd i 2007. Det kan for øvrigt oplyses, at vi vil ansøge om, at næstfølgende kongres i 2010 afholdes på Dansk Landbrugsmuseum.

Hvad morgengaven gemte - fire malerier på Uglemose

af Helene Kjærboel, cand.mag., Gammel Estrup, Jyllands Herregårdsmuseum

Den morgengave, der her er tale om, er ikke en hvilken som helst morgengave. Det handler om landvillaen Uglemose i Ordrup. Stifteren af Herregårdsmuseet, Valdemar Oluf Uttental er bygherren bag det nyklassicistiske bygningsværk. Han lod det opføre i perioden 1920-23 og skænkede det som morgengave til sin hustru komtesse Ingeborg Elisabeth Scheel. De var netop blevet gift i 1920. Arkitekten bag bygningen er Aage Lønborg-Jensen, der oprindeligt var uddannet kunstmaler på Kunstakademiet i København. Han havde i 1915-18 opført sin første landvilla for en anden handelsmand i tekstilbranchen Niels Munk Plum, nemlig Haraldsgave i Bagsværd. Uttental har med sandsynlighed kendt til dette byggeri og herfra fået ideen til sin landvilla.

Herregårdsmuseet kender til dele af interiørerne og deres indretning fra den første tid på Uglemose, da Uttental og Elisabeth Scheel besad stedet. Der findes nemlig et fotoalbum, dateret 1927, med 20 optagelser fra ejendommen. Sammen med en række optagelser fra Gammel Estrup arbejder museet i 2005 på at udgive disse fotografier for offentligheden. Det var primært Elisabeth Scheel, der opholdt sig på Uglemose. Hvad der efter hendes død i 1944 og senere med Valdemar Uttentals død i 1951 skete med stedet og indboet har ikke været skænket megen interesse. Som bekendt fik parret ingen børn ud over de to „levedygtige børn” Herregårdsmuseet og Løvenholm Fonden, så bygningen må være blevet afhændet. In-

denfor de seneste år har den været ejet af Handelsbanken, som senere blev en del af Den Danske Bank, der brugte ejendommen som kursuscenter. Efter i en kortere periode at have været på NCC's hænder ejes bygningen i dag af Ludvig og Sara Elsass Fond, der i øjeblikket står for at modernisere bygningen. Bygningen var dog allerede i 1962 blevet udvidet med en ekstra fløj. Ejendommens skæbne har været underlagt forskellige private ejere, der ikke har haft nogen forbindelse til hverken Uttental eller Gammel Estrups Skeel/Scheel-familie.

Sådan var situationen, da en lille ekspedition fra Herregårdsmuseet denne vinter drog til Holmegårdsvej 28 i Ordrup med en aftale om at komme inden døre på Uglemose. Forventningerne til, hvad vi kunne finde, var på forhånd neddæmpede. Vi vidste dog, at fire dørstykker af Uttentals ejendomme malet af Aage Lønborg-Jensen indenfor perioden 1923-38 med stor sandsynlighed stadig skulle være at finde. Ganske rigtigt; de hang på deres pladser i bygningsens pragtrum, havesalen, der flankeres af en spisestue og et herreværelse.

Rummene er anbragt enfilade (dvs. at dørene er anbragt overfor hinanden, sådan at man kan kigge ned gennem alle rummene på en gang). De fire malerier er indbygget i vægbeklædningen over de to døre mellem henholdsvis herreværelse-havesal og spisestue-havesal. Der kan ikke være så megen tvivl om, i hvilken rækkefølge de skal læses. De er ophængt sådan, at maleriet af

Maleri udført af Aage Lønborg-Jensen udført indenfor perioden 1923-38. Kontorbygning i Bredgade.
Foto: Kirsten Nijkamp. Tilhører Uglemose, Ludvig og Sara Elsass Fond.

kontorbygningen i Bredgade i København hænger over døren i spisestuen. På den anden side af væggen inde i havesalen hænger maleriet af Løvenholm, og over for dette over døren ind til herreværelset hænger maleriet af Gammel Estrup. Inde i herreværelset hænger maleriet af Uglemose. Bygningen i Bredgade må være det første i serien; herfra drev Uttental sin tekstilvirksomhed. Uglemose må være det sidste; det er kronen på livsværket, den ejendom han selv opførte fra grunden. Netop på dørstykket med Uglemose ses i forgrunden to personer, der interesseret kigger på et stykke papir. Selvom portrætligheden er svær at få øje på, kan det næsten ikke være andre end Uttental og Lønborg-Jensen. Det understreger yderligere rækkefølgen; de fungerer som afsluttende signatur og hilsen på serien af de fire dørstykker, men også som signatur på hele bygningsværket Uglemose, hvor malerierne er ophængt. Forløbet kan også udledes af årtiderne på billederne; på de to første er det efterår eller vinter, på de to sid-

ste er det forår eller sommer. Som en del af dette arrangement er malerierne af Løvenholm og Gammel Estrup kommet til at hænge i det vigtigste rum, havesalen. De to malerier gengiver ikke blot jyske ejendomme, men egentlige herregårde. På denne fremhævede plads er de i en klasse for sig selv. Herregårdene på Djursland er netop Uttentals to hjertebørn, de to steder, der blev til Herregårdsmuseet og Løvenholm Fonden.

Bygningen i Bredgade

I den ene sidefløj i det oprindelige Kongelige Frederiks Hospital og senere Kunstindustrimuseet havde Schlichtkrull og Uttental kontorer, ligesom det var her gods-kontoret var. Der er netop tale om en sidefløj, der har en tilsvarende bygning overfor, og hvor bygningen med frontispicen til højre i billedet er den egentlige hovedbygning. Alligevel er det lykkedes Lønborg-Jensen at gengive denne sidefløj som var den, den væsentligste og mest monumentale bygning.

Maleri udført af Aage Lønborg-Jensen udført indenfor perioden 1923-38. Løvenholm. Foto: Kirsten Nijkamp. Tilhører Uglemose, Ludvig og Sara Elsass Fond.

Som den eneste af de fire skildrede ejendomme er den gengivet i tværstillet perspektiv, dvs. lidt på skrå, hvor de øvrige tres ses frontalt. Det giver bygningen og hele billedet mere dybde, og bygningen får en ret pompøs karakter. Dette fremhæves yderligere af, at bygningen til højre i billedet ikke er underlagt samme dramatiske perspektiv, men blot er gengivet helt fladt frontal. Farven på (formodentligt) rådhusvinen på gavlen afslører, at det må være enten vinter eller efterår. Allerede på dette maleri afslører maleren sine færdigheder. Bygningsværket gengives nøjagtigt og detaljeret, mens vegetation (her vinen på gavlen) er malet med hurtige løse impressionistiske strøg. I gengivelsen af vegetationen ser man kunstmaleren, men når det gælder bygningskroppe er han ret bundet af sin karriere som arkitekt. Himlen virker på grund af sin ret ringe sammenhæng med resten af billedet noget foruroligende.

Løvenholm

Uttental erhvervede herregården i 1929 og boede her i sommerperioderne. På egnen husker man stadig, hvordan han til hest deltog i driften af stedet. Hovedbygningen ses frontalt. Igen er bygningsdetaljer nærmest tegnet op. Rundbuefrise, gavlblændinger, frontispice (rundbuen over hoveddøren), vindues- og dørørramninger er gengivet yderst nøjagtigt, som på en arkitekttegning. Dybden i billedet er her skabt med et centralperspektiv, der forvrænger fløjen til venstre i billedet og ikke mindst broen i forgrunden, der leder blikket ind på bygningen i baggrunden. Men dybden skabes også af de to bladløse og grå træer helt i forgrunden, der med denne placering „skubber” resten af billedet bagud. Igen er det vegetation, her særligt de to repoussoirtræer, der bløder billedets stramhed og nøjagtighed op. Grenenes ornamentale og viltre spil giver denne opblødning. De står

i malerisk kontrast til bygningens lineære gengivelse.

Gammel Estrup

Hovedbygningen blev, efter i perioden 1926-28 at have været ude af Skeel/Scheel-slægtens hænder, købt af Uttental. Helt fra begyndelsen arbejdede han på, at stedet skulle fungere som museum. Det blev endeligt anerkendt i 1930, og det museum, vi har i dag, blev stiftet. Gengivelsen på dørstykket er noget særpræget; man ser hovedbygningen direkte bagfra. Billedet giver et

godt detaljeret indtryk af bygningsværket. Det ses at den er trefløjet, de to tårne i gården er med i fuld figur ligesom f.eks. også den nu fjernede hejsekvist på den midterste fløjs tag er gengivet. Hjørnetårnene, der er så karakteristiske for bygningens udtryk, når den ses forfra, er sågar også kommet med. De er nærmest blevet „krænget” rundt og ud på sidefløjene for at kunne ses fra her fra bagsiden. Den røde bygning er anbragt i et grønt landskab med buske og træer på en grøn baggrund, der udgøres af Helligbjerg. Dybden i billedet skabes af træernes

*Maleri udført af Aage Lønborg-Jensen udført indenfor perioden 1923-38. Gammel Estrup.
Foto: Kirsten Nijkamp. Tilhører Uglemose, Ludvig og Sara Elsass Fond.*

Maleri udført af Aage Lønborg-Jensen udført indenfor perioden 1923-38. Uglemose. Foto: Kirsten Nijkamp. Tilhører Uglemose, Ludvig og Sara Elsass Fond.

overlapninger, det vil sige i den måde hvorpå nogle billedelementer lægger sig „foran” andre. Det er enten forår eller sommer på billedet - det fremgår af vegetationen, men også af de rullende kumulusskyer, der ses om sommeren eller på varme forårsdage.

Uglemose

Hovedhuset er på dette maleri, som det eneste af de fire, anbragt længst tilbage i billedet. Det løsner op for den meget detaljerede og arkitektonisk korrekte måde, han på de foregående malerier har gengivet bygningskroppene på. Her har han på grund af størrelsen måttet begrænse sig til en skitseagtig gengivelse. I forgrunden har vegetationen omkring vandhullet fået frit spil. Buske og træer vokser malerisk langs søen, hvor der er leget med spejlingerne i vandet, der blander sig med spejlingen af bygningen i baggrunden. Træerne og buskene skaber dybden i billedet ved hjælp af overlapning. Smukt spejler også to svaner sig i søen. Spejlingen forener på denne måde elemen-

terne i billedet. I forgrunden ses de to omtalte herrer på en bådibro iført hatte og jakkesæt. Selvom vi ikke her får et detaljeret indtryk af bygningen, er maleriet det mest sammenhængende af de fire.

Generelt er Lønborg-Jensens malestil præget af forskellen i den måde, hvorpå han gengiver bygninger og vegetation; henholdsvis stramt korrekt og blødt modernistisk. På malerierne eksperimenterer han med forskellige dybdevirkninger, der spænder fra et teknisk tværstillet- eller centralperspektiv til mere maleriske effekter som repousoir og overlapning.

Hvorfor Uttental har valgt at få sine ejendomme skildret og oven i købet betalt en kunstmaler til at gengive dem i stort format til fire hæderspladser i denne pragtbygning kan undre. En forklaring skal findes i den øvrige iscenesættelse han har efterladt sig samt indenfor herregårdsiscenesættelse generelt og særligt på Gammel Estrup. Som bekendt findes der på herregårdsmuseet også en gengivelse af herresædets ejendomme i slutningen af 1600-tallet

og begyndelsen af 1700-tallet. Næmlig de otte gobeliner og to såkaldt malede gobeliner af besiddelserne på daværende tidspunkt. Uttental gentager med sine dørstykker dette - dog i væsentlig mindre format - ved at få malet sine fire ejendomme. Denne (kunstige) herremandsscenesættelse møder man mange andre steder; f.eks. på Løvenholm, hvor en fornem stuk af Gammel Estrup, Løvenholm og hans eget monogram pryder loftet i „Den Blå Sal”. Præcis på samme måde som f.eks. Christen Skeels-Scheels og Augusta Winterfelts monogram pryder loftet i stuk i Grevindens kammer på Gammel Estrup. På Uglemose blev vi for øvrigt budt ind gennem en vognport, der

godt nok senere var blevet lukket og nu fungerer som hall. Uttentals fingeraftryk på byggeriet ses allerede ved ankomsten. Han har villet have en vognport ligesom på Gammel Estrup.

Med denne velkomponerede serie af fire malerier ophængt i bygningens pragtrum gentager Uttental riddersalens fremvisning af sine besiddelser. Vel at mærke i en moderniseret form, næmlig som dørstykker og ikke i en riddersal, men i en elegant havesal fra 1920'erne, men betydningen er den samme. Man har ikke skullet være i tvivl om, at her boede en magtfuld og indflydelsesrig person, der drev sine besiddelser fornuftigt.

At flytte et museum

af registrator Benny Elgaard Kristensen, tømrer Birger Riis Rasmussen og museumsinspektør Jens Aage Søndergaard, Dansk Landbrugsmuseum

I 2000 blev Dansk Landbrugsmuseum spurgt, om museet var interesseret i at overtage Slagterimuseet i Roskilde. En sådan implementering af Slagterimuseet ville betyde en betydelig udvidelse, ikke blot af Dansk Landbrugsmuseums ansvarsområder men også rent fysisk, og derfor var der fra begyndelsen bred enighed om, at Kulturministeriet skulle inddrages i beslutningen. Her blev ideen positivt modtaget, og efterfølgende blev nedsat en arbejdsgruppe med deltagelse fra Danske Slagterier, Slagterimuseets styrelse og Dansk Landbrugsmuseum. Erhvervsarkivet deltog også i et enkelt møde, da Slagterimuseet løbende har hjemtaget arkivalier fra de lukkede slagterier.

Arbejdsgruppen afholdte i alt seks møder, og derefter blev der i 2002 indsendt en indstilling til kulturministeren, hvor konklusionen var, at det ville være både oplagt og af stor værdi at placere Slagterimuseet på Dansk Landbrugsmuseum.

I forbindelse med udarbejdelsen af en ny resultatkontrakt gældende fra 2004 blev spørgsmålet på ny taget op, og på et møde i december 2003 blev det besluttet, at Dansk Landbrugsmuseum skulle udarbejde en rapport og foretage en økonomisk beregning vedrørende overflytningen af Slagterimuseet. Lige efter nytår 2003 tog Peter Bavnehøj, Benny Elgaard Kristensen og Jens Aage Søndergaard til Roskilde for at bese samlingerne. Senere deltog også smed Leif Kjærsgaard i besigtigelsen.

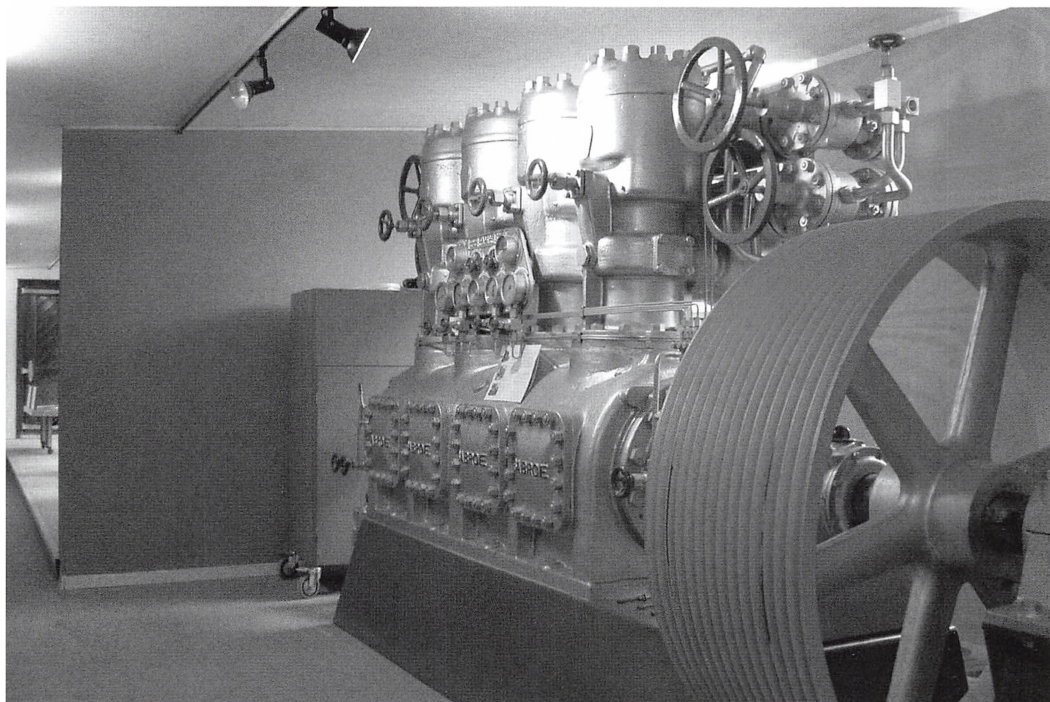
Vi ankom til Roskilde omkring middag. Samlingerne på Slagterimuseet skulle gen-

nemgås, så vi kunne danne os et billede af antallet og størrelsen af genstandene i de forskellige afdelinger. Vi gennemgik køleafdelingen, garverisamlingen, slagteriafdelingen, afdelingen for detailleddet, forskning, undervisvisning m.m. for at vurdere omkostningerne ved en overflytning.

Til sidst gik vi op på loftet, hvor der var en broget samling af genstande fra de forskellige afdelinger. Taget var utæt. Der var meget mørkt - intet lys - og vi rystede af kulde. Vi rystede så meget, at vi senere dårligt kunne læse, hvad vi havde noteret ned.

Det er ikke bare store genstande, der er indsamlet til Slagterimuseet. Der findes også et stort antal genstande, som viser noget om markedsføring, bl.a. denne plakater.

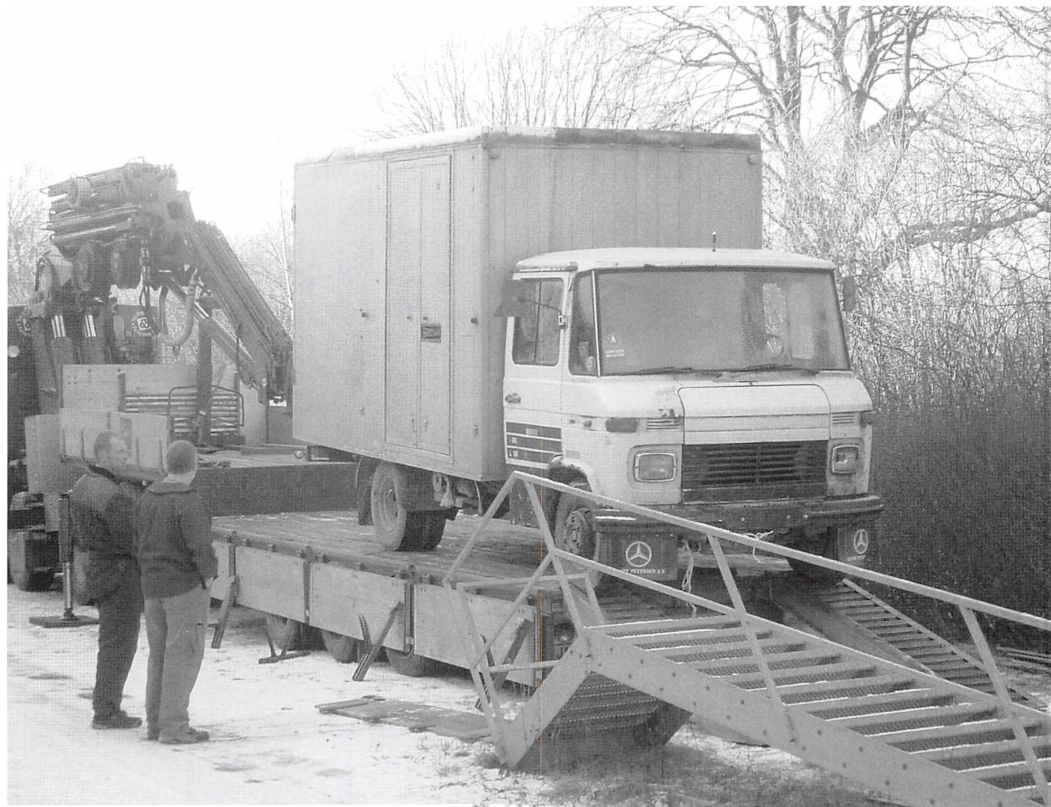
Stor Sabro kølemaskine. Det er en af de mange flot istandsatte kølemaskiner, som findes i den kølehistoriske samling, som er restaureret af Sabro Senior klub.

I Roskilde var vi under besøget indlogeret på Tune Landbrugsskole, og efter første gennemgang på Slagtermuseet var vi glade for at kunne vende tilbage til de varme værelser på skolen. Vi brugte aftenen til at få styr på de mange indtryk og ideer, der var fremkommet i løbet af eftermiddagen. Det var vigtigt for processen, at der blev lagt en fornuftig plan for gennemgangen, så vi kunne få svar på de spørgsmål, vi mente skulle danne rammen i rapporten. Målet var, at rapporten skulle kunne bruges aktivt til at planlægge overflytningen og samtidig være basis for et realistisk budget.

Næste dag, da vi arbejdede videre på Slagtermuseet, fik vi et mere „varmt” forhold til stedet. Hvor den første dags oplevelser blev overskygget af de kolde lokaler og opgavens format, så var dag nummer to

meget anderledes. Primært nok fordi vi havde haft mulighed for at lægge en strategi. Vi følte hurtigt en vis tilknytning til de mange spændende genstande - en ganske særlig ansvarsfølelse. Det er et stort ansvar at overtage et museum og dermed dets samlinger. De mange genstande er helt unikke og kan fortælle hver deres historie. F.eks. var en slagterbutik en del af samlingerne i Roskilde. Butikken, der sandsynligvis var den ældste af slagsen i Danmark, har marmordiske, glasopsatser og utrolig smukke vægte. Tænk, hvis den kunne fortælle, hvad den havde „set og hørt” i tidens løb .

I garverisamlingen var der store spændende maskiner, som desværre i Danmark hører en svunden tid til. Det sidste garveri, der lå i Svendborg, lukkede ved årsskiftet 2003/04. I afdelingen for køleindustri stod

Det første læs, en slagterbus, som rummer et helt slagteri. Det var rart at komme i gang med overførselen til Dansk Landbrugsmuseum.

nogle af sværvægterne, bl.a. en meget stor Atlas kølekompressor på 20 tons fra Horsens Svineslagteri og en Sabroe kølemaskine, der havde stået på Christiansborg. Den store samling af kølemaskiner er unik og viser udviklingen fra dengang, hvor man brugte is fra de danske søer til køling, og frem til i dag, hvor meget avancerede maskiner f. eks. en skruekompressor fra Sabroe, giver mulighed for at køle store partier af varer ned. Det er historien om en teknologisk udvikling, hvor et stigende behov for transport af let fordærvelige varer førte til udvikling af nedkølingsapparater, der gjorde det muligt for dansk landbrug at eksportere fødevarer til det meste af verden.

Slagterimuseets samlinger

Slagterimuseets samlinger består af ca. 8000 genstande plus mange helt små genstande vedrørende undervisning, modeller m.m. For Dansk Landbrugsmuseum er det mange genstande at modtage på én gang. Normalt får vi tilbudt få genstande af gangen indenfor vort traditionelle indsamlingsområde. Antallet af genstande fra Slagterimuseet svarer således rundt regnet til 10 års indsamling på Dansk Landbrugsmuseum. Overflytningen af genstandene fra Slagterimuseet krævede med andre ord en høj grad af planlægning, hvis den ikke skulle overskygge den almindelige indsamling på Dansk Landbrugsmuseum. Der var også en

del ny viden, vi skulle indhente, for selvom slagterihistorie på mange måder ligger i naturlig forlængelse af dansk landbrugs historie, var der flere af Slagterimuseets arbejdsområder, der var helt nye for os. Dertil kom den udfordring der lå i det faktum, at Slagterimuseets genstande ikke var registreret. Den manglende registrering blev besværliggjort af, at det ikke teknisk var muligt at få genstandene registreret direkte i REGIN, det nye fælles registreringssystem for de kulturhistoriske museer, da Dansk Landbrugsmuseum endnu ikke var koblet op på systemet i størstedelen af den periode nedpakningen forgik. En registrering direkte i REGIN ville desuden forsinke pakningsprocessen. Registreringen blev derfor foretaget i Word, så det senere kan overføres til REGIN.

Efter vi havde gennemgået Slagterimuseets samlinger, lavede vi en oversigt over antallet af genstande samt forventet materi-

En af de mange situationer, hvor leder af Slagterimuseet, Karl Teglmann, deler ud af sin viden om de mange genstande.

Her læsses Ejnar's pølsevogn, den har tidligere stået på Langebro.

ale- og mandskabsforbrug ved overflytningen. De ca. 8000 genstande blev for overskuelighedens skyld inddelt i fem grupper. De ca. 3500 genstande kunne placeres under kategorien „detailhandel”, ca. 2500 under overskriften „slagteri”, ca. 1000 under området „garveri”, ca. 500 under „køleindustri” og ca. 300 under kategorien „andet”. Dertil kom det store antal genstande, der hørte under undervisningsområdet og arkivet.

Listen over materialer, der skulle bruges ved overflytningen, blev lang. Genstandene skulle registreres og pakkes i kasser eller på paller. Kasserne skulle derefter mærkes, så vi let kunne finde frem til de forskellige genstande på vore nye magasiner på den tidligere kartoffelmelsfabrik i Auning. Som noget nyt valgte vi desuden, at alle de påsatte genstandskort skulle lamineres, da erfaringer fra tidligere flytninger viser, at de

En rigtig slagter har mange forskellige knive. Der er derfor også et stort antal knive i samlingen. På billedet ses ca. 1% af knivsamlingen.

almindelige papskilte nemt falder af, til stor irritation når genstandene senere skal identificeres. Det blev endvidere besluttet, at pallerne skulle nummereres. Disse tiltag viste sig at være både nyttige og funktionelle.

Til overflytningen beregnede vi, at der skulle bruges ca. 400 flyttekasser, 250 paller, 300 tæpper, 600 pallerammer og 200 lastestropper. Derudover skulle der bruges bobleplast, pakketape, snor, papir, lamineringsark og lamineringsmaskine samt bærbar computer.

Forbruget af tid blev beregnet til ca. 20 uger for to personer til den første registrering på Slagterimuseet og yderligere ca. 20 uger for to personer til nedpakning af genstandene plus en ekstra person i ca. 10 uger. Den endelige efterfølgende registrering på

Landbrugsmuseet blev sat til ca. fire år for en medarbejder. Dertil kom transport af alle genstandene fra Slagterimuseet i Roskilde til Dansk Landbrugsmuseum på Gl. Estrup.

Rapporten med budget blev indsendt 1. februar 2003.

Overflytningen af Slagterimuseet

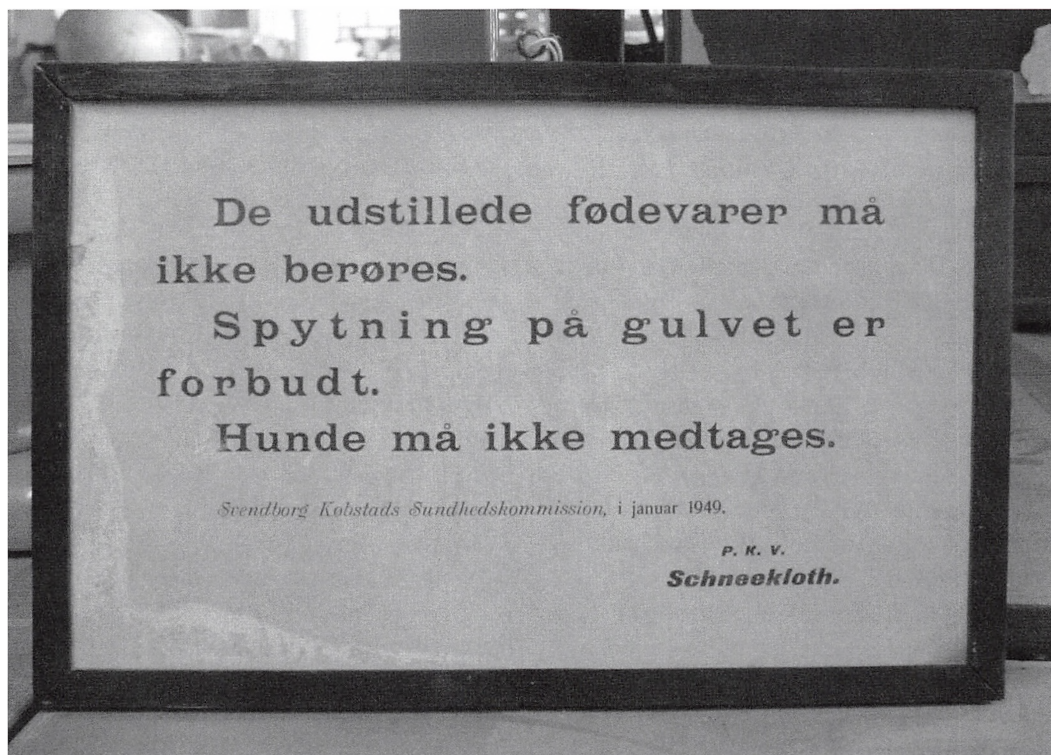
I efteråret 2004 begyndte den planlagte overflytning af Slagterimuseet til Dansk Landbrugsmuseum, Gl. Estrup. En arbejdsuge i Roskilde begyndte i reglen mandag morgen, hvor de involverede medarbejdere i museets bil satte kursen mod Roskilde. Turen tog ca. fire timer inklusiv en pause, hvor der bl.a. blev indhentet proviant til hele ugen. Museet ligger på Ledreborg Allé ligesom det hus, vi fik stillet til rådighed af

Danske Slagterier som logi, og der har været uger, hvor vi ikke kom fra adressen før torsdag, når vi kørte hjem.

Arbejdsdagene i Roskilde lignede på mange måder hinanden. Bortset fra mandag, hvor vi først ankom ved middagstid, begyndte dagene kl. ca. 8:00 og sluttede - bortset fra hjemrejsedagen torsdag - ca. kl. 18:00. Alle vidste nøjagtig, hvilke opgaver de havde i løbet dagen, så vi gik hurtigt i gang med dagens arbejde. Jens Aage Søndergaard gennemgik de forskellige afdelinger med henblik på at kassere nogle af genstandene f.eks., hvis der var tale om dubletter eller genstande i så dårlig stand, at de ikke kunne bevares. Birger R. Rasmussen pakkede genstande på paller, og Benny E. Kristensen registrerede genstandene. Midt

på formiddagen holdt vi typisk en lille pause, hvor vi bl.a. talte om, hvordan resten af dagen skulle forløbe. Ind imellem blev de lastvogne, der skulle transportere de mange genstande til Auning, læsset. Efter endt arbejdsdag skulle der laves mad, ryddes op og skrives dagbog, ligesom næste dags arbejde skulle tilrettelægges.

Trods den relativt faste rytme var dagene dog ingenlunde kedelige. Der opstod ofte uforudsete ting, der gjorde det nødvendigt at korrigere dagens planer. Af de mere komiske episoder kan nævnes, at vi en dag troede, at Leif Kjærsgaard havde dårlig mave, og derfor gik en bue uden om ham. Det viste sig dog, da vi endelig bekymret spurgte ind til det ildelugtende fænomen, at det ikke var Leif, men derimod den pølse-

Hygiejneregler for slagterbutikker i Svendborg.

Et blik op i gennem et af magasinerne i Roskilde. Genstandene er pakket og klar til hjemtagning.

maskine, han arbejdede med, der havde dårlig „mave“. Resultatet blev, at vi tapede alle revner og sprækker til, så lugten ikke vedvarende skulle forpste os. Det var også en stor dag for Benny Kristensen, vores royalt interesserede medarbejder, da han blev præsenteret for en kasse, som tidligere blev brugt, når der skulle leveres charcuterivarer til Amalienborg. Han kredsede en del rundt om den kasse efterfølgende.

Ind imellem fik vi desuden besøg af slagterikyndige personer, der bidrog med nye oplysninger, bl.a. Karl Teglmund, tidligere leder af Slagteriskolen i Roskilde. Teglmund hjalp med registreringen af enkeltdele af samlingerne og var med til at gøre

dagene afvekslende og interessante. Mange genstande fik dermed oplysninger om anvendelse og ophav med på vejen.

Vi fik også besøg af Ove Rasmussen, tidligere garverikonsulent, Jens Boelskifte, tidligere leder af Laborantskolen, Jørgen Esbensen, inspektør ved Erhvervsakademi Roskilde (laborantuddannelsen), og Benny Svarrer, der er lærer på Slagteriskolen i Roskilde, der alle kom med en række oplysninger bl.a. vedrørende forskellige genstande indenfor hvert deres specialeområde.

Det var en spændende proces, at skulle sætte sig ind i et nyt område, især når det egentlig burde være delvis kendt stof. Hvem af os har f.eks. ikke tilbragt lang tid

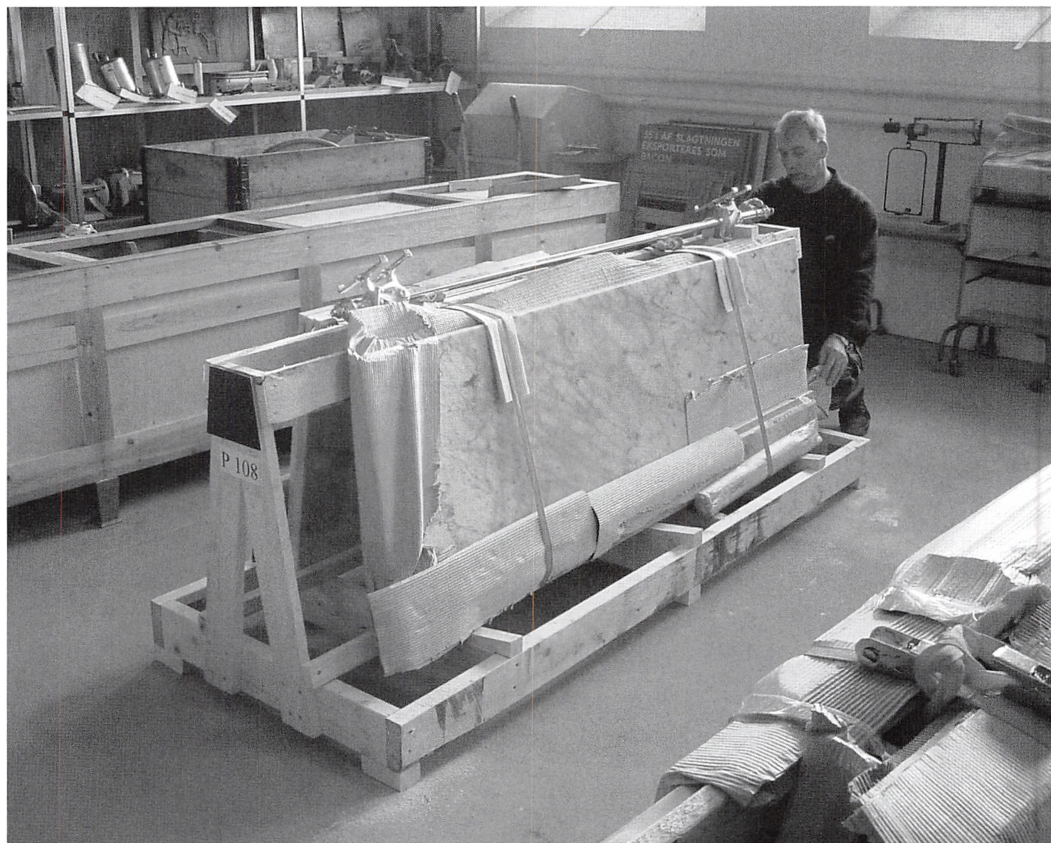
med at handle ind, ikke bare ved køledisken men også i slagtebutikker, og der set hakke-maskinen eller nogle af de andre blanke maskiner, der står på den anden side af disken? Så på én eller anden måde, så kender vi alle lidt til processerne bag de slagtervarer, vi køber. Men det kom alligevel lidt bag på os under opholdene i Roskilde, hvor lidt vi egentlig vidste om slagterierhvervet. Vi blev i hvert fald meget klogere i forbindelse med registreringen og pakningen af de mange ting. Det er f.eks. nok de færreste, der er klar over, at der bruges mere end 25 forskellige knive ved slagting og opskæring af kød, at det tager tre år at blive tarmrenser og at man laver vingummi af rester af huder. Vi oplevede da også flere gange at stå ved en genstand, som vi på ingen måde anede, hvad skulle bruges til end-sige hvilken genstandsbetegnelse vi skulle

anvende. Derfor blev kontakten til Karl Teglmann og de øvrige specialister på området overordentlig vigtig.

Blandt de mange spændende gennemgange af genstandsgrupper var også Svarrers gennemgang af processen omkring tarmrensning. Svarrer gennemgik maskinerne til tarmrensning og tilhørende genstande og fortalte en del om selve processen. Vi havde aldrig spekuleret så meget over, hvor ydersiden af pølsen egentlig kom fra, og der var derfor tale om helt nyt stof for os. På Slagterimuseet fandtes ni maskiner brugt til tarmrensning. Heraf blev to umiddelbart kasseret, da der var tale om dubletter. De resterende syv forskellige maskiner er såkaldte finish- og kombimaskiner til svinetarme. Maskinerne er typisk forsynet med en påmonteret elmotor - en enkelt er ligefrem forsynet med remskiver til for-

Alt bliver registreret og kontrolleret. Der er ydet en stor indsats fra Dansk Landbrugsmuseums personale. Fra venstre ses Jens Aage Søndergaard, Benny E. Kristensen, Connie Jespersen og Ruth T. Nielsen.

En af de mere vanskelige opgaver var indpakningen af marmordiskene fra Gråsten. Der er blevet lavet specialpaller til opgaven. Her spænder Benny A. Andersen den sidste strop.

lagstøj - og alle maskinerne er kolossalt tunge. En kombimaskine klarer både det grove og det fine arbejde dvs. udstrykning af gødning og separering/knusning af tarmenes hinder. Fælles for tarmrensningmaskinerne er, at de alle har en del stålvalser og gummivalser, hvor tarmene bliver mast. En svinetarm består af i alt fire hinder, og man skal bruge den tredje hinde, som hedder bindevævshinden, til pølser. De andre hinder bliver knust i tarmrensningmaskinen og efterfølgende udskilt. Før man opfandt tarmrensningmaskinerne med valser, stod tarmene i trætønder og rådnede. De enkelte hinder rådnede ikke i samme tempo,

og da den tredje hinde er den mest solide, var det den, som rådnede sidst og dermed kunne udskilles til videre brug.

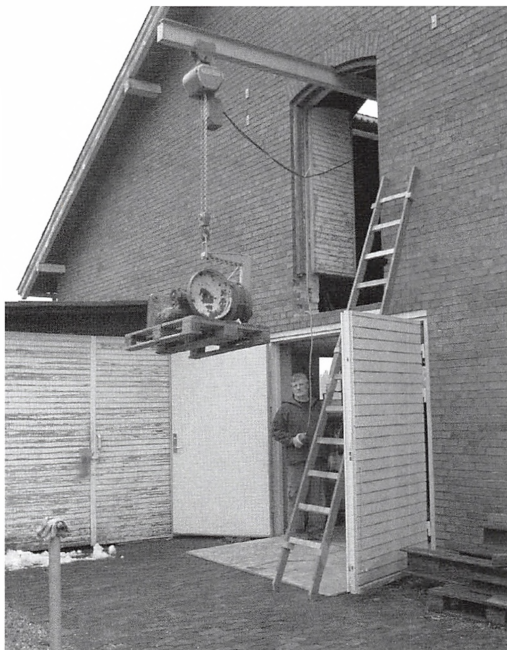
I Slagterimuseets bibliotek præsenterede Svarrer os desuden for en samling af lærebøger om tarmrensning anvendt på Slagteriskolen, og disse bøger må siges at være særdeles anvendelige i forbindelse med den fremtidige endelige registrering og beskrivelse af tarmrensningmaskinerne.

Under opholdene i Roskilde blev også andre museer kontaktet med henblik på deponering af diverse genstande, og i den forbindelse havde vi besøg af registrator Niels Kristiansen fra Teknisk Museum i Hel-

singør, Knud Vium fra Datamuseet i Ballerup og Jørgen Bjerregaard, der er leder af Ballerup Egnsmuseum.

Mange af vore gæster var indbudt til frokost med os, og i den forbindelse brugte vi ofte tiden til at få en snak om de forskellige genstande og fagområder.

I skrivende stund er vi endnu ikke færdige med at flytte Slagterimuseet til Dansk Landbrugsmuseum, men første fase i processen - overflytningen af genstandene - er snart gennemført. De mange planer og tanker, som gik forud for arbejdet, har i de fleste tilfælde vist sig at holde stik. Der ligger dog fortsat et stort arbejde foran med hensyn til den endelige registrering, konservering og sikring af genstandene. Dertil kommer arbejdet med at lave en ny basisudstilling om slagterier m.m. i et område af besøgsmagasinet.

Der er opmagasineret genstande i hele bygningen. Her nedtages maskiner fra loftet over værkstedet.

Den store Krokodillepresse på 3,5 t. læsses. Det har været imponerende at se hvorledes chaufførerne fra DSV har kunnet håndtere de store og tunge maskiner. I ladet står chaufføren Lars og i sikker afstand Tina S. Johnsen.

Gl. Estrup

2004

Dansk Landbrugsmuseums Forlag

ISSN 0905-7013

ISBN 87-89429-20-6